

OB

42843

JÓZSEF JOLÁN

A város peremén

JOSEF JOHAN

VOIGT

JOSEPH

VOIGT

JOSEF

VOIGT

JOZSEF JOLÁN
A VÁROS PEREMÉN

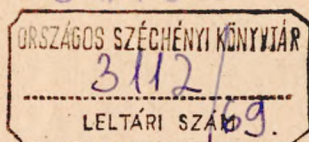
JÓZSEF JOLÁN

A város peremén

IFJŰSÁGI KÖNYVKIADÓ BUKAREST

A borítólap
DEÁK FERENC
munkája

OB 42. 843

Készült JÓZSEF JOLÁN: A VÁROS PEREMÉN
(regény), Móra Ferenc Könyvkiadó Budapest
1963-as kiadása alapján

MINTHA ÓRIÁSI fehér lepedőt terítettek volna a Vásártérre. Csupa hó az egész világ! A külvárosi utcák egyik oldaláról nem lehet átlátni a másokra a hóhegyektől. A járdát minduntalan separték, különben térdig vagy annál is feljebb ért volna a hó.

A Gát utca 24. házmestere mérgesen hányta a havat az útszéltre.

— Ilyet még az öregapám sem látott! Hogy ilyen zegnye legyen február végén. Mi lesz még ebből, szent Jebezus!

Csak lapátjának meg a hónap dohogott fennhangon, de a hósánc mögül, az út közepéről kapott rá választ:

— Hópénz lesz, apuskám!

Fiatal suhanc ugrott át a hóhegylánc egyik kis hágóján. Feje nyakig a sapkában, ökle kiskabátjának zsebében. A kávémérés ajtaja előtt megállott, háttal a szélnek, hogy ne vágja az arcát. Ott elkezdett bokázni, összeütögetvén lábán azt, amit már cipőnek sem hívnak. Szemöldöke olyan volt, mint a bepihézett rozskalász.

A kávémérés cégéren méteres talpas pohár körvonalai mutatták, meddig van belefestve a barna színű kávé. A barna folt fölött bodorodó bárányszerű felhők jelképezték a tejszínhabot. Most hóból volt a hab, s a festett pohár két oldalán igazi jégcsapok csüngtek. A nyurga suhanc jól megnézte.

— Evett-e már világéletében ilyent, apuskám? — szólt oda vidáman a morcos kedvvel lapátoló házmesternek. — Jegeskávé!

Az nem szólt semmit.

— Látom, van munkája, azért olyan büszke — folytatta a fiú az évődést. — De ha kevesellné, bevesszük munkanélkülinek. Jöhet velünk éjszakára lapátolni a Belvárosba.

Erre megállt a házmester kezében a lapát, s ő maga készült valami gorombát mondani. Először, hogy mint házmester, megvédje tekintélyét, másodszor, mert apja lehetne ennek a nyelves fickónak, harmadszor meg azért, mert mérges volt az időjárásra. Végigmérte a fiút. A látványra kicsit megengesztelődött.

— Arra mifelénk még a madárijesztőt is gondosabban felöltöztetik, mint ahogy te ki vagy ruházva! — mondta. — Így mégy havat lapátolni? Éjszakára? Reggelre elvisz az ördög.

A hóhegy mögül férfiak közeledtek. Lehettek vagy tízen.

— Nézd, Misi már itt van. Szervusz, Misikém! Régóta vársz?

A sarkon felbukkant a lámpagyújtogató ember. Vékonyka rudat emelt a magasba, a rúd végén égő lángocskát belemártotta a gázlámpa burájába, aztán, mint aki jelenését elvégezte, el is tűnt. A kigyúló, gyenge fényben a lámpa körül olyannak látszott az utca, mint egy havas színpadi díszlet.

— Nemcsak várok, fádom is — nevetett Misi, és szünet nélkül bokázott. Ahogy megálltak, a többi is rákezdte. Apró és gyors mozdulatokkal emelgették lábukat s verték össze a lábbelik sarkát. Ki a nyútt bakancsát, ki a vásott cipőjét, ki a zsákdarabba bugyolált lába fejét. Úgy tűnt, valami népi táncot járnak jókedvükben, csak nem falusit, hanem a külvároshoz illőt. Nem kanásztáncot, hanem a hóhányók táncát.

— Hja, gazdag hízik, szegény fázik — mondta közülük egy öregecske.

— Gyűjts rá, majd nem látszol olyan szegénynek — szólt oda egy másik.

— Nótára gyűjthetnék csak, te! Hej, mióta nem volt egy kis meleg füst a számban. Nincs egy cigarettád? Adhatnál.

A másik kotorászott a zsebében.

— Nézd csak! — mutatta fel ujjongva az egy szál cigarettát. — Hűsszor kiforgattam máma minden zsebet, és most egyszerre előkerült. Tiéd a fele, de előbb halljuk a nótát.

Az öreg, mintha a talpalávalót fújná, rákezde:

*Sok a dolgom, mind szorgos,
Sok a gyerek, mind rongyos.
Nem érek rá, meszelek,
Tésztát gyúrok, reszelek . . .*

Közben még egy férfi érkezett a kis csoporthoz.

— Induljunk, mert betelik a létszám, és akkor hopen maradunk — mondta a többinek.

— Áron bácsi nem jön? — kérdezte Misi.

— Áron az egyletbe ment. No, indulás!

— Előbb igyunk valamit, Márton. Bemelegítőnek jól fog esni egy korty pálinka.

Akit Mártonnak neveztek, csak ennyit mondott:

— Semmi pálinka. Inkább egy bögre forró kávé meg egy darab kenyér.

Indult a kávémérés felé, a többi utána. Csak Misi maradt álva.

— Gyere, Misikém — fordult vissza a Márton nevű.

— Nem mehetek — mondta Misi. — Nincs egy huncut, megveszekedett vasam sem.

— Nekem sincs. Majd megadjuk holnap a napszámból. Gyere csak . . .

Misi ezt már nem hallotta, eliramodott. Pár házzal odébb egy vékony kis asszony teli zsákkal veszködött a hóban. Egyik kezében szatyrot cipelt, a másikkal a zsákot vonszolta.

— Hagyja, József néni, majd én felviszem — mondta Misi, aki pár ugrással ott termett, s már fel is kapta, s vállára lendítette a zsákot.

— Nehéz lesz! — mondta anyáskodó hangon a vékony kis asszony. — Huszonöt kiló fa. És milyen göcsörtös! Engem még ez az öt kiló krumpli is meghúz.

Fürgén vitte Misi a zsákot fel az első emeletre, a folyosó végébe. Ott, mintha lesték volna, kinyílt az ajtó. Három gyerek üdvözölte üvöltő örömmel a nyurga ka-

maszt. Misi a fát a konyha közepére öntötte, egy pillanatra odaguggolt közéjük, rájuk vigyorgott, aztán menni készült.

— Maradj még, Misikém. Játsszál egy kicsit a gyerekekkel.

— Muszáj mennem. Munka van! — zengett Misi hangja diadalmasan. — Hólapátolás! — Öröme hirtelen elfakult, mint a megereszkedett húr hangja. — A legjobbkor. József néni még nem is tudja...

Lopva az asszonyra nézett. Józsefné a konyhaszekrényből kivette a kenyeret. Hát ez a fiú is megy. A város minden szegénye, minden munkanélkülije ott tolong ma az elosztó helyeken. Aki elkésik, lemarad.

— Hány éves vagy, Misikém?

— Tizenhat.

Gyerek még. Kedves, nagy gyerek. Gyorsan leszelt egy nagy karéj kenyeret, megszírozta, megsózta, és Misi markába nyomta.

Az apátlan, anyátlan kamasz, a hányt-vetett életű kisinás ez egyszer elfelejtett nevetni. Nagy, barna szeme komoran bámult a zsíros kenyérré, vonásain végtelen gyermeki gyámoltalanság tükröződött. Majdnem elpityeregte magát.

— Ó, úgy szeretném... úgy szeretném... — mondotta, mintha olyan vágy feszítené, melyet nem tud szavakba formálni. Egyik kezében a zsíros kenyeret tartotta, másik kezét érzésteli mozdulattal nyújtotta ki — csak meg akarta érinteni az asszonyt, megsimogatni, de nem tudta, hogyan tegye? — Köszönöm, Mama! — dadogta végül, és mint aki túl van a nehezen, felszabadultan nevetett. Úgy szaladt el, nevető nyerítéssel, mint egy fiatal csikó.

A KONYHÁBAN DURUZSOLT a tűz, zümmögve forrt a víz és rotyogott a jó vacsora. Paprikáskrumpli. A három gyerek ott lábatlankodott a tűzhely körül. Boldog várakozással szimatoltak az étel párájába, s füleltek az ajtó felé. Nemsokára hazaérkezik a Papa, belép teljes

fényességében. Mert a Papán minden fénylett a gyárban ráarakódott zsiradéktól és faggyútól. Cipője, a cipőbe fűzött vastag spárga, nadrágja a térdére öltött védő folttal, de még a sapkája is úgy át volt itatva, hogy ki lehetett volna olvasztani, mint a szalonnát. A szappanfőző kazán mellett, a munka melegében nemcsak a Papa izzadt, kiütött a verejték a ruháján is nagy zsírcseppekben.

Ezen a szombaton az idő múlt, a Papa késett. Mama aggódva nézett a kerek bádogórára, amely fejjel lefelé terpeszkedett egy pohárban, a konyhaszekrény tetején. Furcsa óra volt, csak akkor járt, ha égneek állt a két sárgarézt lábcskája.

A tűzhely szélére húzta a lábast, és kitálalta a vacsorát. Attilát ölbe vette, hogy megetesse. Előbb szétkavarta a gőzölgő krumplit a tányéron, majd megfűjta, hadd hűljön.

— Hogy csinál a kismadár? — mosolygott a kisfiúra, és várakozva tartotta a kanalat.

Attila erre azt mondta: huss! Etus és Jocó, a két kislány nevetett. Mama mosolygott. Ragyogott szemének két aranydarazsa, amint a fia fölé hajolt és énekelt neki:

*Midilom, dadalom,
Gólya gilicécske.
Tátsd ki szádat, lássam,
A kanál befér-e?*

Vacsora után a hokedlire tette a kisteknőt, belézúdította a meleg vizet. Kezdődött a vidám szombat esti pancsolás. Először Attilát fürdette meg. A kisfiú aprókat sikongott, és eszeveszett örömmel paskolta a vizet. Mintha a tréfás mondóka varázsszavára habzott volna a szappan, s mintha a szállongó, meleg gőzök duruzsolták volna, nem a Mama:

*Gyűj ki, napfény.
Bújj el, szél,
Bújj el szállásodra.
Szabadszállás olyan város,
Csontot rágnak,
Tökkel harangoznak.*

Fürdés után a három gyerek még elhancúrozott az ágyban, majd elaludtak. Csönd lett. Kint havas és sötét, bent meleg és párás csönd.

Megint a bolondos órára pillantott, nyugtalan lett. Hol késik az embere? Összeszedte a tányérokat, mosogatott. Tett még egy darab fát a tűzre, hogy ne hűljön ki a vacsora. Aggodalmasan guggolt a tűzhely nyitott ajtaja előtt, a fellobbanó láng fénye megszínesítette szép arcát, s a kiáramló meleg levegő meglibbentette a homlokába hulló, apró hajszálakat. Harminckét éves volt, de lányos formájú, s ezért sokkal fiatalabbnak látszott. Nagyon tudott szeretni, s ez a képessége megfosztotta tekintélyétől: nem tisztelték a gyerekek, rajongtak érte. Lehunyta szemét — boldog ember volt — nyugtalansága eltűnt.

A szomszédasszony nyitott rá.

— Jöttem megkérdezni, hogy a szomszéd itthon van-e már? Az én uram még nem jött haza. Jaj, csak tán nem kocsmáznak?

— Nem, nem! — rázta meg fejét a Mama. — Biztos valami dolguk akadt. Talán túlóráznak...

A szomszédasszony elkészönt. Mama varrnivalót szedett elő, leült és öltögetett. Ahogy serényen bökölte a tűt, úgy csapongtak gondolatai. Nem, nem ment a kocsmába. Valamikor még el-elcsábult, de mióta fia született, ennek vége. Abban az időben kezdett járni a munkásegyletbe, és akkor, 1905 áprilisában hozta el először barátját, Jefta Mártont is. Jefta Márton karjára vette a kis pólyást, és mint egy áldást dörmögte rá bozontos bajuszából:

— Rossz időben születél, te fiú, de jóra fogsz felnőni. Erre a morzsa gyerekekre gondolj mindig, Áron, amikor oda kell vágni az urak közé. Nagyra nőj, és légy szabad ember, te Attila!

Különös ember ez a Jefta, senkije és semmije, nehéz sorsú, mégis csupa jókedv. A jövő elteti, annak feszegeti a kapuit. Kinyílik-e, és elég szélesre tárul-e a népek sokasága előtt?

Áron új barátja majd minden este eljött. És jöttek mások is a szappangyárból. Nehéz faggyúszagot hoztak magukkal. Papa térdére ültette két kislányát, Mama a

sámlira telepedett, egészen közel hozzá, a pólyással. A hangos viták hevében olykor feleségére és cipóképű kicsinyeire nézett: hisz ezekért küzd! Szeretné kitörölni életükből mindazt, ami valaha őt szerencsétlenné tette: a szegénységet, a babonát, a kósza élet minden nyomorúságát.

Micsoda fiatalos lelkesedéssel készülődtek ezek a fáradt férfiak a május elsejei kivonulásra! Amikor meg kimondták a sztrájkot, olyan volt a konyha, mint a nyüzsgő hangyaboly. Mama akkor nagyon háborgott.

— Könnyen beszél maga, Márton! — mondta indulatosan. — Nincs családja! De az én gyerekeim éhezni fognak, az urakkal meg nem történik semmi! Azok akkor is jóllaknak, és nagyot nevetnek a markukba.

Papa elvörösödött erre a beszédre, de Jefta Márton csak mosolygott.

„Milyen tudatlan voltam — tünődött magában most Mama. — Aztán hogy belepirultam, amikor ez a Márton egyszer visszafordult a küszöbről, és megrázta a kezemet...”

Akkor történt az emlékezetes dolog, amikor Kis Kálmán a sztrájk kellős közepén fel akarta venni a munkát. Sovány, keszeg kis ember volt ez a Kis Kálmán, láz emésztette, a tüdőbaj láza. Aznap este, amíg a többiek hevesen és keserűen hánytorgatták a vezetők megalkuvó magatartását, Kis Kálmán szokatlan szótlanúsággal üldögélt a hangos szóáradatban. Arról beszéltek, hogy egyesek elcsüggednek lassan. A csüggedés pedig olyan, mint a ragály. A csüggedés és megadás oly közel van egymáshoz, mint két szemhunyorítás.

— Össze kell tartani az embereket — mondta Jefta Márton. — És ha akadnak munkásárulók...

Ekkor állt fel Kis Kálmán, és hevesen közbevágott:

— Ne higgyétek, hogy én áruló vagyok, de holnap reggel beadom a könyvemet a gyárba, munkába állok. Azért mondom, hogy tudjátok, a becsület...

Úgy néztek rá, mintha a torkának akarnának ugrani. Papa az asztalra csapott.

— Becsület! Egy sztrájktörő mer becsületről beszélni? — kiáltotta.

Kis Kálmán mondani akart valamit, de a köhögés elvette a szavát. Hosszan, görcsösen köhögött. Amikor a köhögési roham csillapodott, szinte egy lélegzetre mondta:

— Ma reggel óta kint vagyunk az utcán. Kilakoltattak, mindenestül kiszórtak bennünket a Miháلكovits térre, három más családdal együtt. Délutánig futkostam, mint a bolond, de semmit sem tudtam elérni. A háziúr a Tátrában nyaral. A kapitányságon azt mondták, ha tovább pofázom, mindjárt lesz lakásom. A munkakerülők között, a tolonházban! Jött a zápor, rohantam vissza. Minden csupa lucsok. A pocsékká ázott holmikat behurcoltuk a kapu alá, most ott lakunk. A gyerekek bögnék, az asszony a Dunának akar menni. Ezért veszem fel a munkát...

Nagyon nagy csönd követte szavait. Mit is mondhattak volna a szörnyűségekre. Mama agyában száguldva kergette egyik gondolat a másikat. Ránézett a karjában alvó csecsemőre, csöpp szája szélén ott csillogott a jó meleg alvás. A két kislány apjához bújt. Félelem fogta el. Iszonyú, hogy ilyesmi lehetséges! Micsoda fejtetőre állított világ! A háziúr a Tátrában, Kis Kálmán tüdőbeteg gyári munkás a kapu alatt. Még helyük is alig lehet, hiszen abban a házban a kapu alatt áll a mángorló. Az ázott kacat mind földobálva a mángorlóra és a kapu között, a sarokban, a vizes szalmazsákon álomba sírják magukat. Vékony csontjukat átjárja a huzat, patkányok futkosnak rajtuk keresztül. Kisné megtévelylik a gondtól és a patkányoktól. Az újságokban benne lesz: Családirtás a Miháلكovits téren...

Mama egyszerre meglátta mind e dolgok alján a nagy összefüggéseket. Egyszerre megértette, hogy ami most Kisékkal történik, csak egy porszem a munkások nyomorúságának sivatagában. És kitapintható valóságként testesült meg előtte minden szó, amit a politizáló férfiak szájából hallott, de nem értett. Világossá vált előtte a sztrájk értelme. Nemcsak filléres béremelések kicsikarásáról van itt szó, hanem sokkal többről. A szégyenteljes életről.

Ha számot kellett volna adnia arról, ami a bensejében történt, nem tudta volna elmondani. Heves mozdulattal

állt fel — karján a gyerekekkel törekenyebbnek és erélyesebbnek látszott, mint valaha.

— Dehogy is áll munkába, hová gondol? — kezdte. Megindultan nézett a férjére. Áron szétnyíló inge alól előtűntek a forradások, a sebhelyeket rózsásra színezte az indulat. Milyen szörnyű állapotban volt ez az ember, amikor a kazánból kicsapó lűg leforrázta! És látta magát, amint ott állt a tükörtojásképzű szappangyáros előtt, patakzó könnyeivel. Nagy tokája volt a gyárosnak, szeme elnézett fölötte, és unottan hallgatta. „Nem tehetek semmit, jó asszony” — mondta végül. „Vigyázott volna a férje. Ilyenek mind, nem gondolják a gépeket, kész a baleset. És uszítják egymást. A maga férje különösen” — tette hozzá. Majd egy darab szappant adott neki: „fogja, jó asszony, de figyelmeztetem, más keresnivalója itt nincs.” Miért is fogadta el a szappant?

Sóhajtvá folytatta:

— Nem lehet az, hogy rossz példát mutasson. Igaz, baj van elég, több a soknál. De majd összefogunk ellene.

Egyszerre lányosan eleven lett.

— Most menjenek, hozzák ide a gyerekeket, és szerezzenek egy kiskocsit a motyónak. Addig én helyet csinállok. No, Áron — mondta vidáman —, ne állj úgy itt, mint a mártott gyertya. Siess! Menjenek, későre jár.

Ahányan voltak, ugrottak mind és siettek el, hogy Józsefékhez költöztessek a Kis családot. De Jefta Márton még visszafordult a küszöbről, és akkor rázta meg a kezét: jól van, elvtársnő...

Emlékezésében elringott előtte a szép pillanat, mint egy gyönyörű virág valami meleg áramláson. Dúdolva öltögette a vásott gyerekruhákat. Halkan zümmögte:

*Két fa között kisütött a holdvilág,
Az én rózsám abba fésűli haját.
Én is abba fésülöm a göndör hajamat,
Leány vagyok, csinosítom magamat.*

Tíz felé járt, amikor a Papa hazaérkezett. Látszott rajta, hogy nincs jókedvében. Szerette volna megkérdezni, hol időzött ilyen sokáig, de érezte, most csak kurta vá-

laszt kapna. A nagy némaságban az idő szinte megállt, mint egy elromlott óra.

Papa kiszedte nadrágja zsebéből a pénzt. Egész heti keresetét odarakta az asztal közepére. A vacsora már ott gőzölgött, leült mellé. Mielőtt a kanalat belemerte volna az ételbe, megszólalt:

— Facér vagyok. A fizetésnél kiadták a munkakönyvemet.

Lenyelte az első falatot. A tűz még duruzsolt, de az est békéje elillant. Ránézett a feleségére:

— Úgy oszd be a pénzt, mint a kubikos a kenyerét.

SORRA JÁRTA A GYÁRAKAT, de mindenütt viszszalökték a munkakönyvét. Megbélyegzett ember volt: szocialista. Jefta is rajta volt a feketelistán és még sokan, akik sehol sem kaptak munkát.

Múltak a napok, sokasodtak a gondok. József Áron egyre mogorvább, egyre szótlanabb lett. Még azon is boszszankodott, hogy a barátja mindig vidám, nevet minden. Még jöttét is énekszó jelezte, a folyosó kövén cipője sarka ütemesen kopogott az induló ritmusára:

„Nem lesz a tőke úr mirajtunk . . .“

A konyhában most nem pattogott a tűz. A hópénz is elolvadt, március volt. Örültek, ha a gyerekeknek jutott egy darab kenyér vacsorára. Hogy ne nyafogjanak, Mama korán ágyba dugta őket. De még nem aludtak, mert Attila hallatta hangocskáját:

— Gyere be, Hefta bácsi, és dajojj.

A bácsi bement a szobába, megállt az ágy mellett, ahol a három gyerek feküdt, kettő fejtől, egy lábtól. Megpakolta a kékcsíkos cihába bújtatott dunnát, s beszívta azt az ismerős családi illatot, amely az ágyból áradt.

— Mit „dajojjak“ néked, Attila?

— Aztat — susogta a kisfiú.

Ó, Jefta bácsi mennyi árnyalatát ismerte a dalnak, amelyről Attila a kékcsíkos dunna alól azt susogta: aztat.

Ez a dal az ő szájából biztatott és gyűjtött, vigasztalt és fenyegetett. Szárnyalt is, mint lobogó a szélben és sivített, mint a puskagolyó. Itt a homályban gyöngéden brummogta, mint az öreg dajka az altatót:

Ezer népnek terhe, gondja . . .

Elaludtak a gyerekek. Lábujjhegyen lépegetve ment ki a bácsi. Amikor betette maga mögött az ajtót, megkérdezte:

— Hová lett a nyihaha?

— Itt van — mutatott rá Papa egy szál deszkára, amelyet éppen gyalulni készült.

A nyihaha egy piros huzatú kisdívány volt. Akkor vette a Papa, amikor Attila először indult el feléje tömzsi kis lábain, anyai kéz segítsége nélkül. Haszontalan bútor darab volt, de a gyerekek nagyon szerették. Mindent lehetett vele játszani. A piros támlás kisdívány sistergett, mint a mozdony. Himbálózott, mint a hajó. És úgy vágatott, akár a táltosok. Vékonyka karjára rácsavartak egy darab spárgát, a meggyeplőzött kisdíványra révetette magát Attila, hogy csak úgy csikorogtak a rossz rugói.

— Höhö! Hó! Nyihaha! — kiáltotta szilajul.

Így lett a kisdíványból nyihaha és a nyihahából a püngrüccök birodalma. Hogy melyikük találta ki a furcsa szót, ki tudja? Talán a nyolcéves Jocó. Jocó mesélte el nagy titokzatosan az iskolában, hogy ők hárman püngrüccök. A kislányok csodálkozva kérdezték, hogy az mi-csoda? Jocó maga is elgondolkozott, és különös dolgok jutottak eszébe az álom váratlanságával.

— Nálunk a kés: kicsök! — jelentette ki hirtelen.

— És miért kicsök? — álmélkodtak a kislányok.

Hogy miért kicsök? Mert Attila félt a késtől. A ház-mesterné egyszer megfenyegette egy hatalmas késsel: „Ha még egyszer ledobsz valamit az emeletről, ezzel vágom le a kezedet, látod?” Meglóbálta a kést, mint a gyermeknevelés élesre fent pallosát, és mint aki dolgát jól végezte, ment vissza. A kicsök szelíd jószág volt. Nagy karéj kenyereket szelt, krumplit hámozott, néha kettévágott egy-egy almát. Hát ezért.

— A sparheld minálunk sültüü — mondta tovább Jócó, akit elragadott a gyermeki képzelet és dicsekvés vágya. — Ezért nem fázunk mi, ha nem is ég a tűz. Bizony! És mink nem is vagyunk soha éhesek, mert a mi tányérunk langalló, és mink nem ágyban aluszunk, hanem hopicában. És mennyi sok játékunk van, csingolya, pil-lancs, fűnöte meg ánkica, meg szilimány és az én öcsém-nek most csinál a papám zengezungát, mert ő még csak egészen kis püngrüci!

Ettől kezdve a nyihaha alá összehordott mindenféle fületlen gomb, üres skatulya, színes golyó, fadarabka és más egyéb kacat, a három testvér játéakai, különös új neveket kaptak. A püngrüci-játék később kiterjedt a külvilágra is. Ez a világ rossz volt hozzájuk, rideg és érdes, de ők érezték, hogy a közönséges világ mögött van egy másik is, ebben az emberek, állatok és tárgyak kapcsolata aszegény gyerekekhez egészen más, új neveket találtak hát a számukra. Új, másoknak érthetetlen szavakkal jelölték meg a kutyák, székek, rongyok, kocsik, padok meg egyéb holmik csak általuk sejtett, jobbik lényét.

A kisdíványt megvette az ószeres, Papa megvette a deszkát. Szerszámos ládáját maga mellé készítette, és napokon át fűrt-faragott, enyvezett és mázolt. S íme, kilenc madárkalitka lett a deszkából. Kis tornyocskákkal ékesített kalitkák voltak, pompás, madárnak való kénelemmel berendezve.

Drótra fűzte a kalitkákat, és a hátára lendítette. Kétszer végigment a konyhán, öt lépés oda, öt lépés vissza. Mintha próbálgatná, hogyan és mit kell majd csinálnia, ha elindul. A pálcikákból összerótt, kecses kis alkotmányok minden lépésnél megzörrentek a hátán: „Kalitkát vegyenek, szép kalitkát...”

— Hát... majd hozok valamit... — mondta és elment.

— Mit hoz a Papa? — kérdezte az ötéves Etus anyja kötőjébe kapaszkodva.

— Hercsulát.

A nyafogó Attilát karjára emelte, Etus még mindig a kötőjébe csimpaszkodott, úgy tett-vett és csitította az éhes gyerekeket.

— Mindjárt jön apátok, hozza a pénzt. Látod, bogaram, ezt a nagy lábost mind telefőzőm.

— Mi lesz ebédre? — kérdezte megint a kislány.

— Hercsula.

Hányszor ígerte a hercsulát! Mondhatta volna azt is, nesze semmi, fogd meg jól, mert a hercsula pontosan ezt jelentette. De a gyerekek fölfűlt képzeletében ez a szó valami nagyon jót rejtegetett. Ez a jó egyre késik, de van. Ha nem volna, neve se lenne.

Órák múlva jött vissza Papa. Mérgében majd a sarkára csapta az ajtót, pedig már csak öt kalitka csüngött a válláról. Kettőért fát adott a szenesember, aki szenvedélyes madarász volt. Pincéjének kalitkával zsúfolt ablakában csízek, pintyök, stiglicék ugrándoztak. A harmadikat megvette egy öregasszony a Mester utca sarkán. A negyediket odaadta a szemeteskocsisnak, aki megígérte, hogy cserébe összegyűjti néki a szemétbe dobált pléhskatulyákat.

— Ó, te életterlen — csattant fel a Mama hangja.
— Már megint mit találtál ki?

— Terveim vannak! — hangzott komoran a válasz. Elkecseregetten vágta a kalitka-füzért a konyha sarkába.

A SZEMETESKOCSIS ÁLLTA ígéretét, és már vagy három tucatnyi pléhdoboz várta, mit tervez velük a Papa. Egyelőre csak megtisztogatta a dobozokat, és felrakta a konyhaszekrény tetejére, a tótágast álló óra köré. Mama arca mindig elborult, valahányszor az órára nézett, amely mint egy bádogkötő, ketyegve őrizte maga körül a skatulyákat.

Itt-ott akadt valami váratlan munka, váratlan kérés. Papa némi pénzt hozott haza meg titokzatos kis csomagokat, amelyeket szerszámládájába zárt. A munkát mindig Piblinger Gyula szerezte. Sűrű szemöldökű, zömök ember volt ez a Piblinger, tekintete ide-oda villogott, mint a fecskék éles kis szárnyai. A béggyárban dolgozott, amíg ki nem csöppent a munkából. Papa nagyon kedvelte, épp oly nyughatatlan volt, akár ő. Mama néha megborzongott a

vadul villogó szempártól. De csodálta is, mert túltett mindnyájukon leleményességben.

— Bezzeg, Gyula nem olyan élhetetlen... — szokta hajtogatni. — Bezzeg, Gyula mindig kitalál valami okosat...

Így lett Piblinger a család „bezzeg“ Gyulája. A gyerekek azt hitték, ez a neve, és Bezzeg bácsinak hívták. Gyula hozta a mészfoltos, karcsú létrát is egy napon. Felváltva másztak fel a létra tetejére, hol ő, hol a Papa. Átvetett lábbal mocorgatták előre meg hátra a hosszú létrát a szűk konyhában, mint akik gólyalábon tanulnak járni. Több napos munka sikere múltott azon, megtanulják-e a létrajárást: Piblinger szobafestést vállalt. Bezzeg Gyula elvállalta volna azt is, hogy társaival eltalicskázza a Gellérthegyét.

A halebédet is ő találta ki — semmiből. Elhívta Papát a lágymányosi Duna-ágba horgászni. Pirospozsgásan tértek vissza, mint akik nyaralásból érkeznek, s lelken-dezve hozták a vödöröt a sok kicsi hallal. Mama a halakat tepsiben ropogósra sütötte, omlós volt, finom, szálkástól meg lehetett enni.

A dobozok egyszer mégis lekerültek a földre, s a ládából előkerültek a kis csomagok. A konyha megtelt gőzzel és bűzzel: Papa cipőpasztát főzött. Fűtyörészve tördelte apróra a kalitkákat, s rakta a fadarabokat a tűzre, és nagy kedvvel kavargatta a tűz fölött bugyborékoló fekete masszát. Mama megenyhülten nézte buzgalmát; az ember nem rontja el annak a kedvét, akit szeret. Babot szemelt az asztalon, ha már ekkora tűz van, megfől rajta a bab is.

Papa leemelte a rotyogó edényt a tűzről. A három gyerek izgatottan figyelte, mint csurgatja a forró, sűrű kulimászt a dobozokba, hogyan olvad ott meg, s amikor megdermed, milyen harmatosan csillog. Amíg a dobozok tartalma hült, Papa odaadó gondossággal kalapálta egyenesre a tisztára mosott fedelek horpadásait. Amikor a skatulyák bezáródtak, leheletével és egy rongyocskával ki is fényesítette mind, sorjában.

— Kész a leves! — mondta Mama. — Együnk.

— A suvick is kész! — mondta Papa elégedetten.

Amíg ettek, mind a dobozokat nézték.

A cipőpasztán sem tudott túladni. Még évek múltán is ezt a házilag gyártott cipőpasztát használta a család. Hiába volt ezermester a Papa. Hiába volt ügyes, erős meg gondos, hiába tanult vándorlásai közben sokféle mesterséget. Csak dolgozni tudott, hasznos meg szemrevaló dolgokká formálni az élettelen anyagot, de eladni nem tudott az égvilágon semmit.

— Ne hadd el magad, öregem! — biztatta esténként Jefta bácsi.

Ezzel végképp kihozta Papát a sodrából.

— Én nem vagyok olyan kemény, mint a kő. Ember vagyok! Én csak dolgozni akarok, és munka nincs. Kop-lalunk. Élet ez? Nézd meg magadat, beléd is hálni jár a lélek.

Piblinger a sámlin ült, pilinckát hegyezett Attilának. Szivar alakú játék volt a pilincka, ha a kihegyezett végére ráütöttek egy kis nyeles deszkával, elugrott.

— Egyikünk sincs valami pompás színben — mondotta hegyezés közben. — Mi elpenészedünk, a panamis-ták meg pirosodnak. Akinek van esze, nem is várja itt a sült galambot, hanem megy, fog magának, és maga süti meg.

Mama inkább sóhajtott, mint kérdezte:

— Hol várja magát az a galamb...

— Hol? Talán Kanadában... — Hirtelen kihúzta a derekát, öklével a térdére csapott. Szeme villogva reb-bent arcról arcra: — Itt semmi keresnivalója nincs a munkásnak! Innen ki kell vándorolni!

Jefta Márton feldühödött.

— Persze! — kiáltotta. — Amerikában csinnadrattával várják a bevándorlókat! Meg terített asztallal, paplanos ágygal! Szép álmokat, Piblinger úr! Előbb pihenje ki a fedélközi út fáradalmait, aztán reggel indulunk aranyat ásni. Az ásó már oda van készítve a kalács meg a butykos mellé.

A zömök ember higgadtan hallgatta, hogyan füstölög a másik.

— Úgy beszélsz, mintha teljesen elméleti szemszög-ből látnád a kérdést — mondta aztán. — Az éhező em-

ber úgy segít magán, ahogyan tud. Aranyásás? Ostobaság. De az biztos, hogy Amerikában munkaerőhiány van. Tízezrével mennek a kivándorlók. Egész falvak kelnek útra!

— Tudjuk, hogy a kivándorlási ügynökök jól dolgoznak. Ígérnek füt-fát, és az elbolondított emberek mennek, ahogy monddod, tízezrével. Nem. Százezrével! Eladják a bőrüket, szegény ördögök...

— Mit csináljanak, ha itt az ördögnek sem kellenek? — mondta Piblinger. — Ki ad nékik munkát, kenyeret? Ami akad, azt is kiütik az ember szájából, még hozzá kardlappal... — Lehajolt, megint megpöckölte a fadarabot. — Kimegyünk. Dolgozunk pár esztendőt, összekuporgatunk valamit és hazajövünk. Igaz-e, Áron?

Papa akkorát lélegzett, mintha a szabadság boldog leheletét szívna magába. Kóborlási ösztönei mocorogtak már, mint a tojásból kikelt kiscsibék. Nagy a világ! Mindenütt füstölögnek a gyárkémények. Vannak gyárok, ahol tárt kapuk várnák, ha ő is menne. Mama felé intett ingerkedő mosollyal, mintha ezt mondaná: látod? Bezzeg Gyula megy. Kivándorol...

— Van más választás is — mondta Jefta. — Kiharcolni jogainkat, és a mi jogaink majd biztosítják a munkát is.

— Aki éhen halt, az már nem tud harcolni. Nincs más választás...

Ezt Papa mondta. Érvelnie kellett, ő már döntött magában.

KIVÁNDORLÓ!

Mamát már a pusztaság szó kétségbeejtette, pedig többé el sem hangzott. Papa sem beszélt, de látszott rajta, hogy megint tervezget, mint már annyiszor életében. Derűsen, bizakodva járt-kelt, és egyszerre feltámadt mesélő kedve is. Hintalovat barkácsolt a kis Attilának, aki még mindig sírdogált vagy duzzogott az elkótyavetyélt kisdívány miatt. A két kislány odatelepedett mellé, a két kissámlira, Attila Jocó ölében kuporgott. Miközben a hintalo-

vat farigcsálta, az apa szeme egyik arcról a másikra száll-
dosott, majd a buksi fejeokről keze munkájára. Közben
a maga gyerekkorára emlékezett.

— Radunak hívta mindenki apámat, Radu, tedd ezt,
Radu, csináld azt! Radu, fogd be a bivalyokat! Mert ura-
dalmi béres volt Ikloadán, és nagyon tudott bánni a biva-
lyokkal, csak nem mindig volt kedve hozzá.

Így kezdődött a mese az életéről, ilyen egyszerűen.

Pár darab szöget csippentett ajka közé. Amíg a szö-
geket sorjában a fába kalapálta, Attila, Etus meg Jocó
áhítatos türelemmel várta a folytatást.

— Négy bivaly csáगतott az igában, és mind a négy bele-
feküdt a Lohonyába. A Lohonya az egy kis patak, ott
ugrándozik le a hegyekből a porgoláckapunál, de a ré-
teken már igen ellustul. Hát a bivalyok ott tanyáznak a
Lohonyában napestig. Radu meg hasalt a fűben, nézte
a csereburungokat. Arrafelé így hívják a cserebogarat.
Volt egy kókos botja.

— Az milyen? — szólalt meg Etus a kissámlin.

— Ha szép, nagy, faragott feje van a botnak, az a
kókja. Ő faragta a botot, avval nyüstölte a fűvet. Igaza
volt, hogy háborgott. Ő maga Ikloadán, édesanyám meg
Fönlakon, a fejösöknél. Nagyon nagy birtok volt, sok
majorral, az uraság meg nem nézte, ki kinek a felesége,
odatette a béresasszonyt, ahová akarta. Mindig szidták
apámat, nem kapott az jó szót soha. Aztán, mert a biva-
lyokat rákapatta a vízre, büntetésből kiküldték a hava-
sokba pakulárnak.

— Ott mit csinált? — hangzott kórusban a kérdés.

— Pásztorkodott. Az a pakulár dolga. De attól sok
mindenre ráért. Mindig faragott. Tudott az mindent a
bicskájával. Édesanyámnak olyan sajtárt remekelt, ami-
nek göndör szőrű bárány volt a füle. Nekem kicsi csu-
scorkás korsót. Magának botokat, kanalat, sőtartót, a du-
dájának csudaszép csutorát. Egyszer, egy szombaton —
akkor vitte édesanyám a tisztát apámnak meg kenyeret
meg engem — evvel fogad apám: „hármát kérdezek, ha
jót mondasz rá, mutatok valamit, ami a tiéd.“ Vártam,
mit kérdez. Azt mondja elsőnek, mi az:

*Fogd a nyelít, nyomd a hegyit,
Ne irgalmazz neki semmit.*

— És a papa tudta?

— Nem én. Édesanyám súgta oda, hogy mondjam rá, seprű. Jól van, nevet az apám, és másodszor azt kérdezi: „Erdőn vágják és a falu bolondjait mind összeszalasztja. Mi az?” Ezt tudtam, mert hallottam, és rá is vágtam, hogy muzsika.

— És mit kérdezett harmadiknak? — izgultak a gyerekek.

— Sose találjátok ki! Ez volt a harmadik:

*Elöl megyen médula,
Keze, lába, korcsija,
Szőr maga, szőr nadrágja,
Erdő bársony szakállá.*

Egy vaskos ráspollal elkezdte reszelni a hintaló ülőkéjének szálkás szélét, és huncutkodva elhallgatott. Jocó nem bírta tovább, lecsapott a kérdéssel:

— És mit mondott rá a papa?

— Én? Hogy mit mondtam? Semmit. Megráncigáltam édesanyám szoknyáját, hogy súgjon, de ő nem tudta. „Akkor most ebédezzünk”, mondta apám. Én abban a pillanatban megfogadtam magamban, hogy világnak megyek. Addig megyek, míg megtudom, aztán visszajövök, és felelek apámnak. El is mentem.

— Akkor mindjárt? Még ebéd előtt?

— Dehogy, te kis csacsi. Sok esztendő eltelt. Úgy emlékszem, mintha ma lett volna, mennyire törtem a fejem. Arra is, mint emeli le édesanyám a vaslábról a kiskoncert, mint üljük körül és esszük a berbécstokányt. Három kutyával őrizte apám a temérdek birkát, akkorák voltak, mint a borjú. A három kutya úgy telepedett le, hogy mindegyikünk háta mögé jutott egy, mintha előre felosztották volna maguk között, melyik kitől igényli a birkacsontot. Egy kicsi, vaskos fa is állingózott a gunyhó előtt, csakúgy magában, elszakadva az erdőtől. Azt úgy ellepték a madarak, hogy egy levele sem látszott.

Azt mondja apám: „Meggyüttek a kosztosaim“. Ezután jót húzott a csucorkás korsóból. Amikor azt letette, akkor sunyított egyet a szemével édesanyám felé, de amit mondott, mintha nekem szólt volna. „Most megetessük a legkisebb kosztosunkat“, mondta és bement a gunyhóba. Onnan kihozott valamit, amit a kutyák erősen morogtak. Amint megláttam, egyszeribe elkiáltottam magam: „Tudom már, édesapám! Medve!“ „No, akkor ez a tiéd“ — mondta, és letette elibém a kis medvebocsot. — Akkora volt éppen, mint te — bökött ujjával Attila felé.

A kisfiúnak tágra nyílt a szeme, és fénylett, mint az új pénz. Izgatottan fészkelődött Jocó ölében.

— Medve — pihegte elragadtatással.

Nyílt az ajtó, Misi jött be. Nem volt szabad ülőhely, hát maga alá szedte lábait, és leült a konyhakőre.

— Megfázol, te!

— Az jó lesz! — kuncogott Misi. — Akkor biztosan kapok a Mama aranyalma befőttjéből. Láttam, éppen hat üveggel tett el, gondolom, a hatodikat nekem szánta, hátha beteg leszek. Látja, Áron bácsi, ha alacsonyan ülök, mindig ilyen magosan gondolkodom.

— Hallgass! — förmedtek rá a lányok. — Most a Papa mesél. És mit csinált a kis medvebocs?

— Megnőtt. Radu nagyapátok csecsszopó üvegen nevelte föl. Később kukoricát kapott. Megevett egy nap négy kiló kukoricát is Urszovics, mert ez lett a neve. De apám előbb a dudát nyekergette neki, hogy táncoljon rá, csak aztán kapta a kukoricát. Meg vadmézet is. Így tanult meg Urszovics táncolni.

— Papa látta táncolni? És hogyan táncolt? — kérdezték a gyerekek feldúltan a kíváncsiságtól.

— Két lábon járva lengette a vastag derekát, meg bólogatott a bozontos fejével, aztán fordult. Aj, de szépen forgott a nagy, kerek talpán. Örült a szíve annak, aki látta. A tél derekán apám visszaeresztette az erdőbe, mert nagy bánkódás sötétült ránk. Elkerültem tőle, kisbéresnek szegődtem. „Hát most elmegy. Hová? Mire?...“ Így kezdte a búcsúzkodást. „Meg kell ám becsülni az embernek a munkát“ — mondta még. „Iskolában volna

a helyed, de tudhatod... Hiába van eszed. Lassan ki-öregszel belőle, oszt sehol semmi.“

Misi hatalmasat sóhajtott. Kisbéres, kisinas sorsa egy-kutya. Sehol semmi.

— Akkor a falvak sem voltak olyan közel egymáshoz, így messze estem a szüleimtől. Ménkü nagy birodalma volt az uraságnak, s engem kicsaptak egy szutykos majorba, a jószághoz. Két évig engem hajkurászott mindenki. „Ne ásíts már, mint egy falusi kuvasz“, ezzel mordultak rám örökösen. Hogyne ásítottam volna, amikor sohasem tudtam magamat kialudni. Nem a munkától, azt bírtam, mert dolgoztam, hajtottak cudarul. De a legyektől nem volt egy szemhunyasnyi pihenésem sem. Az istállóban laktam, húsz darab marhával és kereken két millió léggyel.

A csodálkozás moraja hangzott körülötte.

— Honnan tudta Papa, hogy kétmillió? Megszámolta a legyeket?

A nagy darab ember majdnem elnevette magát. De legyűrte nevethetnékjét, csak a bajusza mozgott, ahogy a mosoly széthullámozott ajkán.

— Csak úgy nagyjából. Add csak ide a kis kalapácsot, Misikém. Elosztottam: egymillió kicsi zöld légy, egymillió nagy fekete. Éppen annyi, hogy nincs nyugság tőlük sem nappal, sem éjjel. Sajnáltam a marhát, sajnáltam magamat, de legjobban egy vöröstarka kisborjút, mert bögött keservesen, tusakodott a legyekkel, szeretett volna kiszaladni előlük a világba, de nem tudott. Oda volt kötözve, hát csak megvetette vékony, szépcsontú lábait, s húzta a kötelet, vagy toporzékolt formás kis körmeivel.

Misi Attilára hunyorított.

— Éppen így teszel te is, kis komám, ha mérges vagy. Igaz-e?

Már majdnem elkészült a hintaló, csak a festés hiányzott róla. Papa kis papírzacskókból színes porokat rázogatótt egy kis deszkára, sárgát, pirosat, feketét. Vízet csöpögtetett rá, és ujjával péppé kente. Aztán az ecsetet belemártotta a színes foltocskába.

— Azt gondoltam — mondta tovább —, én nem va-

gyok odakötözve, én mehetek. Ha akarok! Előbb vettem magamnak egy beretvát, mert már pihésedett az állam. Az istállóban egy vasárnap bekenegtettem habbal, és nézegettem magamat a tenyérszi tükrökben. Mintha nem is én lettem volna... Beretválkoztam... Ha édesanyám látná! Édesapám így fente a pengét... Neki jobban csatogott a szíj... Sietve nekifogtam az állam kapargatásának, nehogy lesírjam magamról a szappant. Mint gyerek jöttem, és mint legény megyek el. Mert vettem a motyómat és mentem. Gyerünk! Nem félttem én semmitől az égvilágon, hogyan is félttem volna? Nekem Urszovics volt a játszópajtásom! Kiléptem a napfényes mezőre. Szorongattam a kis motyómat. Be messzire jutottam! Messzebb, mint a Lohonya, mert azt már régen elhagytam. Ősszel már bent jártam Romániában. Másik ősszel Szerbiában szedtem a szilvát a fákról. Hegyeiken vágtam át, nagy vizeken láboltam keresztül, erdőről mezőre értem, mezőről faluba. S tudjátok-e, mit láttam mindenütt?

Belemerengett a falovacská frissen mázolt, kerek szemébe. Aztán így folytatta:

— Csak a nagy szegénységet. Egy pöffeszkedett, száz kapált neki. Száz tömte a hasát, ezreknek koppant a szemé. A nép munkáján híztak mind a henyélők, falun is, városban is. A dologtalanok gazdagodtak, a dolgoznak oldalán is kifakadt a szegénység. Pedig nagy arcpirulás a szegénység, mert a népben sok az erő! Másképp is lehetne, forgattam a gondolataimat, de mondtam is, imittamott. Közben megcsináltam mindent. Voltam drótostót, kőműves, favágó, gyári napszámos meg zsákoló. Krajovában belebotlottam egy vándorcirkuszba. Volt azoknak egy medvéjük, azt táncoltatták csöngős dobszóra. No, ezt megnézem, határoztam el magamban, és odaálltam a nézők közé. Hát a medve egyszer csak meglát, odajön, megszagol, és a nyakamba borul. Mindenki sikoltozott, hogy most végem, széttép! Akármi legyenek, ha nem Urszovics volt! Csak éppen ennek lánc volt az orrába fűzve. No, mindegy. Híttak a komédiások, maradjak velük, ha már úgy szeretnek a fenevadak. Így is volt, szerettek az állatok, a lovak, még a két majom is. A vándorcirkusszal

vándoroltam hát én is, ott tanultam a bűvészkedést. Ha kellett, én is kiálltam a népek elé, és tojásokat tüntettem el, pénzt csentem zsebből pohárba, virágokat varázsoltam elő kalapból, spárgával, zsebkendővel mesterkedtem.

— Jé! Hát már akkor is tudott a Papa varázsolni? Jaj, de jó lehetett a cirkuszbán! — lelkesedett a két kislány. Attila még lélegzeni is elfelejtett a gyönyörűségtől.

— Fenét volt jó! Mókázni igen, de utána tányérozni, ilyen izmokkal!

Felhúzta inge ujját. Karján kifeszültek az erek, kidagadtak az izmok. Könyöke hajlása alatt egy horgony körvonalai kélettek. A kisfiú szeme csodálkozva tapadt a tetoválásra.

— Ezt Pólában szurkálták ide. Már akkor szerettem volna eljutni az Újvilágba, azért mentem Pólába. Zsákot hordtam a hajókra, és lestem, hátha felvesznek egy ilyen tengerjáróra, akárminek. Aztán mégis Pesten kötöttem ki. Katonásor elé kerülő nem mehetett ki a Monarchiából.

— És a Mama hol volt akkor?

Misi úgy nevetett a lányok kérdésére, mintha csiklandoznák. Attila szájacskája is szétnyílt, mosoly kerekedett apró egérfogacskáit. Igaz is! Mama eddig hiányzott a meséből. Hiányzott az ő almavirág arca, simogató nézése, mindig nótára álló szája, kenyérszelő keze. Hol sérénykedett hát, hol szorgoskodott fáradhatatlanul, kivel zsörtölődött? Kinek mondogatta tréfás, varázsos rigmusait?

*Nyírfa nyilalla,
Cserfa csattana,
Ezer madár megindula,
Egynek szárnya szakada,
S mind az ezer megállá.
Matika, matika,
Denden deszka, pereszlen hopsa.*

— Mama kis szolgálólány volt akkor, a Soroksári úton cselédeskedett egy kifőzésben. Ő is úgy ment vi-

lágga, akár én, elüzte falujából a nyomorúság. A kifőzésben sürolt, takarított, mosogatott, meg felszolgált az ételt az ott ebédező munkásoknak. A szappangyárban, ahol dolgoztam, nem volt kázin, én is kezdtem odajárni. Inkább harapdáltam volna a szám szélit, mint amit ott főztek. A leves híg, a főzelék rántástól vastag...

— Nem is igaz! — vágott közbe Jocó hevesen. — A Mama mindig jót főz. Még hercsulát is tud főzni!

— De aztat mindig csak ígéri! — kotnyeleskedett a kit Etus.

Misi a nagy kacagástól hanyatt dőlt a kövön.

— Hahaha! Hercsula! Áron bácsi, engem is hívjanak meg egyszer erre a püngrüc ebédre.

— Nem anyátok főzött ott, hanem egy vénasszony. Na, még csak a farka hiányzik és kész — mondta a lóra, és a beszédből átcsapott a fütyülésbe.

— Még, Papa! Még mesélj... — rimánkodott néki Attila.

— Hát, hogy is volt? Nemsokára összeházasodtunk. Morzsálgattuk életünk kis kenyerét. A Koppány utcában, ahol először laktunk, még csak egy szalmazsákunk volt. Meg ez a szerszámláda. Az asztalt is így csináltam magam, mint ezt itt, ni! — Rámutatott a hintalóra, majd Jocó felé intett: — Ott születted te.

— Én hol születtem?

— Te, Etuskám? A Gubacsi úton. Ez az én vasgyúró fiam pedig a Gát utca háromban.

Felállt, fölkapta Jocó térdéről Attilát, és magasba lendítette. Kihúzta a derekát, úgy állt ott, mint a szálfá, az aprócska fiúval. Kormosan fekete haja csillogott a félhomályban...

Egy hónap múlva, április tizenegyedikén, Attila születésének harmadik évfordulóján már nem volt sehol. Mama sírva jelentette be a rendőrségen: József Áron szappanfőzősegéd, munka nélküli gyári munkás három napja eltávozott lakásáról, és azóta nem adott életjelt magáról.

A rendőrség egy ideig kerestette, de nem akadtak nyomára. Eltűnt. Nem maradt más emlék utána, mint a lovacska formára faragott kicsi hintaszék.

A TŰZŐ NAP fényében látszott csak igazán, milyen szörnyűségesek a külváros elhanyagolt, ragyavert bérkaszárnyai. A falakon mállik a vakolat, koszos a lépcső, ragad a rács a piszoktól, az udvar szennyes, az ajtók repedezettek, s ahol még nem pattogzott le róluk a barna festék, felhólyagosodik. Az idő körme megvakargatja a hólyagokat, és az ajtó ettől rücskös lesz.

Ilyen volt a Gát utca 24. számú ház is: csúf és mocskos. De a május szép volt és meleg. A férfiak a vasárnapi ebéd után ingujjra vetkőzve lődörögtek a folyosón, be-benézve a szomszédba.

— Gyerünk, igyunk meg egy pohár sört a Kiskakasban.

— Ne oda menjünk. A Dani bánál kuglizni is lehet.

Néhány család zajos megbeszélések és viharos előkészületek után békés egyetértésben elkocogott a Népliget felé. Hadd lássanak a gyerekek egy kis zöldet.

— Makk az adu! Ne hagyd magad, vén salabakter. Vöröset bele! Űsd a királyt, csak a fejét, hogy meg ne sántuljon! — hangzott az egyik tárt ablakon át. A zsíros kártyalapok csattogtak az asztalon. Máriást játszottak.

Az asszonyok mosogatás után kiültek a folyosóra. Egy csomó gyerek szorongott körülöttük. Misi az ajtófélfát támasztotta. A küszöbön kuporgó kislány vékony, gyűrött füzetet tartott kezében. A harmadik emeletről harmonikaszó hangzott.

„Evelin lesütötte selymes szempilláit és elpirult — olvasta a kislány fennhangon. — A vadász még ott állt, hosszan nézett utánuk. A grófkisasszony megsuhogtatta lovaglókorbácsát, és halkán sziszegte: ezt megkeserülöd! Megsarkantyúzta lovát és elvágtatott. Evelin mit sem sejtett. Vágtatni kezdett ő is, hogy utolérje úrnőjét.”

Egy fiatal nő száját biggyesztve megszólalt:

— Ezeknek egyéb gondjuk sincs, mint hogy lovagoljanak.

— Annak a szegény Evelinnek van elég! — sóhajtott az öreg Gálic néni, és szomorúan nézegette lúgtól kimart ujjait.

A kislány tovább olvasott.

„Az égen fekete felhők gyülekeztek, és az erdő sötét lett, mint a pokol. Igen, az ördög készen állott, hogy megkísértse a két ifjú hölgyet.“

— Csak vinné már őket a pokolba!

Gálic néni szemrehányó pillantást vetett a közbeszóló Misure.

„A grófkisasszony nyakához kapott és felsikoltott. A tizenöt briliánssal kirakott gyémántkereszt eltűnt a hatytyúi nyakról. Elvesztette!“

A gyerekek összepusmogtak:

— Mennyi sok pénzt adnának a zaciban egy ilyen gyémántkeresztre!

A kislány felnézett a füzetből.

— Jaj! Biztosan nagyon sokat! — mondta sóvárogva. Várt egy kicsit, aztán folytatta az olvasást:

„Baljóslatú jel. Az utat is elvesztették. — Térjünk vissza a vadászhoz — rebegte Evelin félénken. — Ő biztosan kivezet bennünket a sűrüből. — Nem! — kiáltotta a büszke grófkisasszony. — Soha! — Ismét megkorbácsolta tajtékozó lovát, a nemes állat felnyerített.“

— Micsoda hülyeség! — mondta Misi most már dühösen. — Hagyd abba...

— Nyihahaha! — nyerített közbe egy friss gyerekhangocska. Attila, aki nagy csöndben lapult eddig, kiontott az asszonyok szoknyája mellől, és csikómozdulatokkal elvágatott. A többi gyerek utána. Körülnyargalták a folyosót, aztán visszatértek.

— Kiskomám, ettől még te is megvadultál, ugye? — hajolt Misi Attila felé.

— Nem igaz. Hiszen szép! Monddd, hogy szép volt! — biztatta Gálic néni.

— Azért se mondom. Azt mondom: buta, mint az ökör farka.

Apjától tanulhatta a hasonlatot. Az mondotta a sületlen beszédre, ha más érve nem volt. Akár az emlékezés, akár Misi fintora sugalmazta, ez volt az első véleménye az „irodalomról“.

Senki sem tudta, honnan szivárog a ponyvairodalomnak ez a poshadt vize a külvárosba. A vékony füzetek elárasztották a házakat. A kihordó minden szombaton megjelent a folytatással, átvette a harminc fillért, s ott-

hagyta a füzetet. A vasárnap örömét. Ennek a folytatásos regénynek a címe így hangzott:

AZ ERDŐ TITKA
avagy
A VÉGÉN MINDEN KIDERÜL

Ez már az ötvenhetedik folytatás volt, és még mindig nem derült ki semmi. Sajnos! A kislány behajtotta az utolsó oldalt.

— Mit csinál anyád? — kérdezte tőle Gálic néni.

— Rakosgat. — Öregesen sóhajtott. — Mindig rakosgat.

— Látogassuk meg — mondta a fiatalasszony.

A gyerekek valami bonyolult játékba merülve kergéztöztek az udvaron a porolófa körül. Lärmájuk kihallatszott az utcára. A kapu előtt üldögélő házmesterné bejött, és elzavarta őket. A gyereksereg behúzódott a hátsó lépcsőházba, letelepedtek a lépcsőfokokra. A lépcső alján álló szemeteskosarak mögül patkány iramodott a pince felé. A gyerekek rémülten kapaszkodtak egymásba. A nagyobbak azt mesélték, hogy nemcsak patkányok vannak a pincében, a rablók is ott tanyáznak. A kicsik rettegve hallgatták a borzalmakat. Az udvar felől, mint egy távoli, nyájas világból, edénycsörömpölés hallatszott, zsír sistergett a lábasokban, és a harmadik emeleten még szólt a harmonika. Misi már ott énekelte:

Nem nyomja szívemet a bú...

Este lett. Az anyák szólongatták gyerekeiket. Futott mind haza, csak őket nem hívta senki. Hűvösödött. Attila szipogni kezdett a sötétben, Etus is rázendített. Jócó kézenfogta a két kicsit és hazacsoszogtak.

A SZOMSZÉDASSZONYOK ott álldogáltak a kopárrá vedlett szobában.

— A súroláshoz elég egy vödör, súrolórongy és sú-

rolókefe — sorolta Gálic néni majdnem ujjongva. — Eljön velem a Deák térre, ott a placcunk. Amíg az urak nem mennek nyaralni, mindig akad munka.

A sápadt fiatalasszony szelíden ingatta a fejét.

— Nehéz munka a súrolás. Nem való az ilyen gyöngre teremtésnek. Ha varrógépe volna...

— De ha egyszer nincs! — mondta harciasan Gálic néni. — Vödör meg van.

A harmadik is megszólalt:

— Varrógépet részletre is lehet kapni. Majd szólok a Bohnicseknének, az ad varrnivalót, csak győzze.

Beszéltek, egymás szájából kapták a szót. Mama úgy ült az asztal mellett, mint egy beteg madár a kiszáradt kút kávján, elröppenésre és maradásra készen.

— Mama. Éhes vagyok!

A szívfájdítóan panaszos hangra a kisfiú felé fordította fejét. Arcán látszott, hogy sír, száraz szemmel, könnyek nélkül. Ölébe húzta a gyereket, magához szorította, mintha meg akarná védeni. Mitől? Alig múlt hároméves, és ebben a korban még sok mindentől nem kell félni. Az éhség ellen pedig nincs oltalom.

A sápadt fiatalasszony szó nélkül kisietett, és nem-sokára egy tányér levessel tért vissza. Mama etetni kezdte Attilát. Testvérei sóváran nézték, mily mohón nyeli a langyos levest.

Gálic néni hirtelen mozdulattal megemelte fakó köténytét, mint aki csibéket hesseget, kifelé terelgette a két kislányt.

— Gyertek csak, gyertek — mondta kétségbeesett kedélyességgel. — Maradt délről egy fél fazék káposztám. De ha nem hagytok belőle anyátoknak is, hátrakötöm a sarkatokat...

Reggel Mama megint lázasan rakosgatott két szekrényében. Kivette, szétteregette, újból összehajtott a lepedőket, párnahajakat, törülközőket. Volt egy kagylókkal díszített kis doboza, annak tartalmát az asztalra szórta: nagy gyöngyházgombokat, egy pár koráll fülbevalót, egy csontból faragott melltűt. Ezt a tűt hosszan nézegette, mintha csodát várt volna tőle. Ha legalább ezüst volna.

Eh, nem ér semmit. Visszasepert mindent a dobozba és a lepedőkből, párnahajakból batyut kötött.

Jocó vitte a batyut a Ferenc téri zálogházba. Piszkos kis bolthelyiség volt ez a zálogház. Hátul, a fal hosszában, a polcokon végig sok kis batyú szorongott a rájuk csirizelt cédulával. Ha pár napon belül nem váltották ki, a közvetítő a batyukat beszállította a központi zálogházba. A lejáratig még össze lehetett kuporgatni a kölcsön összegét meg a kamatot. Ha nem, a szegény emberek kis batyui tovább vándoroltak az árverési terembe. Az árverező unásig ismételte mindig ugyanazt. Egy használt lepedő, kopott. Egy férfiing, nyaka foszlott. Egy nadrág, alul rojtos. Egy kabát, bélése rongyos. Egy fiúöltöny, kissé molyos. Egy ágyterítő, foltozott... A tárgyak nevét követő jelzők monoton „o” betűi nem lohasztották az árverési teremben licitáló „mindent adok-veszek” kereskedő buzgalmát — megvettek mindent. A szegényember sem járhat mezítelen. Amikor már minden leszakadt róla, meg a gyerekéről, kimegy a Teleki térre, és a zsibpiacon megvásárolja, amit a zálogházban nem tudott kiváltani. Persze háromszorosát, négyszeresét fizeti annak, mint amennyi a zálogkölcsön összege volt. A szegény embernek megint lesz egy szál inge...

Jocó szorongva figyelte a vénasszonyt, amint a szépen kivasalt fehérneműt összevissza hajigálta a pultron.

— Hat korona — hallatszott kurtán.

— Tízet tessék adni.

A vénasszony még egyszer szemügyre vette a holmit. Szeme érzéketlenül meredt a gyerekre.

— Hét — mondta még kurtábban.

— Tízet tessék adni — ismételte konokul a kislány.

A vénasszony visszalökte a batyut, és elnézett fölötte. Tisztában volt vele, mit ér a sok holmi, de azzal is, hogy ez a gyerek pénz nélkül nem mehet haza. Meglepte, hogy a kislány mégis fölkapta a batyut.

— Nyolcat adok, többet nem.

— Tízet tessék adni...

Öt korona előleg kell a varrógépre. Kettő a házbértörlesztéshez. Egy az embereknek, akik a gépet hazaszállítják. Ez nyolc. De egy kiló kenyér is kell meg krumpli,

öt deka zsír. Enni is kell! A Mama reggel megint rakosgatott, mint egy eszelős. Etus folyton a nyomában, mint-ha tőle remélné éhsége csillapítását. Attila az ágyból leste, aztán a párnába fúrta fejét, abba sírt hangtalanul.

— Akkor elviszem a nagyzólogba.

Megkapta a tíz koronát a kezelési díj levonásával. Futott haza. Mama magára kapta kendőjét, egy koronát ott hagyott az asztal sarkán, a többivel elsietett.

Délután meghozták a varrógépet, és estefelé beállított Bohnicsek néni, hóna alatt egy vég tarka kartonnal. Valószínűtlenül csúnya, nagyon kövér asszony volt Bohnicsekné, és sokat beszélt. Óriási ollójával nekiesett az asztalra teregetett kartonnak, hogy különféle formákra szabdalja. Aztán leült. Zsebéből elővett egy szutykos dobozt, fekete szegélyű körmeivel dohányt kotort belőle egy leheletnyi fehér papírdarabkára, cigarettát sodort és rágyújtott. Szuszogott és füstölt. A három gyerek borzadva csodálta.

— Egy kötény munkadíja három krajcár — közölte tárgyilagosan, munkaadói minőségében.

— Kevés... Nem sok kötényt lehet megvarrni egy óra alatt — mondta Mama, és csüggedten nézte az asztalon a csoportosított kelmedarabokat.

— Hja, én is látni akarom a hasznomat — lendült támadásba Bohnicsekné hangja. — Mit gondol, Józsefné, mennyi pénzem fekszik az áruban?

Mélyet szippantott a cigarettából, és egy árnyalattal szelídebben folytatta:

— A gond az enyém, magáé csak a munka. Fogja be ezt a nagylányt is — biccentett Jocó felé. — Tudok példákat...

Bohnicsekné példái egytől egyig milliomosokról szóltak, akik „éppen így kezdték“. Azaz még így sem. Sokkal rosszabbul, hajaj! Már zsenge gyermekkorukban két kezük munkájával tartották el öreg, beteg szüleiket, rengeteg kistestvérüket, pláne magukat. Nem is játszottak soha, iskolába sem jártak, csak dolgoztak, éhezve, fázva. És mezítláb! S lám, mire vitték? Mind milliomosok! Azokból meg, akik mezítláb gyufát árultak a hóban, pláne többszörös milliomos lett.

— Így van ez gyerekek, bizony. Ki hinné? — mondta még az épületes példák után és elhallgatott. Merengve nézte csónakszerű cipője orrát, mint aki azon tűnődik, vajon miért akadály a cipő a meggazdagodásnak?

A gyerekek előbb csak kuncogtak magukban. De mikor Bohnicsek néni másodszor mondta: — pláne — pukadásig megteltek nevetéssel. Pláne, pláne — szökdécselt bennük a szó. Aztán a „pé“ hirtelen elugrott, az „el“ utánavetette magát, a többi szerteszaladt, és eszeveszett kergetőzésbe lendült mind az öt pici, fekete betű. Mint a hangyák futkostak a bőrük alatt, kibírhatatlan csiklandozással. Szájuk elé kapták tenyerüket, fuldokolva nyelték el a kacagást. Jaj, mindjárt kirobbannak. Pláne most, hogy a Mama intett az ujjával a néni háta mögött: csitt!

Az ablak alatt váratlanul nóta zendült:

*Ily késő éjszaka ki jár
Ott künn a temetőn?
Az óra már éjfélét ütött,
A föld már néma lön . . .*

Kiszakadt belőlük a nevetés, döltek a kacagástól, hemperegve hahotáztak. Misi arca, mint egy derűs kísértet, bevigyorgott az ablakon. Boldogan röhögött, ilyen sikerre nem számított szerenádjával. Pláne ezzel a dallal.

Mama is elnevette magát. Az édes, gyöngyöző hangra elcsitult a féktelen kedv szertelen áradása. Odafutott hozzá a három gyerek. Szoknyájához simultak. A kisfiú egészen hozzátapadt.

— Mama, Mama . . . — susogta, melengette ajkán a hangokat.

Bohnicsekné felállt.

— Három krajcár valóban nem sok — mondta. — De adok egy jó tanácsot. Tartson albérlőket. Meglesz a házbére.

NE SÍRJON, MAMA. Ha nagy leszek, hozok egy zsák aranyat, és úgy, de úgy elverek mindenkit, aki a Mamát bántja! Nagy zsákkal hozok, és a Mamának adom!

Bohnicsekné mérgesen fújta a füstöt, Józsefné a varrógépre borulva zokogott. A két asszony összeveszett. Semmiségeken torzsalkodtak, és ez lett a vége. Nem is Bohnicsekné miatt sírt. Nem volt rossz a kötényes asszony, csak a szokásai. Köpködött a szobában, a szemeket az ágy alá söpörte, nem engedett ablakot nyitni. Amit Mama a helyére tett, máshova rakta. Józsefék lavorjába belekotorta a hamut, s most ezen kaptak össze.

— De nagyra van a tisztaságával! — förmedt rá Bohnicsekné. — Nagyon rázza a rongyot . . .

El innen! El! Akárhová! — Ez zúgott a Mama fejében. De hová? Bútorait rég eladogatta. Mindene a zálogban! Ruhájuk csak annyi, amennyit magukon viselnek. Ha Bohnicsekné nem adna munkát, még a varrógép részleteit sem tudná kinyögni. Lakást is adott, befogadta a három gyerekkel. Lakás . . . Egy rozszant vaságy a sarokban meg egy szalmazsák éjjel a földön. De az árát megkéri a vén boszorkány. Ó, nem rossz asszony, megengedi, hogy az ő tűzénél főzzön. Mit ér vele? Hetek óta kávéban élnek, hitelbe hozzák a kenyeret.

Keskenyre szorította a száját, mint aki a hihetlent nézi, mint viszi el az ár mindenét. Heves zokogásban tört ki. Attila szótlan szomorúsággal nézte könnyekben vergődő anyját, és a maga gyermeki módján vigasztalta. Ha nagy lesz, egy egész zsák aranyat hoz . . .

Az anya nem szólt, csak gyengéden hozzáért az arcához. A kisfiú ott topogott egy kicsit mellette, majd gondolt egy nagyot, és elindult arcán a kis piros rózsával, ott a simogatás helyén.

A Haller utcai ház mélyebben feküdt az úttest szintjénél, mintha gödörben építették volna. Attila megállt egy kicsit a kapuban. Fönt a lucskos úton egy barna színű rozoga villamos zörgött el a Vásártér irányába. Arrafelé vette útját Attila is az őszi latyakban. Először indult el így egyedül a maga célja felé. Futott a gödör végéig, ott

felszaladt a kikopott lépcsőkön, de fent a járdán meglassította lépteit. Könnyebb így a gondolkodás. Egy szatócsüzlet szegényes kirakata előtt elbáméskodott.

— Nem fázol, hé öcskös — szólt rá harsány derűvel egy férfi, s már ment is tovább, kis ételhordó lábaskáját lengetve.

A sarkon cukrosbolt ablaküvege mögött édességek porosodtak: szíjcukor, medvecukor, kandlicukor és pár darab kiszikkadt sütemény. De közbül nagy halom törökméz ragyogott aranyossárgán — meg kellett állni egy cseppet. Mintha a lábai is meggyöngültek volna az esengő nézésben, az ablaküvegnek támaszkodott. Két nagyobb gyerek rontott ki a boltból, és szaladt el mellette boldog nevetéssel. Attila semmit sem látott belőlük, csak ragacsos szájukat, meg a nagy darab törökmézet, amelyben jóízűen reccsent a harapás.

Hátat fordított a cukrosboltnak, és átfutott a kociúton. A Szvetenay utca elejét nagy csapat gyerek foglalta el. Úvöltve, nyakig sárosan kergetőztek. Hirtelen egy rongylabda repült át a levegőn, s odapuffant a lábához. Attila lehajolt.

— Hagyd! Ne nyúlj hozzá! Pocokkal nem játszunk! — ordították feléje minden oldalról.

Megfordult, és hátrafelé lépegetve ment tovább, hogy meglesse, hová repül most a rongylabda. Köpcös, fekete keménykalapos, cvikkeres úr jött az ellenkező irányból, nekiment.

— Nem látsz? Buta kölyök — mordult rá a köpcös úr emberevő hangon. Elkapta a gyerek fülét, megcsípte, hogy belerándult a fájdalomba. A kisfiú kitépte magát támadója keze közül, menekült.

— Buta maga! — kiáltotta vissza futtában.

Futott, és kesergett magában. Ő hátrafelé ment, az jött előre a szemivel, mégse látott. Megtapogatta fájdalmasan bizsergő fülét, és befordult a Gát utcába.

Megállt a lakatosműhely pincelejárata előtt. Nem mert lemenni. Az igazságtalan és durva támadás bizalmatlanná tette. Emberek vannak odalent is, felnőttek, akik talán rá-mordulnának: mit keresel itt? Azt pedig nehéz elmondani. Amikor elindult, a Haller utcai ház kapujában még pon-

tosan tudta. Mire ideért, céljának körvonalai elmosódtak, minden, amit akart, messziről, alaktalanul lebbent emlékezetében. Minden elenyészett benne, amióta a keménykalapos emberrel találkozott.

Odaállt a műhelyablak elé, és lebámult a pincébe. Odalett minden fekete volt, mint a kéményseprő ruhája, csak két kis kerek lyukból villózott parázsló fény. Vasreszelő csikorgott a satuba szorított vasdarabon, a satu fölé hajló szurtos férfi feje körül szállongott a vasreszelék pora. Most kitárult a kis vasajtó a két kerek lyukkal, harapófogó kapott a tűzbe, és egy izzó vasdarab libegett át a műhelyen. Hárman álltak körül az üllöt. Kettő megrendítette kalapácsát, felváltva sújtottak a fehérre hevített vasdarabra. A harmadik, vékony, nyurga kamasz, fogóba szorítva tartotta a vasat.

— Hogy tartod, te, a fene essen beléd! Ügyelj, mert kettéhasítlak! — bömbölte a mester a kamasz fülébe.

Csengett a két kalapács, a szerteröpködő szikrák fényében megcsillantak az inas kormos arcán a verejtékcseppek.

— Misi!

A laposra kalapált vasdarabot behullajtották egy dézsába. Vastag pára szakadt fel a sístergő vízből. Ezután a mester vette a kabátját, elment. Nemsokára a két segéd is szedelőzködött. Misi magára maradt. Felocsolta a műhelyt, és nekiesett a söprésnek. Nagy lendülettel vágta maga körül a söprűt. Végre ő is kászálódott, hozta a keresztvasat és a nagy lakatot.

— Hát te hogy kerülsz ide? — csodálkozott Attilára.

— Várj csak, bezárok, és beadom a kulcsot. Majd mondok valamit a májszternénak, nehogy ott tartson pesztálni.

Térült-fordult, már ott is volt. Megfogta Attila kezét, elindultak.

— Azért jöttem, tudod, mert én is inas akarok lenni

— kezdte Attila a beszélgetést.

— Tökmag! — nevetett rá Misi. — Messze van az még! Előbb nagyra nőj. Iskolába járj. Aztán készítheted csak a bőrödet a mester keze alá.

— Mért?

— Mert megver. Ezt jó előre tudni. Nekem senki se mondta, azt hittem, hogy csak Birét úr olyan vadállat. Birét úrnál voltam csirizes inas, mert könyvkötő szerettem volna lenni. Egyszer nekem jött, ütött, vágott, ahol ért, pedig nem is én öntöttem ki az enyvét, a segéd úr húzta ki alóla a deklit. Jefta bácsi dugott aztán ide, a lakatosműhelybe. Váltig mondta: az aztán a szép szakma!

— Szép. A tűz nagyon szép volt. Mennyi piros csillog szállt az előbb! Én lakatos leszek.

— Könyvkötőnek lenni szebb! Az ember lapozgatja a könyveket, olvasgat, gyönyörű szép mindent. Szép papírokat aggat rá. A vasasztalon a nagy kés úgy nyiszogatja le a papírokat, akár a borotva. Aztán a présből csuda takarosan jön ki, tiszta, formás... De mondd csak, mi jutott abba a kis fejedbe, hogy inasnak készülsz, máris? — évődött Misi hangja.

Attila összeráncolta sima gyerekhomlokát.

— Pénzt akarok keresni a Mamának.

Hallgatva baktattak az úttesten, a kicsi és a nagy fiú, kéz a kézben. Már gyűjtogatták a gázlámpákat, este lett.

— Mondok valamit! — szólalt meg Misi a cukrosbolt táján. — Vasárnap eljövök hozzátok, hozok formát. Kulcsot fogunk csinálni. Gáspár néni nálam akar kulcsot rendelni, mert hogy én olcsóbban megcsinálnám neki. Te leszel a kis inasom, jó? Pénzt keresünk.

Odaérkeztek a gödörhöz.

-- Játsszunk fogócskát — állt meg hirtelen Misi, s már mondta is a sorsoló versikét: — *Ántán-tinom, Száreke-binom, Száreke-tike-toka, Ele-bele büff. Te vagy a fogó!*

Nekifutottak a gödörnek, s odalent, mint két játékos kölyökkutya rohangásztak fel s alá, amíg győzték szuszszal.

MISI A TŰZHELYBEN vasalószenet izzított, a homokformát beágyazta a parázsba. Hogy mit mesterkedett még, Attila nem tudta megfigyelni, mert a parazsat fújta teljes odaadással.

A kövér asszony, amikor hazajött, rettenetes lármával támadt a két fiúra. De másba is, mindenbe beleakaszkodott, amióta Józsefné tartozott a házbérrel.

— Ugyan tésasszony, ne tessék annyira haragudni — mondta hízelkedően Misi.

-- Fogd be a szád — hangzott, akár a mennydörgés.

Kitört a vihar, a kemény szavak zápora úgy hullott rájuk, mint a kopogó jégeső. A két gyerek behúzta nyakát, de csinálták tovább a dolgukat. Ha vállalták, be is kell fejezni a munkát.

Késő este érkezett haza Mama.

-- Milyen jó meleg van itt — mondta belépve a konyhába.

Egész nap talpon volt, és nagyon elfáradt, leült a tűzhely mellé. A vasalószén parazsa még izzott, kezét a vaslap fölé tartva melengette. Mintha béke venné körül. Hirtelen eszébe jutott egy téli este a Gát utcában: a konyha ablakára könnyű pára rakódott a kisteknőben gőzölgő víztől, a három gyerek az ablaknál állt, kint havazott, és a kicsi fia azt mondta — hózik. Igen, ez volt az igazi béke!

— Szombatra kiadtam az ágyat, keressen magának más lakást — riasztotta fel Bohnicsekné hatalmas hangja.

-- Igen, majd keresek. Más keresetem úgy sincs — mondta rá szomorú gúnnyal, és megsimogatta Attila fejét. Hogy nő ez a gyerek, már nem fér a szűk kis nadrágjába.

Döntő pillanat volt ez. Attila ökle, melyben a tíz krajcárt szorongatta, anyja tenyere fölé simult.

-- Tessék, Mama.

Még egyszer felvillant előtte a törökméz szép, sárga színe. Amikor Misitől megkapta a kulcsért járó tíz krajcárt, boldog riadalom kopogott a mellében. Vajon mekkorát ad a boltos ennyi sok pénzért? Biztos nagyot. Elképzelte, hogyan tapasztalja ki minden ízét. Nagyot harap majd. aztán picurkát, de előbb a nyelve hegyével kóstolgatja a finom csemegét. Ropog, muzsikál a foga alatt az édes törökméz. Mert jó lehet nagyon: édes! édes!

— Honnan van ennyi tengersok pénzed, kisfiam?

-- Kerestem. Én vagyok a Misi inasa ...

Kegyetlen hidegben hurcolkodtak a harmadik utcába, Gáspár János kőművesékhez. Sok cipekedni valójuk nem volt: egy zöldre festett láda meg az ágynemű és a hintaló. A varrógépet már visszavették Józsefnétől, nem tudta fizetni a részleteket. A láda fogójába kötelet akasztottak, tetejére rárakták a lepedőbe kötött párnákat és a dunnát. Mama megfogta a kötelet és húzta, a két kislány tolt aládát a jeges úton. Attila utánuk a hintalóval.

A földszintes kis lakás szobája dermesztően hideg és sötét volt. Szűk világítóudvarra nyílt az ablaka, és nappal is csak lámpafénynél lehetett volna motozni benne, nem is fűtötték. A konyhában szorongtak mindahányan.

— Ha egy-két darab fát hozzáad, meg is főzhet — mondta Gáspárné mindjárt a beköltözés után Mamának. — Azt is csak azért, mert az uram most nem keres. A kőművesnek télen nincs munkája.

Amíg a két asszony a szobában elrendezkedett, a gyerekek a konyhában nézelődtek. Milyen tiszta itt minden. Az asztalon viaszosvászon, a falon pirossal kivarrott falvédő, ráhímzett versikével: „Édes férjem, jössz-e már? A vacsora készen vár“. A tűzhely alatt láda, benne fa, mellette kisbalta.

Mama behívta Jocót segíteni. Attila és Etus ezalatt összesugdosott, mint a cinkosok. Aztán megfogták a kisbaltát, megragadták a hintalóvat, és kiosontak az udvarra. Megkeresték a pincelejáratot, letotyogtak a lépcső alján álló tőkéhez. A hintalóvat felaprították, és nagy diadallal hozták magukkal — a tüzelőt. Mama meghökkenve nézte a hintaló maradványait; hát ez sincs többé. Amikor első darabkáját tüzre rakta, kicsordult a könnye.

Egy reggelen az öreg Gálic néni eljött Mamáért. A két asszony kopott kendőbe bugyolálva, karjukon a vödörrel, a vödörben súrolóronggyal és súrolókefével, a csikorgó hidegben kiállt a „placcra“ a Deák Ferenc téren, a többi napszámos asszony közé. Itt, a munkapiacon válogattak a nagyságák maguknak mosónőt. Az üzletek és irodák innen hívtak súrolóasszonyt, rendszerint éjszakára, hogy a nappali üzletmenet meg ne akadjon.

Józsefné lassanként állandó munkahelyeket szerzett magának, úriházakhoz járt mosni, vasalni, takarítani. De

a kezdet keservesen nehéz volt, ezen a télen sokszor hiába fagyoskodott a Deák téren, nem akadt munka. Mégis elindult minden reggel, ködben, hóban, csontot hasogató szélben. A gyerekek számára nem hagyott mást otthon, csak kenyeret. Vagy még azt sem. A kőműves felesége már megszokta, hogy annyi bablevest főzzön, amennyiből nekik is jut egy-egy tányérral. Jószívvel adta, de az elmaradt házbérek miatt sokat és jelentőségteljesen sóhajtozott.

Az 1908-as esztendőt megint költözködéssel kezdték. Ezúttal a Szvetenay utcában, egy borzalmas tömegszálláson kaptak férőhelyet. Mert éppen csak elfértek a szoba-konyhas lakásban, amelynek minden zugában, minden sarkában, közepén emberek aludtak keresztül-kasul, ágyban és földön.

Józsefék is a földön aludtak, egy szalmazsákon, a zöld láda fedezékében. A láda rejtegette kevés holmijukat, egy fazekat és egy lábast, néhány tányért és kanalat, pár vedlett ruhadarabot, egy selyempapírba takargatott fekete csipkekendőt és a kagylós dobozt a zálogcédulákkal. Itt hevert a nagyhasú bádógóra is, hang nélkül, élettelelenül. Amikor kiemelték a pohárból és talpraállították, megszűnt ketyegni.

Hullt a hó sűrű imbolygással, nagy pelyhekben szálldosott egész nap. Estefelé a férfiak zsákdarabokat, rongyokat kötöztek lábukra, és elindultak a tiszta, friss takarón. Mama utánuk nézett. Gondolatai — éhség és remény — fényesre csiszolták szemét. Felkapta kendőjét, és kifutott az utcára.

Itt is, ott is emberek törtettek a nagy hóban. Nyomukba szegődött, és beállt a Városháza udvarán kigyózó, hosszú sorba.

— Most már asszonyok is gyűnnek. Kiveszik az ember szájából a falatot... Semmi helye itt! Menjen haza! — acsarkodtak feléje minden oldalról.

— Nono, emberek! Minek bántják? Biztosan nem jókedvükből fagyoskodik itt szegényke — vette védelmébe egy meleg, apás hang. Ám a kedves hang is így folytatta: — Bizony, menjen haza, asszonyság. Nem maguknak való munka ez, nehéz. Meg aztán...

Mama felnézett az emberre és közbevágott:

— Nem lehet nehezebb, mint a mosás. Nekem is ott muszáj a munkát megfognom, ahol van.

— No persze... Csak azért mondtam, mert asszonyokat úgy sem vesznek föl.

Lassan sorra kerültek. Karbidlámpa világított a Városháza udvarán egy régi épület tövében. A sárga fénykörbe belépő alakok zord ábrázatára gyengéd mosoly telepedett: közölték velük a munkahelyet, megkapták a lapátokat meg a nyeles hókotró deszkákat. De csak a férfiak.

— Nőket nem veszünk fel — vetették oda kurtán a szavakat.

— Kérem szépen... Özvegyasszony vagyok, három gyereke van...

— Sajnálom. Ne tartsuk fel a sort.

Nem mozdult. Szeme vágyón tapadt a lapátokra. Szája megrándult. Majd hirtelen sarkon fordult, és úgy indult neki, mint aki a világból akar kiszaladni. A barátságos ember három lépéssel utolérte.

— Asszonyság! — Arcának árkaiban falatnyi hópihék olvadoztak. — Ha holnap is eljönne, vegyen magára valami férfiruhát. Vannak itt mások is így öltözve. Elnéznek... Csak ezt akartam mondani, merthogy három gyereke van...

Gáspárné odakölcsonözte férje malteros nadrágját meg egy rossz kiskabátot. Misi sapkát adott. Gálic néni a cugos cipőjét. A cipő nagy volt, sok papírt kellett belegyömöszölni. Mama bedugdosta a sapka alá makacs kis fürtjeit, s még egy rossz férfikalapot is a fejébe húzott. Esetlenül mozgott a hosszú nadrágban, nevetni meg sírni is lehetett rajta, amikor elindult egy darabka kenyérrel a lötyögő kabát zsebében.

Három nap múlva már erősen köhögött. De ment, mert a hó egyre hullott. Ment álruhásan, mert csak így, ebbe a maskarába öltözve volt joga éhbérért havat hányni a főváros utcáin. Ment, amíg a betegség le nem döntötte lábáról.

Január végén szállították be Mamát a kórházba. Azt az öt hetet, amíg a kórházban feküdt, gyerekei leírhatatlan nyomorúságban töltötték. Senki sem törődött velük. Azok az emberek, akik ezen a tömegszálláson egy-

más hegyén-hátán éltek, mint a tyúkok az ólban, oly nyomorultak voltak maguk is, hogy nyomorúságukban talán észre sem vették, hogy három gyerek maradt anya nélkül és éhezik. Most igazán éheztek! Ha enni láttak valakit, eléje álltak és úgy bámulták, mint a kivert falusi kuvaszok. Etus folyton sírt. Este, tehetetlen kínjukban a párna csücskét rágták a szalmazsákon.

A koplalástól szédelegve feküdtek le. Az egyik ágyszélén egy ember ült, térde közé szorított mázas cserépfazékból káposztát kanalizott. Amikor jóllakott, kendőcskével bekötötte a fazekat, és a maradékkal az ág alá tolta.

Jocó éjjel felébredt. Minden ízében remegve az ág alá kúszott, halálos félelmében, hogy zajt üt, amíg eléri a fazekat. Ugyanúgy kúszott vissza vele a szalmazsákhoz. Kibontotta a kendőcske csomóját, és marokkal, mohón tömte magába a káposztát. Aztán a két kisebbre gondolt. Hogyan keltse fel őket? Előbb Attila szájába dugott a káposztából. Attila rögtön fölült, és már nyelte is. Etus is felébredt, és mintha csak készültek volna erre az éjszakai élményre, lélegzetüket visszafojtva falták Jocó tenyeréből az ételt. Zsírosak, maszatosak lettek, még a fülük is káposztás volt, amint Jocó a sötétben a szájukat keresve összekente őket. Aztán visszacsempészte az üres fazekat az ág alá. A két kicsi az izgalomtól remegve várta vissza. Némán összecsókolóztak a jóllakottság boldogságában, és egymáshoz bújva aludtak el.

REGGELRE NYOMA SE MARADT a jóllakottság érzésének, éhesebbek voltak, mint valaha. Eszükbe jutott Gáspár néni, aki olyan jóízű bablevéseket főzött. Kézenfogva egymást, elcsoszogtak a jó nénihez.

Gáspár néninél hideg volt a tűzhely. Ő maga nagykendőjébe burkolva búsongott a hideg konyhában. Elsírta, hogy Gáspár bácsi nincs többé. Pár nappal ezelőtt végre munkát kapott. A vállalkozó nem gondoskodott biztonsági felszerelésről, és Gáspár János kőműves háromemelet magasságból lezuhant.

— Tegnap temettük... — zokogta szegény asszony.
Nincs bableves... A három gyerek maflán és illedelmesen elkészönt.

A kapu előtt eltétováztak. Most hová, kihez? Talán Gálic néni... Az is jó asszony.

Már a Gype utcában jártak, amikor Etus megállt, és dacosan kijelentette, ő nem megy tovább.

— De gyössz!

— De nem megyek!

— Mért?

— Azért.

Jocó megmarkolta a kezét és húzta. Erre Etus elvette magát a kövezeten és rúgkapált. Most a földön vonszolta Jocó, dühödtt erőszakkal, mire a kislány torkaszakadtából sivalkodni kezdett.

— Gyere! Gálic néni biztosan ad ebédet! — rángatta a kezét. De Etus csak visított:

— Nem megyek Gálic nénihez! Nem megyek, azért sem megyek!

Attila az ebéd emlegetésére megbokrosodott.

— De gyössz! Azért is gyössz! — kiabálta magánkívül.

Etus megint elvetette magát az utca közepén. Hogy ő nem megy, azért se megy. Jocó elkezdte püfölni. Etus ordított, és harapott, karmolt, Attila rugdosta. Mint három veszett kölyökkutya, úgy marakodtak az utca közepén, dühödten tépték egymást és üvöltöttek. Mintha nem is ők csókolóztak volna össze az elmúlt éjjelen, áradó szeretettel.

Egy férfi megállt a járda szélén.

— Nem szégyelled magad a kisebbiket verni?

— Mi köze hozzá? — felelt vissza Jocó.

A neveletlen feleletre a férfi elkezdte kergetni. Mindhárman elszaladtak. Távolabb Jocó leült a járda szélére, és keserves zokogásban tört ki. A két kicsi mellé telepedett jobbról és balról, hallgattak. Jocó fuldokolt könnyeiben, és gyűlölettel gondolt a felnőttekre, akik csak parancsolni tudnak meg kérdőre vonják a szegény gyerekeket, de nem tesznek értük semmit.

Ha nem kezdenek el dideregni, napestig ott ültek volna. Jocó felállt, és tanácstalanul nézett körül. Most mi lesz? Lökdösni kezdte Etust, mérges volt rá. Miatta nincs ebéd.

— Hülye! — mondta Etus, és már ő is sírt.

— Hülye vagy te! — bögte el magát Attila is. — Marha!

Soha ki nem mondott szavak voltak ezek. Az utcára lökött gyerekek szótárából valók. Mire anyjuk hazakerül a kórházból, utcakölykök ők is, piszkosak, tetvesek, mosdatlan szájuk.

Szipogva lödörögtek a hidegben. A Ferenc téren öszszetalálkoztak Stefán Böskével, Jocó osztálytársával. Böskének is beteg volt az édesanyja. Abból éltek, hogy Böske iskola helyett koldulni járt.

— Jöhetsz velem, meg tik is — biztatta őket Böske. — Majd azt mondjuk, hogy árvák vagyunk, meg testvérek vagyunk és akkor énekelni fogunk, azt énekeljük, hogy „egy árva gyermek andalog, szívét bú tölti el“ — ettől jobban megsajnálják és többet fognak ledobálni, mert papírban dobják a pénzt az udvarra.

— Hát... akkor menjünk... — mondta Jocó bizonytalanul.

Borzasztó lehet koldulni. Szégyenkezve megállni az udvarokon. Félni a házmesternéktől, rendőröktől. És mégis, muszáj...

— Én nem megyek! — mondta Attila elszántan, és két vaskos kis lábát megvetette, mint a cövek. Sötéten nézett maga elé, harcra, verekedésre készen. Lesz, ami lesz.

Nem történt semmi. Jocó hazazavarta a két kicsit azal, hogy majd nemsokára hoz ennivalót, és elindult Böskével. Mindössze négy krajcárt tudott összekéregetni. Hja, szemérmes koldusnak üres a tarisznyája, mondta volna az esetre Bohnicsek néni. A négy krajcárért négy darab apró halat vásárolt, sok hagymával. Otthon a papirost kitergette a térdén, hogy szétossza a halacskákat, de Attila egy szempillantás alatt összemarkolta az egészet, és egyszerre a szájába gyömöszölte. Elkeseredetten nézték.

Délután már nem bírták az éhséget. Jocó előszedte azt a pár darab fehérneműt, ami még a láda fenekén lapult, és elszaladt vele a zálogházba. Aztán futott haza fazékért. Hármában vonultak le a kávémérésbe meg a pékhez, diadalmasan vitték haza a nagy fazék kávéját és a hatalmas kenyeret. Attila büntudatosan a halacszkák miatt, szó nélkül várta az elosztást, csak nyelt nagyokat, mert Jocó nagy körültekintéssel fogott a dologhoz. A „kicsökkal” jeleket vágott a kenyér héjába.

— Most megesszük eddig — mondta az első rovásnál. — Ezt pedig holnap — mondta a másodiknál. — A többi azután.

A kávé is így gondterhelten mérlesezte a három bögrebe, ügyelve, hogy fele a fazékban maradjon. Végre nekiestek az evésnek. A kenyér hamar elfogyott az első rovásig, s máris úgy érezték, eddigi éhségük pusztító képzelődés volt csupán, most érzik csak az igazit. Aggodalmasan pislogtak a kenyérre, mert a második rováshoz ért a „kicsők”. Pedig milyen szépen eltervezte Jocó a beosztást! De ezt a kicsit már nem érdemes félretenni.

Megették a kenyeret az utolsó morzsáig, a kávé elfogyott az utolsó cseppig. Sohasem esett ilyen jól az étel.

A HOSSZÚ BETEGSÉG után oly soványka és kicsi lett Mama, mint egy kamaszlány. De alig jött ki a kórházból, máris húzta az igát. Állati erőfeszítéssel hajszolta magát, hogy előteremtse gyerekeinek a mindennapi kenyeret. Ha jóllaktak, nem futotta házbérre. Majd minden héten útrakelt a zöld láda meg a szalmazsák, amelyben már nem is szalma zizegett, csak pelyva.

Először egy kártyavető asszony konyhájában kaptak szállást. A jövőmondással foglalkozó nőszemély, mint egy lusta pók terjeszkedett a szobája sarkában, az izzóra hevített vaskályha mellett, s leste, várta áldozatait. A hiszékeny asszonyokat és lányokat körülfonta a babona ragacsos szálaival. Félelmetes dolgokat művelt ijesztő szer-

tartások közepette, aztán az elszédített teremtésektől kicsalta utolsó garasait.

A gyerekek hideglelős borzongással nézték sötét műveleteit. A kis Etus éjjelente sikoltva ijedezett fel álmából, ördögöt látott a sarokban. Attila szívszorongva kapaszzkodott Mama szoknyájába. Minden zügből rémek leselkedtek, és az éjszakák tele voltak iszonyattal.

Jocó megint eljárt az iskolába, a két kicsi nem mert magára maradni a félelmet keltő asszonnyal, aki szemükben maga volt a pokolbéli boszorkány. Rimánkodva csimpszkodtak anyjukba, amikor kora reggel munkába indult. Józsefné töprengve álldogált, mitévő legyen? Új helye van, állandónak ígérkezik, minden hónapban egész heti munka, három nap mosás, három nap vasalás. Jó a koszt is, ami ritkaság. Mindenütt csak babfőzelék mócsinggal vagy marhagulyás mócsingból a mosónőebéd. De az asszony szigorú és gögös: császári és királyi udvari műkertész felesége. Egész emelet a lakásuk. Ketten mosnak Gálicnéval, de a lakásba Gálicné be sem léphet a cugos cipőjével, csak ő. Nagy kegy ez is, mert a császári és királyi műkertésznekényes úrnő. Nem szereti a szegénység szagát.

Attila tudta, mivel fogja meg a szívét, elsírta magát. Józsefné nem tétozódott tovább, karjára emelte fiát.

— Ó, te kis haszontalan . . .

Felkapta szatyrárt is és elindultak. Etus loholva bukdácsolt mellette a hosszú úton, ki a Kálvária térre.

— Jaj, meg ne lásson a házmesterné! — fohászkodott magában Mama a kapu előtt.

Átosontak az udvaron, elnyelte őket a hátsó lépcső. A padlásnál bukkantak elő. Sikerült becsempésznie a két gyereket a mosókonyhába, ott kuksoltak a lassan fogyatkozó szennyeshalom tetején, a vastag gőzben.

A tapasztaltak hasonló kísérletezésekre bujtogatták a gyengédségre, anyja közelségére vágyakozó Attilát más-szor is. De Attila helyett Mama megint a vödröt vette karjára reggelenként, és csak este tért haza. Nem voltak immár érzelmes gondolatai, csak gondjai, és a gond megkövesedett benne. „Kis lábaskában hazahozta kegyelmesséktől vacsoráját” és szétosztotta köztük. Megvont a szájától minden falatot, hogy nekik több jusson. Ha napszám-

jából pár krajcárt félre tudott rakni, hosszas keresgélés és alkudozás után a Teleki téren valamelyiköknek vett egy pár ócska cipőt. Mindig nagyot vett, hogy ha nő a lábuk, akkor is jó legyen. De ezeket a cipőket hamar szétrúgták, sokkal hamarabb, semhogy idejük lett volna bele-nőni.

A házbér fenyegető rémétől sosem tudott megszabadulni. Ha nem fizetett az első hét szombatján, kitették a szűrét. Vándoroltak megint tovább. Hitelbe vették a kenyeret, a kávé, mást nem is ettek. Ha új lakók voltak az utcában, a kávémérésben mindig adtak hozomra, de csak szombat estig. Ha akkor Józsefné nem tudta kifizetni a tartozását, szörnyű patáliák zajlottak le az ajtó előtt. Megszégyenülten hallgatták a rikácsolást, hogy a más zsírján élnek.

Egyszer — ősz lett közben — a házigazda durván, asztalt verve követelte a bért a szoba sarkáért, az ott meghúzódoó siralmas vacokért.

— Mars ki! Mars ki! — ordított magából kikelve, és ökölbe szorított kézzel közeledett a riadtan hátráló aszszony felé.

Attila, mint egy tigris ugrott neki a handabandázó embernek, és beleharapott a kezébe. Az megfogta a gyereket, és kilódította a folyosóra. A következő pillanatban utána repült egy párna, egy alsószoknya, majd más egyéb: minden holmijukat kihajigálta az ajtó elé.

Mama falfehéren kapkodta össze a kidobált holmikat, és sietve batyuba kötötte. A lakók mind kicsődültek az emeletekre és az udvarra. Úgy sompolyogtak el a batyúval, ki a Ferenc térre, szégyenkezve, mint akik förtelmes jeleket hordoznak homlokukon.

Gondterhelten ültek a kopár tér egyik padján. Aztán Mama elment hajlékot keresni, közeledett a hűvös este. A gyerekek szótlanul őrizték a batyut. Majd Attila elunta magát, fölkel, és császkálni kezdett a gyér bokrok között. Olykor lehajolt egy kavicsért, és gondosan célba vett valamit az esti szürkületben. Egyszer csak a tér másik sarkából nekiiramodott a batyunak. Rugdosni kezdte, dühödten, vadul, feneketlen elkeseredéssel. Tépte, öklözte a batyut, amelyet utánuk hajítottak... Végül --

mit is tehetett volna egyebet — megadással ráhasalt a ruhahalomra, fejét belefúrta a puha vásznakba, eleresztette kezét-lábát és elaludt.

Egy Páva utcai kocsmá konyháján talált Mama alkalmazást, és a kocsmá kamrájában kapott lakást. A kamrát nem lehetett fűteni, köves padozata hideg volt ahhoz, hogy ott vessen ágyat, mind a négyen egy keshedt, keskeny vaságyban aludtak. Legalább melengették egymást. Nappal a kamrát nem lehetett használni, sötétség és farkasordító hideg honolt benne, mint a jégveremben. Megjött a tél, a gyerekek a kocsmá ivójába szorultak. Jócó ott írta leckéjét a borpecsétes asztalon. A kicsik ott játszadoztak mellette az üres gyufaskatulyákkal.

Reggel kocsisok tértek be fél deci pálinkára. Ostorukkal káromkodva indultak neki a napnak. Délelőtt és délután rossz arcú férfiak döntötték magukba a fröccsöt, és káromkodva kártyáztak. Este a borivók minden fajtája lepte el a kocsmát, durva szavak repkedtek a borgőzben. Józsefné mindent elviselt eddig, de azt, hogy gyerekei a kocsmá áporodott, romlott levegőjét szívják magukba, nem tudta elviselni. Mitévő legyen? Már sehol sem fogadják be negyedmagával. Ott van, ahol a part szakad. Elnyeli őket végképp a nyomorúság, soha sem kászálódnak ki belőle...

Hosszas, gyötrelmes tépelődés után elhatározta, hogy három gyerekét a menhely gondjaira bízza. A menhely majd kiadja őket falura. Ha volt egy kis ideje, a faluról mesélt kicsinyeinek. Hogyan élt, mit csinált kislány korában Szabadszálláson. Mennyire szeretett iskolába járni! Nagy hóban sietett palatáblával a hóna alatt, két kis kezében egy-egy sült krumplit szorongatott, hogy meg ne fagyjanak ujjacskái. Nagyon messzi volt az iskola. Lábán patkós sarkú kiscsizma, abban meleg kapca...

— Amikor elszakadt a kiscsizma, már nem is engedett szülém többé iskolába, kellettem a dologba. Csak két osztályt járhattam. Szegény parasztember volt az apám, a Muszáj kertben csöszködött. Akkorka voltam csak, mint Jócó és már kommencióm volt, libafalkát őrzöttem egy nagygazdánál.

Ezernyi emlék rajzott fel benne kisborjakról, szénakazlakról, disznóölésről, szúrós tarlókról, sziszegő gúná-

rokról. Sült alma illatú téli estékről, a végtelen nyári ég kékjéről, zsuppfedelek eresze alatt tátozó fecskefiókákrol mesélt álmodozva.

— Tudjátok-e, mi a papsajt? És láttatok-e már gólyamadarat? — kérdezte. — Pesten még gólyamadar sincs — mondotta már nem is nekik, hanem sajátmagának. Magának mesélgetett, magát nyugtatta, hogy milyen jó lesz a gyerekeinek falun.

ATTILÁT ÉS ETUST az 1909-es esztendő végén Mama átadta a Gyermekvédő Ligának. Csak Jocót tartotta magánál. Úgy tervezte, hogy éjt-napot egygyé téve dolgozik, minden krajcárt félretesz, és ha összegyűjtött annyit, amennyiből pár darab bútort megvehet, kibérel egy kis lakást, és hazahozza két gyermekét. Jocó meg segítségére lesz mindenben. Nemsokára már dolgozhat is valahol, gyárban, műhelyben. Ketten hamarabb boldogulnak.

A Gyermekvédő Liga a két gyermeket sok kis társukkal együtt vonatra rakta, és a síró-rívó rakományt Békéscsabára küldte, ottani intézetébe. Innen adták ki a leleneket a falusi nevelőszülőkhöz.

Megérkezett a gyereksereg, és megindultak a szeke-
rek a közeli és távoli falvakból, mentek a parasztasszonyok Csabára, lelencet válogatni. Volt, aki négyet, ötöt, volt, aki még több gyermeket vett magához. Ó, nem pusztá emberszeretetből! Nem bizony. A menhelyi gyerek pénzt jelentett és ingyen munkát. A lelencek ruhájáról a menhely gondoskodott, eltartásukért fizetett. A kosztjuk úgyszólván semmibe sem került, falun nem vettek pénzért élelmet. Aztán mit eszik egy ilyen kisgyerek? Amit adnak neki, tehát majdnem semmit.

Józsefné sokat kesergett azon, hogy a menhely — nem tudni mi okból — nem a nyomorgó édesanyákat segítette, hogy maguknál tarthassák kicsinyeiket. A segítés legkegyetlenebb módját gyakorolta ez az intézmény, elvette a szülőktől a gyermeket, idegenek kezére adta, idegeneknek fizetett, amiért vállalták a velük való törődést.

Egy idősebb, sokszoknyás öcsödi asszonynak Etuson akadt meg a szeme. Helyes kislány. Elég nagy, hogy őrizze a libákat és elég kicsi, hogy ne egyen sokat. Nagyocská gyereknek nagyobb a bendője.

— Gyüvöl-e vélem — hajolt a kislány felé.

Etus helyett a felügyelőnő felelt neki. Makacs kislány ez, nem megy az öccse nélkül. Már vitték volna mások is, de csak elvetette magát a földön, és visított torzakadtából.

Az öcsödi asszony most vette észre, hogy egy kisfiúcska áll a kislány mellett. Riadtan szorongatják egymás kezét. Kicsi fiú, semmire sem való. De az ilyen gyorsan megnő. Aztán dupla pénz, az is valami.

Felültette a két testvért a szekérre, elindította a borzas lovackákat, a szekérrúddal Öcsöd felé.

— Meghoztam a lelenceket. Kettőt! — mondta az asszony, amikor beléptek a falusi ház szobájába.

Az ember, aki a gerenda alatt pipázott, lassan fordította fejét a két gyerek felé. Hosszan mustrálta őket, aztán röviden ennyit mondott: ühüm.

Ennél barátságosabb sosem volt hozzájuk az öreg Gombai. Így hívták a parasztgazdát. Csak egyszer folytatott „hosszabb” beszélgetést Attilával, mindjárt másnap reggel.

— Mi a neved, te — kezdte az emlékezetes beszélgetést.

— Attila — hangzott a felelet.

— Nofene! — mondta meghökkenve az öreg Gombai, és otthagya a fiút.

Jöttek a szomszédok is megcsodálni a lelenceket. A fiú neve is szóba került, megtárgyalták. Attila majd húsz esztendővel később, rövid életrajzában így emlékezett meg a tanácskozásról.

„...A harmadikos olvasókönyvben azonban érdekes történeteket találtam Attila királyról és rávetettem magam az olvasásra. Nem csupán azért érdekelték a hun királyról szóló mesék, mert az én nevem is Attila, hanem azért is, mert Öcsödön nevelőszüleim Pistának hívtak. A szomszédokkal való tanácskozás után a fülem hallatára megállapították, hogy Attila név nincsen. Ez nagyon meg-

döbrentett, úgy éreztem, hogy létezésemet vonták kétségbe. Az Attila királyról szóló mesék fölfedezése, azt hiszem döntően hatott ettől kezdve minden törekvésemre, végső fokon talán ez az élményem vezetett el az irodalomhoz, ez az élmény tett gondolkodóvá, olyan emberré, aki meghallgatja a mások véleményét, de magában felülvizsgálja; azzá, aki hallgat a Pista névre, míg be nem igazolódik az, amit ő maga gondol, hogy Attilának hívják.

Etus libapásztor volt Gombaiéknál, Attila a disznókat őrizte a falu határában. Sok gyerek hancúrozott ott egy rakáson, s ő nem tudott közéjük állni hangoskodni. Nehéz volt élni a víg lurkók között, sok bánattal az arcán. Csúfolkodva kiabálták utána: lelencgyerek, lelencgyerek... Aztán nekiszaladtak, megteperték a földön. Összekarmoltan búslakodott a szalmakazlak mögött, a disznók meg belementek a zöld búzavetésbe. A lelegelt zöld hajtásokért kapta az első verést.

Etus körülzokogta, körültopogta a megvert fiút, akiben minden sajgott, és csak egyetlen vigasztalót, bátorítót tudott akkor mondani:

— Szökjünk meg, Pista! Szökjünk meg, menjünk a Mamához...

Ó, a Mama. Akinek a kedves arcára sem emlékezett már, csak azt érezte, hogy jó volt, hogy jó volt, és most nincs. Már régen nincs...

Mama minden gondolata két messzire került gyereke körül forgott. Öreges betűivel levelet írt nekik, melyekre sohasem jött válasz. Kis csomagokban cukrot, olcsó játékokat küldözgetett Öcsödre. A leveleket Gombaiék eltüzelték, a játékokat feldobták a padlásra. A cukorból hébe-hóba kaptak egy-egy szemet.

Két év múltán, amikor ellátogatott Öcsödre, már nem is ismerték meg a gyerekei. Forró nyári vasárnap délutánon érkezett Józsefné az idegen faluba, Gombaiék udvarára. Etus az eperfán ült, onnan kiáltotta el magát:

— Kedves anyám! Egy néni gyűtt!

Előkerült Gombainé. Amikor a két asszony megértette egymást, Gombainé leparancsolta Etust az eperfáról.

— Te, hun van a Pista! Kerítsed elő, édesanyátok van itt.

A gyerekek az istállóban háltak. Attila most is a szütyyön feküdt, mélyen aludt. Amikor felébresztették, csak bámult, bámult Mamára, aztán elkezdett rettenetesen bömbölni. Így ment ez másnapig, amíg a Mama ott időzött. Nem sírt, nem zokogott, csak nagyon hangosan, minden erejéből bömbölt.

Gombainé konoksággal vádolta a hallgató gyereket. Azt mondta róla, hogy erőszakos, vadóc, hajlíthatatlan. Mama nem tudta elhinni, hogy az ő szelíd, játékos, hízelgő kisfia így megváltozott volna. Pedig kellett valaminek történni vele, hogy egy szavát sem lehetett hallani, csak bömbölni tudott, könnyek nélkül, a kétségbeesés örvénylésével, ahogy talán csak nagyon fiatal állatok bömbölnek a ketrec rácsa mögött.

„... És megalázó volt a menhelyi szalmakalap is — már messziről hirdette, hogy menhelyi, a kabát is.

A kalapot kicsipkéztem, nagyon megverték, én nem tudtam mást hazudni, mint hogy nem én csipkéztem ki.

Másodszor is kicsipkéztem a szélét, ismét nagyon megverték.

Pedig én így akartam otthon lenni — miért vagyok én menhelyi gyerek?

A mama eljött, aztán otthagyt — én azt hittem, hogy haza fog vinni...”

A felnőtt így írta meg emlékezéseiben, amit az öt-éves kisgyerek csak bömböléssel tudott kifejezni.

Öcsödön járta ki az első osztályt. Azaz csak járta volna, ha hagyják; a disznók nem maradhatnak őrizetlenül. Gombaiék inkább csak jelképesen engedték el olykor az iskolába, nehogy megbüntessék őket az iskolaköteles lelenc visszatartásáért.

Attila sóvárogva kíváncszott az iskola kis közösségébe, ahol kis paraszttudósok szeme kerekedett az írkák fölé. Hangosan mondta mind, egyszerre:

— Főmegyen a szára, jobbra a pofája: bö, bö, bö... Kis egyenes egy punktummal: i, i, i...

Úgy hangozott ez, mint egy dalocska, mint a gyermekversek citerahangja. Szép volt! Csak ne tükrözte volna ez a kis közösség, mikroszkopikus kicsinységében az úri Magyarország rendjét, kérlelhetetlenségét, hallatlan igazságtalanságait. Itt is kitűnt, kinek az apja birtokol sok

földet, kinek a szülője kapál napszámba látástól vakulásig.

— Mécc innen, te koszos! — acsarkodott az első padban ülő, ha a hátulsóból egy kis borzas odasettenkedett a kiváltságos helyre. És a kis borzas mégis ugrott, ha az első padból ráparancsoltak: — Hozd ide a kistarisznymat, ahun lóg!

Néhány csizmás gyerek hatalmaskodott itt sok kis mezítlábas között. De a csizma rúgása nagyon tudott fájni, különösen, ha meg is volt vasalva. A lelencnek ennyi sem jutott a cselekvés jogából: az engedelmesség. A lelenc volt az iskola páriája.

Egy avas kalendárium hányódott Gombaiék házában, gondolta, ezzel is gyarapíthatja kevéske olvasási tudományát. Elkérte.

— Minek az neked, te nyüves? — förmedt rá Gombainé. — Nem parasztnak való a könyv, paraszté a dolog. Még az iskolában is azt tanítják: úr ír... A malackon legyen a szemed, mert ha megint eltekeregnek, kedves apád újfent megtáncoltat az ostorral, aztán nyikoroghatsz, akár a kenetlen szekér...

Az ostortól nagyon félt, de félelmét legyőzte a betű utáni hatalmas vágyakozás, kilopta magának a könyvet. Már nem öldökölte nagy magánya: könyve volt. A friss reggelben videran terelgette malacait a ritkás akácson át a mezőre. A kútnál még megsimogatta a bika nyakát. Rettentő hústömeg duzzadt a bika nyakán, fekete karikával keretezett szeme szinte eltűnt homloka loboncos szőrzetében, gyönyörűen ívelő szarva alatt. Még az öreg Gombai is óvakodva közelített a hatalmas állathoz.

Fürgén szedte lábait a porban.

— Hej elé, a csereburádat! Hüccs ki az árokból, te pösze! Co-co-co...

A kocák boldog röffenéssel gurultak előtte. A legelőn nekiestek a harmatos fünek, a kis kanász a kalendáriumnak. Hason fekszik a füben, olvas. Majd elhajítja a kalendáriumot, fehér veszedelem közeledik, a libalegelőről sziszegve tódul át a libafalka. Visszaveri a libatámadást. Megint lehasal, a könyv után nyúl. És egyszerre csodát lát. Ahol a kalendárium feküdt, a lelapított fű között egy hosszú fűszál most próbál feltápáskodni. Lassan, végte-

lenül lassan, kis lökésekkel emelkedik. Attila mellette hasal, és nézi, nézi.

Ezen el kellett gondolkoznia. Hanyatt fordult. A nap már lebukóban, és az új hold is feljött. Az akácos ágainak szép rajzán átvilágított az alkonyi pirosság, valahol egy madár rikoltott. Mindez megérintette a szívét mélyen, erősen.

Indult haza a malacokkal. Köszönt minden elmenőnek. De az emberek már nemcsak nénik és bácsik, már fölfedezte, hogy különböznek egymástól. Az egyik csösz, meggyfa kampósbottal, a másik bajuszpedrő szagú tekintetes úr. Az egyik fejkendős asszony kaskával, a másik napernyős kisasszony. A kosárfonó csontos kezével egész nap bújtatja a vesszőt, a kovács már hajnalban ott áll bőrkötényében az üllönél, és emelgeti a csendülő kalapácsot. A nagygazda csizmasarkon támogatja a ház sarkát, és napestig pipál. A kocsmáros kövér, a piócahalász sovány. A tekintetes úr kocsin veri fel a port. A csendörök párosával sétálnak, kakastollasan, vállukon puska. A parasztok fáradtan ballagnak haza alkonyatkor, vállra vett kapával. A puska csöve fenyegetően mered az égnek, a kapa vasa a földre néz.

A betűt még alig tudta vetni az évvégi vizsgáig, de a kalendáriumot már kívülről fújta. Nagy izgalommal készülődött vizsgájára.

A tanévet záró vizsga így zajlott le Öcsödön, 1912-ben. Az ünneplőbe öltöztetett gyerekeket betelerelték a templomba. Elhangzottak az ünnepi szavalatok, aztán a falu feketébe öltözött vénasszonyai átlapozták a tanulók irkait. Akinek az irkája megtetszett, annak kórusban mondták:

— Te még nagyra viszed, öcsém!

Ezután következett a jutalmazás. A jutalom mértéke több-kevesebb cukorka volt. A cukorkupacot rárakták az irkára. Módos gazda csemetéje nagyobb kupacot kapott, kevésbé módos gazda ivadéka kisebbet. A szegényparasztok gyermekeinek csak pár szem jutott.

A kis kanásszal senki sem törődött. Senki sem vette kézbe számárfüles irkáját, és nem mondták neki: te még nagyra viszed, öcsém... Boldogtalanul ténfergett az ör-

vendező gyerekseregben, el is rítta magát nagy elhagyatottságában. Egy öreg néni megsajnálta, és cukrot dugott a markába. Egyetlen szem prominclit.

A KIS FALUSI állomások elébe futottak a zakatoló vonatnak, majd elugrottak, és eltűntek a nyári ég alatt. Naptól, szélről, esőtől tört parasztok zötyögtek a zsúfolt vonat fapadjain. Köztük Mama, akinek helyet szorítottak. Attilát egy ősz bajuszú öreg vette térdére. Etus egy élire fordított talicskán csücsült. Mama a gyerekek motyóját szorongatta. Kicserzett keze súlyosan hevert a kis batyu tetején.

— Szóval tízen esznek otthon. És hányuknak van keresetük? — kérdezte az öregtől.

— Hánynak? Egynek sem. Nincs munka sehol. Kenyerhéjat eszünk. Egy kis krumplit.

Mama szomszédjának fakult kalapja olyan pettyes volt a malterfröccsöktől, mint a katicabogár.

— A mi falunkból is elmentek sokan Pestre — mondta a malteros kalapú. — Ott tanyáztak a Teleki téren, a szabad ég alatt, várták, hátha munkát kapnak. Hazulról küldték nekik a kenyeret. Három hét múlva visszajöttek üres dikóval.

— Pesten sincs munka — sóhajtott Mama. — Minek is mennek oda, ennyi cókmókkal, talicskával, csákánnyal.

— Muszáj. Mán ott tartunk, hogy éhen veszünk.

Istállók, pajták, emeletes magtár tűnt fel. A vonat az egyik ragyás falú, hosszú cselédház sarkát majdnem súrolta.

— Major. Urasági major — mondta az ablak mellett ülő.

A major beleveszett a búzatengerbe. A búza már sárgult, de az árpa és a zab még zöld volt, sárgán és zölden váltakoztak a végeláthatatlan táblák. Aztán egy jegenyefasor, mint sorompó zárta le a nagybirtok határát. Vályogból rakott falucska után szikes legelő mellett tötyögött el a vonat. Sehol egy fa, csak kiégett fű, árválkodó gémeskút. összeverődött szomorú csorda, kietlen karám.

— Ha akad is munka, abban sincs egy szemernyi örö-
münk! Ha a város egy köbméter kőnek a kifejtését, mon-
gyuk négy koronaért adja ki, a vállalkozó továbbadja há-
romért. A másik megint továbbadja, a harmadik is. Mire
a kubikushoz kerül, annak már csak pár fillér jut. De
olyan kőért, akibe a csákány szikrát vet. Aki panasz-
kodni mer, azt elkergetik.

Attila nézte a beszélő arcát, és úgy hallgatta a szám-
vetést, ahogy csak a gyerekek tudnak figyelni, nyiladozó
értelmük mohóságával a való élet jelenségeire.

— Miért nem csinálnak már valamit, emberek? —
kérdezte Mama. Meglepődéssel néztek rá mind, egyszerre,
mintha ez a zsörtölődő, anyás haraggal felcsattanó hang
felrázta volna a férfiakat konok, szikkadt szomorúságuk-
ból. — Látják, Pesten kiálltak a munkások, kiálltak har-
colni a jogaikért, a kenyérükért, most májusban...

— Az ám! Hallottuk! Tüntettek! — mondta hevesen
a malteros kalapú. — De mit értek el vele? Fölfordí-
tottak néhány villamoskocsit. Aztán rájuk szabadították
a csendőröket, a katonaságot. Közéjük lőttek! Akit el-
küldtek a másvilágra, annak már jó. De aki megmaradt,
annak most még rosszabb.

Mama bosszús mozdulatot tett, majd váratlanul el-
mosolyodott.

— Ugyan, vegye már le a kalapját — fordult oda a
heveskedőhöz.

Most látszott, milyen fiatal a pettyes kalap gazdája.
Így, kalap nélkül sután és gyanakodva nézett körül, mint
a rövidlátó ember, ha elveszti a szemüvegét. Mama föl-
emelte kezét, mintha meg akarná simogatni bozontos haj-
zatát. De nem. Hirtelen belemarkolt a legény sűrű ha-
jába. Jól megcibálta a hajcsomót. Amikor elengedte, vá-
rakoza nézett a meghökkent legényre.

— Enyje! — mondta az, és sietve visszarakta a kala-
pot a fejére.

Az öreg paraszt kaccantott egyet, és jókedvűen ra-
hunyórtott Attilára.

— Na lássa, így van ez a néppel is — mondta most
Mama nagyon derűsen. — A maga haját szálinként úgy

tépdeselem ki, ahogy akarom, de egy csomóban nem tudnám, hasztalan erőlködnék. Ha maguk, szegény falusiak összefognának a városi szegényekkel, nincs az a hatalom, ami legyőzné a népet. Mert tudja meg, azt kell csinálni, amit Pesten most májusban tettek, felfordítani a villamosokat, föltépni az utcák kövét, felforgatni az egész világot, hogy pusztuljanak a gazok! Ugye, hogy a paraszt is ekével megy neki a földnek? Az ekevassal előbb mind kiborítja a sok gazt, csak aztán veti belé a magot. Hát ha ezt nem érti, kedves öcsém, akkor a maga feje csakis arra jó, hogy fennen hordja ezt a madárijesztőnek való kalapot.

Váltókon csattogtak át a kerekék, feltűntek az első sivár bérkaszárnnyak, a gázgyár óriási tartálya, tűzfalak között az üres telkek.

— Mi a Ferencvárosi pályaudvaron szállunk ki — kezdte a búcsúzkodást Mama. — No, ne haragudjon, kedves öcsém. Aztán, ha eső esne, vagy főzni akarnának, keressenek föl. A Gát utcában lakunk. Szegény asszony vagyok magam is, most viszem haza a menhelyből a két gyerekemet, de szívesen látom magukat...

Az apró lakásban két vaságy állott, egy bicegő asztal, négy rozoga szék, egy kis polc az edényeknek. Ennyi bútor tudott a zsibpiacon vásárolni Mama éveken át összekuporgatott garasaiból, a zöld láda mellé. Attila és Etus mindent apróra megnézegetett, ismerkedtek új otthonukkal. Mama kipirult arccal hajolt a tűzhely fölé, rántott húst sütött, ünnepi ebédet. Jócó megterítette az asztalt az első közös családi étkezéshez.

A két gyerek szótlán csodálkozással nézte az előkészületeket. Mama kitálalta a levest.

-- Gyere Attila, ebédelünk — nevetett rá a fiára.

Etus kuncogni kezdett, hogy Mama Attilának hívja — Pistát. Attila bizalmatlanul nézte a tányért a levessel, majd az újabb unszolásra fogta a tányért, és a küszöbhez kocogott vele. Öcsödön a küszöbön volt a helye, és nem merte hinni, hogy itt asztal mellé ülhet. Végre leült, de nem nyúlt az ételhez. Mama fölvette a kést, és leszelte a kenyereket. Az emlékezés boldogsága ült ki hirtelen a fiú arcára.

— Kicsők!

Ez volt jóformán az első szó, ami elhagyta a száját, amióta Pestre hazaérkezett. Kikanalazta a levest a tányérból. Ennek is más neve volt az ő nyelvükön valaha, nagyon régen. Mama most kiosztotta a húst és a hagymás krumplit. De ezzel még nem ért véget a pazar ebéd. Palacsinta is volt. A tányért megfordították és a talpáról ették a palacsintát. A baracklekvár édes ízével szájukban, cinkos kis mosollyal nézték egymást.

Másnap reggel — alig hajnalodott — Attila hirtelen ijedelemmel ült fel az ágyban. Jaj, a malacok! Csodálkozva nézett körül a félálom bódulatában, hogy rájöjjön, hol van. A nagy csöndben vidám ketyegés hallatszott. A júliusi pirkadat rózsálló fénye beáradt az ablakon, és a fényben a polc tetején, pohárba borítva ott állt tótágast a kerek bádógóra, és szorgosan ketyegett. Most már minindent tudott. Otthon van, a Mama mellett. Az ágyat hopi-cának hívják, és a tányérnak langalló a neve.

MEGFOGADTA, HOGY a beiratkozásig megtanul szépen, folyamatosan írni. Nagy, verébfejű betűket rótt egymás mellé a bicegő lábú asztalon. A „sö“ betűt fordítva írta, és elhúzta a felső szárát, olyan lett, mint a karikás ostor szíja. Csimbókot biggyesztett a végére. Most a pufók „ó“-ra kis füleket rajzolt, a végibe farkincát, a hasa alá négy vonásból lábakat. Nini, kismalac. Játékos kedve kerekedett, minden betűt kirajzolt. Az „i“-ből füstölő kémény lett, a „cé“-ből hegyesorrú fogó hold, a „Té“-ből valóságos kalapács.

Összehajtogatta a füzetet, és felkapta a fél kiflit az asztal sarkáról. A kiflit reggel hozta Mama, mielőtt munkába indult, és felét Etusnak, felét Attilának adta.

Az utcán gyűrűkbe törte a kiflit. Egyikből kiszedte a foszlós belet, és átkukucsált rajta. Olyan érzéssel nézte a házakat, az utcát, mintha most már örökké az övé lenne itt minden. A fásponce ablakában csízek, pintyők és stiglicek csiviteltek most is. A kávémérés ajtaja mellett, a cégéren, a kávéspohár fölött ott bodorogtak a gön-

dör báránfyfellegek, az út közepén gyerekek ugrándoztak. Csak a másik pince ajtaja volt lezárva.

Lenézett az ablakon, hogy meglesse a bokros tüzet és a csillaghányó piros vasat. De nem látott semmit, csak sötétséget. A vasajtó mellett a falra ragasztott kis cédulán a következő felírást betűzte ki:

*Ez a lakatosműhely
szemben van.*

Átszaladt a túlsó oldalra, és benyitott a lakatosműhelybe. Úgy nézett körül, mintha személyes köze lenne itt mindenhez. Gyönyörűséges érzéssel hallgatta az üllő muzsikáját. Amikor a vasdarab hamvadó pirossága kihűnyt a kalapács csendülő ereje alatt, feléje fordultak.

— Az inast keresem — mondta tétován.

Egy kisművésű gyerek ugrott elébe.

— Itt vagyok, ragyogok.

A szeme valóban ragyogott kormos arcában, és ragyogott fogainak fehér zománca is. Gyöngéd kíváncsisággal nézték egymást.

— Én a Misit keresem.

— De én Gyurka vagyok.

— Hol van Misi? Ő az én barátom volt, azért kérdezem.

— Ha egy icurkát segítesz nekem, akkor én is a barátod leszek.

Jó volt taposni a hintázó fújtatót. És jó volt hallgatni Gyurkát. Mert a kisinás, míg a keze járt, szüntelenül beszélt.

— Misi? Hát ez csuda dolog. Mert éppen nálunk lakik, itt a huszonnégyben. Tavaly szabadult föl, s én jöttem a helyibe. Lépj csak rá a pedálra, ne sajnáld. Majd szólok, ha jön a mester, de nem jön, ne félj, amióta kevés a megrendelés, csak a kocsmában ül.

A segéd egy kis zsebtükör előtt apró, törött fogú fésűvel rendezgette bajuszát, aztán bajuszkötőt tapasztott rá. A bajuszkötő két madzagját a füle mögött hátrahúzta, és a tarkóján megkötötte. Gyurka vihogva nézte, a

segéd arca a bajuszkötővel olyan bánatos kifejezést öltött, mintha ráfagyott volna a sírás, holott ezt a vidám dalt dudorászta:

*Várhatsz babám, elvárhatsz,
Míg csak bele nem fáradsz.*

— Nahát, hogy a Misi... Csak nem te vagy a József néni fia? Te vagy? Mindig úgy emlegetett Misi, mint a kisöccsét, csuda dolog ez. Meg a Jefta bácsi, hogy így a kis Attila, meg úgy...

A segéd kilesett az ablakon, és most már hangosan énekelte:

A bécsi hegyeken fúznak a szelek...

— Jefta bácsi húzta a kiskocsit a bútorokkal, amikor József néni kivette a lakást a nyolcban. — Hirtelen áthajolt az üllőn, és a hangját suttogóra fogta: — Jefta bácsi most szabadult ki a gyűjtőfogházból. Amikor május végén az a véres tüntetés volt, bevitték. Misi megugrott, pedig a golyó a karján ment keresztül.

A bajuszkötő alól új dal hangzott:

Már én többé nem kapálok,

— Barikádot építettek, tudod, és a katonák rajvonalba támadták őket, és sortüzet adtak rájuk. Akkor kapta Misi a golyót. József néninél feküdt, ő szentelte fel a lakást a vérével. Most minálunk van, de már egészséges. Az én mamám is özvegy. Özvegy Biksi Mihályné. Mosóné. De a forradalomnak mégsem lett vége, meglásd. Csak most másképp csinálják. Kár, hogy nem egy házban lakunk...

Egy hét sem telt belé, és Öcsöd minden rémsége feledésbe merült. Attilából szabályos ferencvárosi srác lett. Két hét múlva a Gát utcai gyerekek Attila indítványára megalakították a püngrücek körét. Újjáéledt a püngrücjáték a mesék hangulatát idéző szavaival. A püngrücjá-

ték volt az első összefogás a gyerekek között, az első szervezett összetartás, sarkalás célok felé, a játék leple alatt készülődés a dolgok és a fogalmak megismerésére, egymás megsegítésére.

Július végén Józsefék is átköltöztek a huszonnégybe, a harmadik emeletre. A nyolcban „stájgerolt“ a háziúr. Vasárnap reggel Gyurka berontott Józsefékhoz.

— Regye sangyor lemve, dacsu gyan sárvá nav tnik a sárvarenté. Essi! — mondta izgatottan Attilának.

— Gyekme, kacs ikcolompu a pömetci, jálvár gye csitki — ugrott föl Attila ugyancsak nagy izgalommal.

Püngrüc nyelvről magyarra fordítva, így hangzott az izgatott párbeszéd: Gyere gyorsan velem, csuda nagy vásár van kint a vásártéren. Siess! Megyek, csak kipucolom a cipőmet, várjál egy kicsit.

A Vásártér kietlen területe roppant zajokba, szagokba, színekbe, sátrakba és kavargásba öltözött. A két fiú egymás sarkában furakodott a zsibongó, feketéllő, behemót tömegben. Átsodródtak a sokadalomban a kékfestők utcáján, aztán arra felé, ahol a teknőket, gyűrődesszákát árulják, majd eleveickéltek a kosarasok teméntelen sok kosara között, a hosszú rudakra akasztott csizmák és cipők sátrai előtt; mint egy láthatatlan madzag, úgy húzta a két fiút a sercegő, bőrös, kövér disznópecsenye szaga a lacikonyhák felé. Nagy durranás állította meg őket furakodásukban, a céllövöldékben sütogették a fényes kis puskákat. Itt elbáméskodtak egy kicsit, majd körülszaladták a körhintákat, és megint húzta, vont a orukat a pecsenyeillat.

Nagy tepsikben sistergett a lacikonyhákon a kolbász, hurkák fickándoztak a zsírban, majd kiugrottak a bőrűkből. Kondérokban rotyogott a paprikáshús, sült a szalonna és a csipkés kövér disznókaraj. Szótlatlanul szimatolták a jó illatokat, aztán lassú léptekkel indultak visszafelé.

— Egészen megszomjaztam arra a sok, finom pecsenyére — mondta Gyurka a kapu előtt.

— Nagyszerű! Nem is tudod milyen jót mondtál! — rivallta Attila. — Van korsótok? Én szaladok, hozom a

mienket. Szólj Marcsukának, most nem keres a papája, én majd a Vilit hívom. Vízet fogunk árulni a vásárban.

— Friss vizet tessék! Friss a vizem, jó hideg! — kiáltotta félóra múltán a lacikonyhák előtt. Amíg a vásár tartott, reggeltől estig ott talpalt minden nap a soka-dalomban. Esténként úgy hordta haza a rézkrajcárokat, mint a felnőttek a maguk keresetét.

A GYÁRAK MEGINT szélnek eresztettek egy sereg munkást, és a háziurak az egész külterületen minden házban megint emelték a lakbért. Akinek munkája volt, az sem tudta kinyögni nyomorúságos lakása rettentő magas bérét. Azok, akik augusztus közepén már nem fizettek, mert nem volt miből, megkapták a fölmondást. Egyre több családot fenyegetett a kilakoltatás réme.

Jefta bácsi gyűlést hívott össze. Az egész Gát utca és a környező utcák minden házában kihirdették a gyűlés határozatát: hadat üzennek a lakbéruzsorának. Bojkottálják a házbérfizetést.

Szombaton a házmester hiába kiabált, fenyegetőzött, senki sem fizetett. Szaladt a háziúrhoz. A háziúr szaladt a rendőrségre. Hiába, most az egyszer nem kapott segítséget a kilakoltatáshoz. Nem öt és nem tíz családról van szó ezúttal. Az egész külső kerület sokezernyi lakója, mint egy ember csatlakozott a bojkotthoz.

A sok munkanélküli ott lézengett a ház folyosóin. Későn keltek és korán feküdtek, hogy az éhség rövidebb időn át kínozza őket. Mamának sem akadt hetek óta munkája, a nagyságák elmentek nyaralni. Jocó keresett csak néhány fillért a moziban, ahol cukrot árult. Egy reggel arra ébredtek, hogy egy morzsa kenyérük sincs.

A nap besütött a konyhaajtón. Fényében felragyogott a vízvezeték csapja. Etus, mint más reggeleken, fűrgén szedte le a polcról a csorba bögréket. A vízcsap egyre fényesebben tündökölt, és hallani lehetett, hogyan csöpög. Mama fogta a bögréket, és sorban a csap alá tartotta.

Sok vizet ittak, hogy tele legyen a gyomruk.

Egyszerre éktelen csörömpölés zaja verte föl a házat. Mindenki kitódult. Az emeleteken körös-körül, a rácsnak támaszkodva néztek alá, mi történik odalent. Az udvar közepén a házmesterné verte fakanállal egy tepsi fenekét. Mellette keménykalapos úr állott, vastag botjával hadonászva, mint a vezénylő karmester.

— Ejha! — rikkantotta Jefta bácsi. — Hát ez meg miféle cirkusz?

Attila beszaladt a konyhába, felkapott két fődöt, és visszaugrott a rácshoz. Feje fölé emelte, és egymáshoz csapkodta a fődöket, akárha cintányér volna. A gyerekek visongtak az örömtől.

— Csönd legyen! — kiáltotta a keménykalapos úr odalent, és botját fenyegetően rázta a harmadik emelet felé.

— Nicsak! — rikkantott megint Jefta bácsi. — Hiszen ez Dagi Vendel! A háziúr!

A házmesterné megint kolompolt. Csend lett, mindenki várta, most mi lesz? Mama belekapaszkodott a rácsba, szédült. Stefánné nagyot sóhajtott. A várakozás csöndje ülepedett az udvarra, csak Jefta bácsi körül kuncogtak halkán a püngrücsök. Jefta bácsi gyomra hangosan korgott, szinte kurrogott, mint a dühös macska. A háziúr kövéren, jóllakottan állott az udvar közepén. Úgy állott ott, mint maga a hatalom. Igen, övé a hatalom. Az ő tulajdona ez a roppant, rozzant bérkaszárnya. Övé a falakról málló vakolat, a ronda lépcsőház és mind a negyvenkét lakás. Övé a negyvenkét csöpögő vízcsap és minden eldugult lefolyó. A sok repedezett tűzhely és a többi ócskavas, a lyukas kályhacsövek, kiégett rostélyok tömkelege is mind az övé. Övé a lakók vérét szipolyozó poloskák milliárdja. Övé a lakók verejtéke: a házbér. És most ez a verejtékforrás elapadt. A háziúr ingerült mozdulattal előrántotta arany zsebóráját és megnézte. Eh, mire vár?

— Bácsi kérem, hány óra? — hallatszott most egy vékony hangocska.

Zengő hahota követte a kérdést. A nevetés, mint édes ragály terjedt szájról szájra, emeletről emeletre. A kacagó kórus derűjébe belecsattant a háziúr mondanivalója:

— Hallják-e! Látom, senki sem cihelődik. Akinek fel van mondva, szedje a sátorfáját és álómars! Csak az maradhat, aki délig kifizeti az egész házbérhátralékát. Mit gondolnak, lopom én a pénzemet?

— Úgy van! Azt gondoljuk!

Mokosné hirtelen elrántotta a rácstól Gyurkát. Még bajt csinál, amikor úgyis van elég. Attila ujjongott magában.

— Pizszok bagázs! Itt lopják a napot, ahelyett, hogy dolgoznának. Bűdös a munka ugye? Rendőrrel dobatok ki minden éhenkórászt a házamból, aki délig nem fizet. A kölykeikkel együtt! Majd én megmutatom, cucilista banda!

Misi felhorkant, mintha megint lövés érte volna, és a lépcsőház felé iramodott. Ott kapta el Jefta bácsi.

— Eresszen! Kitaposom a...

— Lassabban! — csitította Misit Jefta bácsi. — Hová siet az elvtárs? A toloncházba? Ejnye, Misikém, elfelejtetd, hogy az osztályharc taktikája nem a bunyózás...

A többi fülsiketítő zenebőnába enyészett. Perdültek, fordultak az asszonyok és a gyerekek. Ki mit ért a konyhában, azt kapta fel, aztán a rácshoz tapadva, elmondhatatlan buzgalommal püfölték a tepsiket, fazekakat és fődőket. A régóta tétlenül szunnyadó konyhaedények, amelyek oly barátságosan duruzsoltak a tűz fölött, amikor a keservesen megkeresett garasakból főznilálóra is jutott, most üvöltő jajongással keltek életre. Az egyik ajtóból, mint ormóttan ladik, teknő nyomakodott kifelé. A Biksiné teknője. Egyszerre húsz kéz nyúlt utána. A teknő felemelkedett, elúszott a fejek fölött, a folyosó hosszában és ott, ahol Dagi Vendel tajtékozott a mélyben, megbillent a rác peremén. A kékítő víz széles sugárban zúdult alá. Mire szétporzott a gödrös kövezeten, a háziúr eltűnt.

Mint a megbolygatott méhkas, úgy zsi bongott az egész ház. Híre jött, hogy a kilencben röpgyűlést tartanak. Jefta bácsi a férfiakkal elindult a gyűlésre.

Az utcán nyüzsgött a sok nép. Tizenegy háza volt a közvetlen környéken Dagi Vendelnek. Mind a tizenegy ház megkapta az ultimátumot: vagy fizetnek a lakók délig, vagy elkotródnak.

Ezalatt az asszonyok is összedugták a fejüket. Tenni kell valamit.

— Nekem van egy szakajtó babom — kezdte Mama. — Mindenki ad hozzá valamit. Kinek mije van még. Kevéske zsírt, kicsi lisztet rántásnak.

— Aztán hogy gondolja Józsefné?

— Úgy gondolom, hogy bableves lesz belőle. Nekem se egy csepp zsírom, se egy szemernyi lisztem, csak a bab. Szép, nagyszemű tarkabab. A gyerekek éhesek. Vízet itunk reggelire...

Elhallgatott. Hallgattak az asszonyok is. És képzeletük látomássá dagasztotta a szót: bableves! Hogy fortyog, fő a fazékban, micsoda illatokkal párázik! Sok csipetke úszik benne. És az a fölséges jó íze! Összefutott a nyál a szájukban.

Biksiné már súrolta is a mosófazekat.

— Nincs mit beszélni tovább — pergett a nyelve súrolás közben. — Ez jó nagy fazék, megfő benne annyi, hogy minden gyereknek jut egy tányér leves. Még magunknak is. Mokosné, maga megint okoskodik! Számítsa ki, mit takarít meg csak fában, ha nem kell külön tüzelnie. Mennyi zsírt spórol, a babról nem is beszélve, mert azt a szomszédasszony adja. Hát persze, van olyan is, aki semmit sem tud adni. Hát aztán? Annak a gyereke ne kapjon a mi finom levesünkéből? Még csak az kéne. Még repetát is kap, csak jusson. Lakbérbojkott van, fejünk fölött ég a ház, és ilyeneket mond egy szervezett munkás felesége! Most aztán elhallgasson Mokosné...

Délben, amikor a bélgyár dudája elbőgte magát, Mama és Biksiné már a rántást pirította. Egy órákor, a második dudálásnál, leemelték a hatalmas fazekat a tűzről.

— Ejha! — mondta Jefta bácsi, amikor befordult a kapun. — Mi van itt? Népkonyha?

Gyurka már másodszor nyújtotta tányérját Biksi néni felé.

— Hékás, te már kaptál! Mit szólnának hozzá, ha a saját gyerekemnek többet adnék. Ne vigy kísértésbe, te haszontalan — hessegette a merőkanállal Biksi néni a fiát.

— Attilának viszem — magyarázta Gyurka. — Kapuőrségen van. Megszerveztük az őrseget, hogy ne jöheszen be idegen. Azt mondják, spiclik járnak mindenfelé. Még megzavarják a temetést.

— Miféle temetést? Hallod-e? — kiáltott Gyurka után Biksiné.

De Gyurka eleresztette a füle mellett a kérdést. Csak ment nagy óvatosan, hogy ki ne lötyögtesse a levest.

A gyerekek izgatottan futkostak emeletről le, emeletre föl. Hozták s vitték a híreket.

— Mama, tessék mindenféle rongyokat kiakasztani az ablakba, mert kidíszítjük a házat. Jefta bácsi mondta...

— Mamám, elviszem ezt a lyukas lábost. Kell a zenéhez...

— Biksi néni, a Jefta bácsi azt üzeni, hogy tessék majd eljönni. Négykor van az akasztás...

— Miféle akasztás, te?

Biksiné erre se kapott választ. A gyerek rohant le a kapuhoz.

A kapuban már mind ott voltak a püngrücsök, egymás hegyén-hátán, körben guggolva. Attila, Gyurka és Marcsuka a lépcsőn ült. Marcsuka gondterhelten rágta egy ceruza végét.

— Kezdjed már! — nógatta Gyurka Attilát.

— Várjál! Nem tudtok egy rímet arra, hogy stájgerolt?

Összeráncolták sima gyermekhomlokukat, annyira törték a fejüket. De nem tudtak rímeket mondani a borzadályos szóra.

— Hagyd ki! — tanácsolta egy csupa szeplő kis lurkó. — És vedd bele azt, hogy mángorló. Mángorló-vándorló, ez nagyon jó.

Marcsuka most a szöske varkocsa végét rágta. Mérge-sen felfortyant:

— Mi köze van az egészhez a mángorlónak?

— Akkor mondjatok rímet arra, hogy bojkott — nézett föl Attila.

— Csuda nehéz dolog ez! — mérgelődött Gyurka. — Hegy-megy, ez meg milyen könnyű.

— Legyen mángorló — vetette közbe megint a kis szeplős.

Attila erre már nem is figyelt. Mondta a döcögős sorokat Marcsukának, és Marcsuka már írta is a füzetbe.

— Nahát! — susogta nagy elragadtatással Marcsuka.

— Ez majdnem olyan szép, mint a Kacor király.

A PÉKÉK KISASSZONYLÁNYA éppen sétára indult. Csipkés napernyőjét, az umbrellát kényeskedve forgatta a feje fölött, hadd csodálják a prolik. Ám inkább ő maga csodálkozott el az utca képén. Az ablakokból mindenféle szemenszedett kacatok lógtak alá. Pokrócok, harisnyák, nadrágok. De micsoda pokrócok! Milyen vásott, lyukas nadrágok! Csüggedten csüngtek alá a rongyok, mint a nyomorúság lobogói. A kilences számú ház előtt nyitott társzekér állott, stráfkocsi. Az elébe fogott két vaskos ló fülétől a farkáig pazarul fel volt díszítve, akár a májusfa. A járda mellett a szenespiac kis kocsiján lombokat rendezgetett körbe-koszorúba a szenesember. A kisasszony elkapta róla tekintetét. Ó, egek! A koszorú közepén dísznek, az utca közepéről felszedett valami volt felhalmozva.

Most már csak előrenézett a kisasszony, így sétált a Gyep utca sarkáig. Ott hirtelen megtorpant. Lekapta a válláról a csipkés umbrellát, összecsukta, és rohant vissza, be a péküzletbe.

Szólni sem tudott, de szeméből kidöfött a riadalom. Napernyője nyelével az ajtó felé intett, kétségbeesett mozdulattal, hogy ott van, onnan jön a veszedelem. A pékné menekülő mozdulattal emelkedett föl a kasszában, de kövér volt és ottszorult.

A pék kinézett. A sarkon most fordult be a kenyértelemek sűrű tömege a Gyep utcából. A pék beugrott és vezényelt. Mintha sortűz dördült volna el, hatalmas robajjal szaladt le a bolt ajtaján a vasredőny. Így! Most biztonságban van körös-körül a polcokon a sok-sok kenyér. A kosarakban a kiflik és zsemlék garmadája. Az is, ami tegnap nem fogyott el, a tegnapi sütemény. Meg a tegnapelőtti, a prézlinek való. Nem, ebből nem eszik egyetlen facér éhenkórász sem! Egye inkább a penész!

A kövér pék némán fülelt a kenyerek között. Fülelt és várt. Várt, és nem történt semmi. Még csak meg sem kocogtatták a lehúzott vasredőnyt. Pedig micsoda mozgolódás volt odakünt!

Mamát megint elfogta a szédülés. A járda szélére ült, Gálic néni mellé, akinek csúz hasogatta öreg térdeit. On-

nan nézték, minden gondról és bajról megfeledkezve a tüntetést.

Gyerekkocsikat toló fiatal anyák jöttek legelöl. A kocsárfonatú kocsik mind megrakva apróságokkal. A gyerekkocsik mögött meneteltek a férfiak, feleségestül, családostul. Döngött a föld a lábuk alatt, tarka transzparenszek libegtek a fejük fölött. Misi árbochnyi rudat markolt lapátnyi tenyerével.

— Micsoda szép szál legény lett a nyurga gyerekből!
— mondta Mama Gálic néninek.

A rúd tetejére szögezett táblán ez állott:

A IX. kerület kiuzsorázott lakói

Újabb hatalmas felirat következett:

A Gál utca szervezett lakói

— Éljenek a szervezett munkások! — kiáltotta a járdán szorongó sokaság.

Az ablakokból mosolygó fejek néztek alá. Repkedő kezek vörös kendőket lobogtattak.

— Le a lakbéruszorával! — harsogták a tüntetők.

A kilences ház előtt összetorlódott a tömeg. Bent, emeletnyi magasságban, az udvar fölött keresztbe feszített kötélén óriási, szalmával kitömött, „elegánsan“ felöltöztetett rongybábu függött — a háziúr.

A püngrücek csapata izgatottan várakozott az udvar sarkában. Marcsuka még mindig körmölt, a szöveget sokszorosították. Aztán szétoztotta a füzet kitépett lapjait.

Az első emeletről, mintha rakéta röppent volna fel, vörös lángnyelvként kicsapódott egy vörös zászló. Jefta bácsi feje hajolt az udvarban szorongók fölé.

— Elvtársaim! Munkások! — dörögte forró nekihevüléssel. — Haza csak ott van, ahol jog is van...

Meglengette a vörös lobogót. Majd lefutott a lépcsőn. Odaállt a püngrücek elé és intett.

— Lehet, gyerekek. Most!

A vékony hangocskák oly magasan kezdték, hogy szinte hasogatták a levegőt. De fújták az éneket, tág torokkal, nagy buzgalommal, hogy a fülük is belepirosodott. Fújták a Gacsaj Pesta dallamára, ahogy itt következik:

*Egész Franzstadt gyászba van,
A háziúr halva van.
Hétről hétre stájgerolt,
Amíg mostan belehótt.*

*Míg a munkás éhezett,
Ő csak pecsenyét evett.
Sok háza volt, sok telke,
A házbért meg emelte.*

*Rosszul is járt, látjátok,
Nem bírta a bojkottot.
Kikísérjük hidegen,
Mivel osztályidegen.*

Közben megeresztették a kötelet. A háziúr jelképe földet ért, ott elterült. Felkapták, vitték kifelé a maskarát. A zenekar rázendített. Csörgött, csörömpölt a mindenféle rossz edény, vasdarab. Sípok rikoltottak, kereplők nyekeregtek olyan pokoli hangzavarral, hogy égneek állt tőle a kutyák szőre.

Felrakták a szalmával bélelt tetemet a kocsira. A kocsis topogva mocorgott a bakon. Fején horpadt cylinder ült, ostora nyelének hegyében csokorra kötött gyászkatat lógott.

— Gyí te, Böske, Pajkos! Gyí! Finoman szedjétek a patátokat, mert most nem szenes trógeret visztek, de nem ám! Nem a Mokurka Marci lógatja most hátul a kehes bakancsát, tudjátok meg! Tökés úr fekszik itt hanyatt!

A lovakhoz intézett beszéd után megrántotta a gyeplőt. A két sallangos muraközi elindult. A kis kézikocsi utánalódult a koszorúval, majd a tüntetők végeláthatatlan tömege, rendezett sorokban.

A tömeg játékos kedve túlcsoordult az utcán, ki a Vársártérre. Most csak játszottak, a maguk teremtettené játék-

szabályok szerint. De a játékos felszín alatt roppant erők hánykolódtak!

— Ne féljen — mondta Mama Gálic néninek. — Meglássa, nem mernek kitenni senkit az utcára.

Harmatos szemmel nézett a menet után. Nézte, amíg az utolsók is kikanyarodtak a Vásártér sarkán. A tüntetés zaja továbbmorajlott a város felé, és a két asszony hazabandukolt.

CSIKORGÓ HIDEGBEN érkezett meg 1913 novemberében. Attila súlyos betegen feküdt a konyha sarkába állított ágyon. Tüdőgyulladás volt. Mama eszelősen szaladgált munka után, hogy pár darab fát szerezzen, hogy orvoságot vehessen láztól didergő fiának. Tartozott a fűszeresnek, a péknek, a kávémérésben sem volt már hitele.

Időnként hazafutott, megnézte a beteg gyereket, és újra elrohant. Most ő végezte azt, amit eddig Attila: felkotorta az épülő házak elé kidobált szemetet, belegyűjtötte egy rossz zsákba a fadarabkákat, szatyrárt megtöltötte fűrészporral. Vigan lobogott a tűz a kis tűzhelyen, de csak egy vízzel teli fazék párolgott fölötte.

Biksi néni táplálta a gyereket. Fűles, mázas cseréptálban hozta az ételt. A cseréptálat komacsészének nevezte.

— Egy kis hamis húslevest főztem — mondta, és megállt a vaságy mellett a párolgó tállal. — De azért hús is van benne. Nézz csak bele a komacsészébe.

A tál fenekére festett tarka kiskakas színesen derengett az áttetsző leves alján. Attila megnézte, és fájdalomosan mosolygott.

Gyurka mágnespatkót csinált nagybeteg pajtásának. Marcsuka öt darab patkószeget hozott neki, többet nem talált az utcán. A patkószegek odatapadtak a mágneses vashoz. Attila görcsösen szorongatta tüzelő ujjaival a fűtős mágnespatkót. Estére láza felszökött, félrebeszért.

— Mama! Mama! — sikoltotta. — Elviszik a nyihahát! Ne hagyja Mama, jó leszek, ne hagyja elvinni . . .!

Jocó elvágatott az orvosért. A püngrücek az ablakon át leselkedtek. Mama a kis petróleumlámpát tartotta, az öreg doktor hosszan tapintotta Attila pulzusát, és tűnődve nézett zsebórájára. A pislákoló lámpa az asztal felé imbolygott most, rávilágított a receptlapra.

Amikor az orvos elment, egyenként sompolyogtak be a gyerekek. A dunna tetejére rakták legbecsesebb kincseiket ajándécul. Laji a csüzliját, Bucka egy darabka piros pecsétviaszt, Móki egy szivárványszínű üveggolyót. Pince Vince igazi egérfogót helyezett gyöngéden a dunnára. Kiskobász hét szem selyemgubót rakosgatott az egérfogó köré.

Attila nem látta az ajándékozó kezek gyengéd motozását a dunna fölött. Hunyt szemmel, zihálva feküdt. Csak akkor nézett föl, amikor a kései látogató hajolt föléje szerető közelséggel.

— Hefta bácsi, daloljál — rebotte nagyon halkán. Úgy mondta a bácsi nevét, há-val, mint kiskorában.

— Mit daloljak, Attilám? — kérdezte Jefta bácsi.

— Aztat.

Mint a könnyű pihe, úgy lebbent el a kisgyerekes szó, és mégis súlyosan megütötte Jefta Márton szívét. Eszébe jutott testi-lelki barátja; ki tudja, hová vészett az ezermester Áron? Ránézett Mamára. Szép és fiatal volt még alig pár évvel ezelőtt, derűs, nótás ajkú. Most ősz hajszálak tarkítták homlokára hulló kis fürtjeit, és homloka csupa redő. Milyen szomorúan motoz, nesztelenül, mint egy szürke kis egér. Énekelni kezdett:

Ezer a népek terhe, gondja ...

Pár hét múltával, egy hideg, decemberi reggelen Mama azzal keltette föl a három gyereket, hogy olyan tisztára mosakodjanak, mint még soha, iskola után pedig menjenek el a Ráday utcába, bizonyos nagyságáékhoz, ahol ezentúl játszótársak lesznek délutánonként. A címet felírta egy papírdarabkára, és munkába sietett.

Délben ellopott egy félórát az ebédidejéből, s hazament megnézni, elég tiszták-e a gyerekek.

— De hiszen retkes a kezed! — mondta elszörnyülködve Attilának a tisztasági szemle után.

Kiderült, hogy nem is mosakodtak reggel. Nem folyt víz a csapból, befagyott. Nagy sürgés-forgás következett, a földszínről vizet kellett felhozniuk, és elkezdődött a csutakolás. Vacogtak a jéghideg víztől a jéghideg konyhában. Úgy érezték, minden okuk megvan arra, hogy komor hangulatban csoszogjanak el a Ráday utcába.

Fehérkötényes, bóbitás szobalány nyitotta ki előttük az ajtót. Az előszobában ijedten álltak meg, az egyik ajtó mögül éktelen kutyaugatás hallatszott. Aztán hirtelen jó szag áradt szét a levegőben, és az illatfelhőben megjelent egy asszony. Mintha virágkosárból lépett volna ki, s onnan hozta volna magával a jó szagot. Utána kiment a kutya is. Megdermedve állt egymás mellett a három testvér, meg sem mertek moccanni.

— Ti vagytok a mosónő gyerekei? No, ne féljete! — mondta nyájasan az asszony. — Nagyon aranyos, okos, jó kis kutyus a Floki. Nem bánt senkit.

Mérhetetlen csodálkozással hallgatták a kutya dicséretét. Nekik még soha senki sem mondta, hogy aranyos, okos, jó kis gyerekek, pedig ők sem bántottak senkit.

A bóbitás szobalány bevezette őket a gyerekszobába. Pillanatokra kihagyott a lélegzetük a megdöbbenéstől és az elragadtatástól, olyan valószínűtlenül szép volt itt minden, mint a tündérmesékben.

Egy kislány és egy kisfiú sietett elébük, már várták őket. Az égszínkéék selymes szőnyegen ott volt a temételen sok játék. Babák és mackók, síneken körbeszaladó kisvasút, színes kockák garmadája, bábszínház, zenélőláda, állatkert, babakonyha. Etus apró sikolyokkal örvendezett a sok csodának, s már ott is guggolt a babakonyha előtt. Jocó a zenélőláda mellé telepedett. Csak Attila maradt állva, megvetve lábait, mint a cövek. Dacosan intett nemet, amikor játszani hívták. Szavát sem lehetett venni.

Később áthívták a gyerektársaságot az ebédlőbe. Habos kávé, csokoládés kuglóf és dióstorta volt az uzsonna. Soha ilyen finomságokat még nem ettek, de nem is láttak. S mégis, Attila, aki otthon a száraz kenyeret is mohón majszolta, semmihez sem nyúlt. Egyre mogorvább lett, és egyre elkeseredettebben nézett maga elé.

Uzsonna után Jocónak fel kellett olvasnia egy vastag

meséskönyvből. Addig olvasott, míg a jószagú asszony be nem szólt, hogy most már mehetnek haza.

Attila soha többé nem volt hajlandó elmenni a Ráday utcába. Nem csábította sem a sok játék, sem a finom uzsonna. Hiába szidta és kérlelte Mama. Nem használt sem érvelés, sem fenyegetés, otthon maradt, inkább otthon fagyoskodott. Végül is Jocó és Etus járt el játszótársnak.

Valamit azonban nem tudott Attila elfelejteni: a mesekönyvet. Alig ért Jocó haza, nekiesett a kérdéssel:

— Mondd, mit olvastál ma?

Semmi más nem érdekelte a Ráday utcai gyerekparadicsomból, csak ez a mesekönyv. Odaadó figyelemmel hallgatta Jocó mesemondását. Amikor a rút kis kacsza történetére került a sor, elégedetlenül rázta a fejét.

— Valamit biztosan kihagytál.

— Ugyan mit? — kérdezte Jocó. — Semmi más nem történt a rút kis kacával, mint amit elmondtam.

— De nem mondtad el, hogy mi történt a rút kis kacsza lelkében, amikor hattyú lett belőle.

— Kacsáknak nincs lelkük — jelentette ki fensőbbsegesen Jocó.

— Jaj de buta vagy! — fakadt ki Attila. — Azért mese, hogy a kacsának is legyen lelke. Lélek nélkül nem válhatott volna hattyúvá. Így semmi értelme az egésznek. Ó, ha én elolvashatnám — sóhajtottá tűnődve.

— Tudod mit? Elhozom a könyvet, olvasd el magad — mondta erre Jocó.

Maga is megijedt, amikor kimondta. Elkérni nem meri. Hogyan tegye? De el fogja hozni, bármi áron. Ellopja...

Egy hideg, karácsony előtti délutánon Attila elkísérte a Ráday utcai házig. Megvárta, amíg Jocó befordult a kapun, akkor átment a túlsó oldalra, és nekitámaszkodott a ház falának. Úgy állt ott, kezét vásott kiskabátja zsebébe sülyesztve, dideregve akkor is, amikor Jocó kilépett az utcára, hóna alatt a könyvvel. Futni kezdtek hazafelé. Futottak egészen a Mester utca sarkáig. Ott megtorpan-tak.

— Te Attila, mi lesz, ha a Mama megtudja, hogy elhoztam a könyvet? Mert nem kértem el, csak hoztam...

Furcsa dolgot eszeltek ki. Jocó egy kapualjban letette a könyvet, és sietett haza. Attila ott őgylgett egy dara-

big, majd bement a kapu alá, fölkapta a könyvet, és sietett Jocó után.

— Ezt a könyvet találtam a Mester utcában, egy kapu alatt — mormogta, amikor belépett a konyhába.

Mama csodálkozva nézett rá. Attila hangjában nyoma sem volt a szerencsés lelet fölötti örömnnek vagy lelkesedésnek.

A könyv eltűnése már másnap kiderült. Jocónak szégyenkezve vissza kellett vinnie, sűrű bocsánatkérések között. Végig kellett hallgatnia a nagysága prédikációját, amely ezzel a megállapítással végződött:

— Hiába, kutyából sosem lesz szalonna!

A faburkolatos ebédlőből tányérok és poharak kocódása hallatszott, karácsonyesti vacsorához terítették a nagy asztalt. A szalon ajtaja kinyílt, majd halkán becsukódott. A nesztelenül surranó szobalány mögött egy pillanatra feltűnt a mennyezetig érő karácsonyfa. Úgy állt a szalon közepén, mint valami megdicsőült, ezüst menyasszony.

Mama egyetlen szál csupasz fenyőágot állított egy csorba kancsóba. Közben dohogott:

— Szégyelld magad. Ilyen csúfságot csinálni...

Attila a nyakába csimpaszkodott.

— Ne szidja Jocót, Mama, én vagyok az oka. De én olyan boldog vagyok, hogy elolvashattam azt a mesét. Tessék meghallgatni, elmondom. Volt egyszer egy nagyon szegény kacsamama, annak volt három kiskacsája. Szegény kacsamama nagyon búsult, hogy a legkisebb kiskacsája egészen más, mint a többi, rendes kiskacsák...

Mama elnevette magát. Nevetése megszabadította a gyerekeket is szorongó büntudatuktól. Attila már egészen vidáman kérdezte:

— Mi lesz a karácsonyi vacsora?

— Hercsula.

Ezen aztán mindnyájan nevettek. Nevetve ültek az asztal köré. Az egy szál fenyő alá tette Mama a tálat, mákosguba volt az ünnepi vacsora.

A DUNA PARTJÁN, a kiöntésekben a sekély víz majdnem felforrt a rátűző napmelegben. Meztelen lábukkal beletapicskoltak. A gyér fű között sok sóska nőtt.

— Együnk sósát — mondta Attila.

— Hogyisne, majd legelni fogunk — vihogott Laji.

Beszaladtak a fűbe, tépték a sósát. Talpukat frissítette a fű közötti vizenyő, ínyüket a sóska savanykája. Csak Laji fanyalgott tőle. Aztán felmentek az összekötő vasúti hídra, a dunai ingyen uszodába igyekeztek a fiúk. Az ingyen uszoda a Gellérthegy tövében libegett a Duna budai oldalán; a turulmadaras hídon át egykettőre ott lehettek volna, ha mindegyikük zsebében van két krajcár hídpénzre. De összesen sem volt két krajcárjuk. Ezért teték a rettentő nagy kerülőt, hogy átjussanak a túlsó partra.

A vasúti híd keskeny gyalogjáróján megálltak. Csepel felől egy gőzhajó lomhán vontatta a megrakott uszályokat. Az uszályok végében kicsi házak álltak, előttük virágos aranykertcske. A meleg szél megduzzasztotta a kötélre teregetett mosott ruhát, és egy fekete kiskutya ugatott fel rájuk. Az utolsó uszályon négy kicsi gyerek integetett lelkendezve fel a magasba. A házikó tetején macska mosakodott. Boldog szótlansággal, szédülve néztek alá, jó volt lebegni ég és föld között. Most vonat futott a hídra, dübörögve közeledett a vastraverzeken. Rezgett a feszülő híd, amint a mozdony sisteregve elvágtatott mellettük. Attila hosszan nézett a szerelvény után, amíg csak látni lehetett a kemény kerekeken vad zajjal vágató vagonokat, egészen a töltésig, ahol zajtalanul gurultak tovább.

— Én mozdonyvezető leszek — mondta a fülsiketítő láрма után visszahulló csendben.

— Engem asztalosnak ad az apám — szólalt meg Bucka is.

Attila egy kicsit elgondolkozott. Pince Vincének is asztalos a papája. Pincében volt a kis műhelyük, azért ragadt a Vincére a Pince név. Attila sokszor lement az asztalosműhelybe, szerette nézni a fűrészek zengésében és a gyaluk sikongatásában előkunkorodó sok forgácsot.

— Az is jó — mondta nagy komolyan.

— Hentesnek lenni jobb! — kiáltotta elragadtatással a vékonyka Kiskolbász. Kiskolbász azért kapta a mókás nevet, mert mindig arról ábrándozott: — Csak egy ekkora kis kolbászt ehetnék egyszer. Csak egyetlen egyszer!

— Persze, hentes is kell — jelentette ki csupa szeplő Pajti. — De az azért nem a legjobb, mert nincs látszatja a dolgának. Levágja a húst, otthon megfőzik és ham, bekapják. De amit a kazánkovács csinál, az megmarad. Az az igazi munka!

— Na igen — perdült meg a sarkán Móki. — De építeni, nincs annál szebb! Mernél-e olyan magasra felmászni, mint egy gyárkémény? Ott rakosgatni a téglát, ahol a madarak repülnek? Ez a legszebb a világon, mert ehhez bátorság kell.

— Te mi leszel? — kérdezte Attila Jóskát.

— Még nem tudom — mélázott a levegőbe Jóska. — Azt hiszem, suszter.

Hangos hahotában törtek ki a fiúk.

— No, te jól választottál. Majd beleragadsz a csirizbe. Szurkolhatod a cipőmadzagot. Suszter-majszter kaptafája, lapos sarkot biggyeszt rája . . .

Jóska elpirult, és méltatlankodva rázta fejét a csúfolódásokra. Attila hirtelen megállt.

— Nincs igazatok — mondta hevesen. — Csoszogi bácsi nagyon szereti a mesterségét. Menjetelek csak be hozzá, és hallgassátok, milyen okosakat mond. Persze, mert sokat ül a pangli mellett, és amíg elbogarászik a cipővel, van ideje gondolkozni. Egyszer ott ültem mellette, megvártam, míg megfoltozza a cipőmet. Amikor kész volt, fölvelt a pangliról egy félcipőt, rátette a tenyerére, és elgyönyörködött benne. Ni, milyen szép varrott cipő! — mondta. Az ilyen suszter már művész!

— Ugyan, miket beszélsz! Csoszogi bácsi foltozó suszter, nem művész! — hangzott az ellenvetés.

— De bizony az! — vágta rá Attila. — Odaadnak neki egy pár szemétrevaló ócskaságot, és Csoszogi bácsi tesz rá néhány foltot, bestoppolja, megszőgeli, összeragasztja, kifényesíti, viaskodik vele az utolsó szögig, az utolsó szurkos cérnaszálíg, ami csak összetarthatja. Aztán ebből cipő lesz. És közben szépeket is mond.

— Aztán mi szépet mond?

— Azt mondja Csoszogi néninek: add ide, kedveském, azt a kis cipőt, megtűzöm. Gyereké, hadd menjen reggel iskolába.

Lekanyarodtak a lágmányosi partra. Errefelé erős sodrású a Duna, egy ladikot sebesen megforgatott az örvény a tengelye körül. Attila lehajolt, felvett egy kavicsot és eldobta, jó messzire. A belehulló kavicsból megcsobbant a víz.

— De lehet, hogy nem mozdonyvezető leszek, hanem bűvár — mondta most, és futni kezdett. A többi utána.

Amíg a fiúk az ingyen uszodában paskolták eszeveszett örömmel a vizet, ezalatt fenekestül fordult fel a világ. A Biksiné konyhájában nagy gőzben dolgozott Biksi néni és Mama, darabszámra vállalt szennyest mostak. Az apró, finom holmit már tisztázták, a nagy darabok most rotyogtak a lúgos főzővízben. Szemben egymással, a teknő fölé hajolva szapulták a ruhát, közben Biksi néni szüntelenül beszélt. Máskor is szeretett beszélni, még akkor is, ha egymagában volt, de most különösen fontos beszélnivalója volt.

— Így lesz a legjobb mindkettőnknek Józsefné, ha összedolgozunk — mondta Mamának. — Maga mostanában sokat betegeskedik, engem sem igen hívnak házakhoz, inkább kiadják a ruhát. Tudja, azért, mert sajnálják a mosónőtől a kosztot. Hát úgy gondolom, hogy közösködünk, majd csak megélünk valahogy, maga a három gyerekkel, én a Gyurkámmal, ha megnőnek a gyerekek majd eltartják öreg anyjukat. Jó fiú az én Gyurkám is, még két év és felszabadul, nem lesz nekem több gondom akkor. Hát te mit keresel itt, miért nem vagy a műhelyben? Hol tekeregsz?

Az utolsó mondat Gyurkának szólt, aki megállt a küszöbön. A fiú egy pillanatig lenézett maga elé, aztán fölvetette a fejét. Két karját tanácstalanul a levegőbe emelte. Ebben a mozdulatban rengeteg sok minden zsúfolódott.

Biksi néni hirtelen kötőjébe törölte szappanhabos kezét és hozzálépett.

— Mi baj van, fiam?

— Bezárták a műhelyt.

— Bezárták? Miért?

— Bevonult a segéd meg a mester is. Mozgósítottak.

A két asszony titkos pillantást váltott egymással. A mosófazék födele alól vastagon gomolygott a gőz. Sikoly hallatszott az udvar felől, utána cserepek csörömpölése. Valaki futólépésben közeledett a folyosón. Misi rohant a rács mellett. És hangja, mint a tűzvészkor megkondított harang, kétségbeesetten zengte a ház falai között:

— Emberek! Kitört a háború!

A HÁBORÚ ELVITTE a férfiakat, és az otthonmaradtak nyakára ráültette az ínséget. A zálogházak zsúfolásig teltek a kis batyukkal. A kis batyukat követték a nagyok, zálogba kerültek a párnák, a dunnák, majd a munkaeszközök is, varrógépek, a suszter tűzőgépe, minden. Hovatovább nem maradt egyéb a külváros kis lakásaiban, mint szuvas bútor, az aggodalom a távollevő apákért és fiúkért s a holnaptól való rettegés.

Józsefék megint költözködtek. Előbb a Bokréta utcába, egy pincelakásba. Egy hetet töltöttek itt, a dohos, penészes odúban. Innen a Viola utcába hurcolkodtak, ahol álmatlanul borzadtak a svábbogarak kibírhatatlan, nyüzsgő hadától hét éjjelen át. Továbbvándoroltak a Gyep utcába. Itt az ablakot nem lehetett kinyitni az elébe épített vaslépcsőtől. Ezen a vaslépcsőn egész nap dübörögtek a léptek, s ha kinéztek az ablakon, csak a fel-alá mozgó ormótlan cipőket látták. Ez szörnyű volt.

Megint a ház elé húzták a fáspincéből kölcsönként kiskocsit. Kicipelték a bútorokat, és amikor mindent felraktak a kocsira, a három testvér a rúd mellé állt, a kötelet a derekukra akasztották, és nekifeszültek a vontatásnak. Gyí! Mama hátul tolta a kocsit, és vigyázott, hogy semmi se essen le róla. Lihegve álltak meg a Ferenc téren, a tizenegyes szám előtt.

Ez az irdatlan nagy, Ferenc téri ház volt, az első hely, ahol éveken át laktak egyhuzamban. Pár nap múlva már ismerték a ház minden lakóját, tudták, mi történik a negyven egynéhány ajtó mögött. A forró, nyári éjszakákon itt is, ott is poloskákra vadásztak, a gond és a féreg egyformán martak kicsit és nagyot a fülledt falak között.

Asszonyokra, anyákra szakadt minden gond, és az asszonyok összetartottak. Átjártak egymáshoz kölcsönkérni sőt, paprikát, néhány szem kockacukrot. Ilyenkor pár percre megálltak, és sóhajtozva panaszolták, hogy a drágaságot már nem lehet elviselni. Mamát hamar megszerették és szánták, amikor megtudták, milyen súlyos betegség gyötri.

Mama végképp kidőlt a munkából. Harminckilenc éves volt mindössze és már ősz, összetöpörödött öregasszony. Az embertelen élet és a betegség megtörték. Jócó dolgozott, de keresete csak egy csepp volt a mérhetetlen drágaság tengerében.

Attila törte a fejét, honnan, miből szerezzen pénzt. Mamanak tejet rendelt az orvos. A tejet eltüntette a háború. Azaz volt tej bőven, a pult alatt, de csak a gazdagoknak, akik meg tudták fizetni az árát.

Selyemhernyóival kezdte a csereberélést. Ki tudná megmondani, hogyan változott át Attila selyemhernyótenyésztete hurkapálcikákká és színes papírlapokká. A pálcikákból és színes papírlapokból forgókat csinált. A forgók szárát beledöfkölte egy nagy szem krumplibá, és kivitte a Népligetbe. A ligetben alá-fel rohangászott. A rohanás hozzátartozott az üzlethez, mert csak futás közben forogtak a krumpliból sugarasan kiemelkedő forgók, és a villózó forgásuk volt a csalétek.

— Forgót tessék venni, szép színes forgót! Két krajcár a forgó, két krajcár! — kiáltotta szakadatlanul rohanás közben.

A krajcárokon takarékbélyegeket vett. Ezeket felragasztotta a postától kapott lapokra, és koronánként behordta a postatakarékba. Amikor két-három koronát összegyűjtött, kivette kis pénzecskéjét, és rátukmálta Mámára. Aztán előlről kezdte a gyűjtést. Ebben az időben fogta el az olvasás szenvedélye is. Könyveket is vásárolt keresetéből, Sherlock Holmest, Buffalo Billt. Mi mást vehetett volna? Egyéb nyomtatvány nem jutott el a külvárosba.

Ettől kezdve mindig, mindenütt olvasott. Ha boltba küldte Mama, úgy jött-ment, nyitott könyvvel a kezében. Olvasott a kocsúton, az iskolában a pad alatt, este a lép-

csőházi lámpa gyér világossága mellett. Az olvasás szenvedélye olyan erőt vett rajta, hogy már nem is tanult. Ha leckét kellett írnia, úgy segített magán, hogy röviden megírta, amit az iskolában hallomásból megjegyzett, és a kurta szöveget megtoldotta egy hosszú verssel. Minden irkáját szorgalmasan megtöltötte rímes sorokkal. Így kezdett el verselni.

Egy napon megint verset írt. De ez már nem irkatölték volt, hanem líra. Személyes élmény. A rongyos, mindig éhes gyerek sóvárgását formálta verssé együgyű szavakkal, s mégis megindító szívhangok csendültek ki ebből az első kis verséből. A versikét egy kis kartonlapra írta, és átnyújtotta nénjének:

Kedves Jocó!

1. strófa

*De szeretnék gazdag lenni,
Egyszer libasültet enni,
Jó ruhában járni-kelni,
S öt forintért kuglert venni.*

2. strófa

*Míg a cukrot szopogatnám,
Új ruhámat mutogatnám,
Dicsekednék főnek-fának,
Mi jó dolga van Attilának.*

MÁR KORA REGGEL ott ögyelgett a Vámház téri vásárcsarnokban. Leste, ki vásárolt tízkilós libát, egész kosárra való paradicsomot. Odasomfordált a teli kosarak, dagadó szatyrok mellé.

— Nagysága kérem, segítsek? Hazaviszem a kosarat.

Cipekedett, járta a nehéz teherrel az emeleteket, és loholt vissza a csarnokba. Megint lesbe állt. A kofák már ismerték, ajánlgatták.

— Ne tessék veszködni a szatyorral, ez a gyerek haviszi.

Délfelé megszámolta keresetét, majd előkotorta a tejeseveget, amit reggel a savanyúkáposztás kofa hordói közé dugott. Sietve indult el az üveggel, hosszú út állott előtte. Kispest határából hordta a napi fél liter tejet a Mamának.

Késő délután ért haza. Egy katona ült a szobában.

— Hjiuu-ú! Gyött a srapel. Levágódtak. Az egész patruj. Egy sem kelt föl többé. Megütötte őket a gránát. Akit a lövészárokból kizargattak, annak könnyű volt meghalni — mondta csöndesen a katona.

Mama szeméből lassan peregtek a könnyek.

— Elesett. Jefta Márton elesett — nézett könnyein át Attilára.

A fiú arcából minden csepp vér a szívére szaladt.

— Az asszonytságot emlegette mindig, más hozzátartozója nem is volt — mondta a katona. — Hát... akkor most megyek.

Levette a sapkáját, elbabrálgatott a sapkarózsán, és megrázta bozontos üstökét. Sűrű, fényes, barna haja volt.

— Mondja! — szólalt meg most Mama. Hangja csupa izgalom volt. — Nem utazott maga egyszer Csabáról? Kubikosokkal... Malteros volt a kalapja...

Nagyot nézett a katona. Kutatott az emlékei között. Aztán hirtelen földerült az arca.

— Még ilyet! — mondta videran. — Hát a néném volt az, aki megráncigálta a hajamat?

Maga elé mélázott egy kicsit.

— Ha én ezt tudom... Örült volna Márton, ha elmesélem neki.

Fölkapta a fejét.

— Akkor most mindent elmondok. Megölték a Mártont. Eltették láb alól. Járörbe, földerítésre mindig őt küldték... Aknát szedni, drótakadályt vágni, megint csak a Mártont. Kirúgtak rá, mert a lövészárokból sem tagadta meg magát. Minő szépen tudott beszélni! Nem odaát van az ellenség, szokta volt mondogatni, azok is olyan elnyomott, kisemmizett szegény emberek, mint mi vagyunk. Azokat is úgy hajtják a háborúba, akár bennün-

ket. Az ellenség mögöttünk van, és éli világát. Papírba-kancsot szállít a katonáknak, panamázik, pénzt harácsol abból, hogy mi ott veszünk valahol Volhíniában vagy Galíciában. A században mindenki nagyon szerette, de biztos, hogy besúgó is voltak. Amikor Tóth Mihály fogságba esett...

— Tóth Mihály? A Misi? — kiáltott Attila leírhatatlan izgalommal.

— ...akkor arról susmogtak — folytatta a katona —, hogy átszökött. Föl is olvastak később egy napiparancsot, hogy Tóth Mihály közlegény dezertált, és hogy aki a legkisebb fegyelmi vétséget követi el, azt főbelövik. Egy biztos — mosolygott Attilára —, hogy a te Misid jól érzi magát — odaát. Mindig nagyon vágyott az oroszokhoz.

Fejébe csapta a sapkát és fölállt.

— Elhiszi-e, kedves néném, hogy az én fejem immáron egyébre is alkalmas, minthogy ez a tökfödő fityegjen rajta?

Mama tartóztatta, maradjon még. De a katona sietett, családjához készült, a falujába, rövid szabadságra. Összekattintotta bakancsát és elment.

Elgondolkozva nézett utána Mama. Nehéznek érezte a szívét. Mi volt az élete? Verejtékes gondok tömege. Könnyű meghalni a harctéren, mondta a katona. S vajon neki, a nagybetegnek? Mi lesz a gyerekekkel? Jocó már dolgozik. De Etus és Attila... Mi lesz velük?

Este megkérdezte:

— Mondd, fiacskám, mi szeretnél lenni?

Attila eddig öt elemít végzett, és most arról volt szó, hogy járja-e még ki a hatodikát, vagy máris menjen inasnak? A családi tanácskozásban mindnyájan részt vettek.

— Menjél pilótának! — kiáltotta lelkesedve Etus.

— Egyszer lakatos akartál lenni — biztatta Mama.

Sokféle mesterséget soroltak fel, Attila mindenre hallgatott.

— Mondd meg te, hogy mi akarsz lenni? — szólt közbe Jocó.

— Költő!

Mindhárman egyszerre néztek rá. S mindhármukban más és más képzetet keltett a szó, amely először hangzott

el közöttük. Eszményt éreztek ki belőle, méghozzá meglehetősen bonyolult eszményt. Ködös volt a fogalom, melyet a szó takart, mégis fénylett. Mama a mártíromság derűs vállalásának borongását érezte a szó mögött. Etus előtt babérkoszorús látomások villantak el, Jocót egy pillanatra meglegyintette az örökkévalóság lehelete.

— Akkor költőinas leszel — lelkenedett újfent Etus.

Elmosolyodtak. Ez is olyan furcsa. Hogyan lesz valaki költő? Nem kapál, nem vet vályogot, nem ás, nem reszel, csak ír. Nem rajzot vet papírra, mint a mérnök, és nem receptet ír, mint az orvos. Verset ír. Mire kell a vers? Kinek kell?

— Nem szakma az, fiam — mondta bánatosan Mama.

— De Mama! — kiáltotta Attila nyugtalanul. — Ebben minden szakma benne van. Igazán ...

Jocó döntötte el a vitát.

— Ha megígéred, hogy szorgalmasan fogsz tanulni, tovább járhatsz iskolába. Polgáriba íratunk ...

Soha ilyen boldogságot nem érzett. E pillanattól kezdve megsokszorozódott buzgalommal tevékenykedett. Dél előtt cipelte a csomagokat. Estére elszegődött az Emke kávéházba kenyeresfiúnak. Maga akarta összeszerezni a polgári iskola beiratási díját, és ez nagyon sok pénz volt: nyolc korona. Napközben megint csereberélt. Először egy bélyegalbumra tett szert, ezt becserélte fényképezőgépre. A vacak kis fényképezőgépből egy napon Flaubert-puska lett. Erre a kis puskára hallatlanul büszke volt. Aztán mégis eladta a zsibpiacon, és az árából inkább berliner pamutot vásárolt.

Mama végtelenül csodálkozott, hogy az ő fiacskája egyszerre milyen készségesen viszi le a család tyúkját a térre, legeltetni. A tyúkot még pünkösdre vette Mama, az ünnepi ebédhez. Ki tudja miért, megkegyelmezett neki, nem vágta le. Ettől kezdve a tyúkocska ott élt a konyhában. Délutánonként Mama elvitte a Ferenc térre, az egyik lábára spárgát kötött és a padon üldögélve elnézte, hogyan kapirgál a porban az ő madara. Ha annyira gyenge volt, hogy nem bírta járni a három emeletet, ráparancsolt Attilára, vigye le a tyúkocskát sétálni.

— Vigye le az Etus!

— Hogyisne! — nevetett Etus, és már kiperdült az ajtón.

Attilának kellett levinnie. Mogorván tartotta a spárgát, és utálkozva nézte a gyűlölt madarat. A gyerekek körülállták, és ugratták, csúfolták. Egyszer elhatározta, hogy örökre megszabadul tőle: elveszti. Elengedte a spárgát és elszaladt. Hiába, a tyúk hazatalált, előbb volt otthon, mint őrizője. Mama annyira szívére vette a dolgot, hogy meg is verte Attilát.

S ím, Attila most kérlelés nélkül fogta és vitte le a tyúkocskát. Két hervadt, poros platánfa alatt állott a pad, a tér legtávolabbi zugában, ahol már várta Marcsuka. Marcsuka ölében egy gombolyag berliner pamut hevert, a gombolyagon átdöfött kötötük villogva meredtek kékfelé.

Attila a pad támlájához pányvázza a tyúkot, és lezökent Marcsuka mellé. Összedugták a fejüket.

Attila kötni tanult a két poros platán alatt. Meleg berliner kendőt kötött Mamának. Mert a Mamának semmiféle kabátja nem volt. És a régi kendőjéből már tavaly télen felmosórongy lett, és már ez a rongy is szétmállott.

DECEMBERI SZÉL sikongott az ég alatt. A vízcsap minden reggel befagyott, és az ablakot ezüst pókhálóval szőtte be a tél. A háború utolsó telét kínlódták. Az egész ház elcsendesedett, az asszonyok már nem jártak át egymáshoz. Behúzódtak a konyhák hideg falai közé, és csüggedten nézték az üres fazekakat.

A gyerekek nekivágtak a szélnek, elindultak tüzelőt szerezni. Futva igyekeztek a hosszú palánk felé, mert a szabad téren úgy üvöltött a szél, mintha mindjárt le akarná tépni róluk a vékonyka kabátkát és a rövid nadrágot.

— Csuda hideg van. Soká érünk oda? — szúrte a szót fogai között Vince.

— Már itt vagyunk — mondta Attila.

Megtorpantak, és elkezdtek vadul tornászni. Attila két

ökölbe szorított kezét kétfelé lökte, mintha két láthatatlan ellenséget akart volna mellbe vágni. Közben magyarázott:

— Álljatok a palánk mellé. Jó messzire egymástól. A lyukakon kilessük, melyik fatelepen rakodnak a kocsik.

— Csuda egy srác vagy te, Attila. Akkorá hó van a kerítés mellett, hát hogyan álljak oda?

— Taposs magadnak helyet, igaz is — vacogta Móki mérgesen.

Hacsó Sanyi úgy ugrált a havon, mint szöcske a zöld fűben.

— Mit gondolsz, kukucskálni jöttem ide ebben a hidegben? Nem cirkusz ez!

— Várj — mondta Attila. — Mindent tervszerűen kell csinálni. Nahát! Aki látja, hogy indul a megrakott kocsi, az füttyent. Erre mind a kapuhoz szaladunk, és megyünk a kocsi után. A fa lepotyog, beleszedjük az egyik zsákba, ha meg szén potyog, azt a másikba.

Kiskolbász akkorát kacagott, hogy a szél is meghök-kent belé.

— Csuda, hogy miket találsz ki, Attila! Hogy csak füttyenteni kell, aztán potyog a fa, potyog a szén. Hahaha! Megint valami verset olvastál, és az agyadra ment.

— Igenis, potyog — erősködött Attila. — Egészen a pályaudvarig potyog. De ott már rendőr áll.

— Igaza van Kiskolbásznak, verset olvastál te, Attila — nevetett most már Móki is.

— Hát nem értitek? — kiáltotta Attila. — A kocsikon emberek ülnek. Mocorognak a kocsin, mert fáznak, és ettől lefordul egy-egy darab fa. Meg kinyújtják a lábukat, hogy meg ne gémberedjen, és lepotyog egy darabka szén.

— És ha nem nyújtják ki a lábukat, akkor mi van? — kaccantotta el magát Vince.

— De kinyújtják! Mert látják, hogy megyünk a kocsi után, és látják, hogy zsák van nálunk. És mert ők is nagyon szegény emberek, és az ő gyerekük is fázik...

Igaza volt Attilának, mind a két zsákjuk megtelt. Így hordták haza mindennap a tüzelőt a Ferencvárosi pályaudvar fatelepeiről. Ha nem rakódott kocsi, még meszebbre kódorogtak, a kiserdőbe, gallyat gyűjteni.

Esténként már égett a tűz a kis vaskályhában. Nem harsogó, óriási, kályhát repesztő tűz, hatalmas suhogó lángokkal, bodor füsttel a hasábok felett. Kis lángocskák libegtek csak, a szikra aprókat pattogott, és a rostélyon hamar elomlottak az izzó paraszak. De még a fényével is melengetett.

Tűz volt, vacsora nem volt. Attila valahol, valakitől azt hallotta, hogy a konzervgyárban minden este kiosztják a gulyásüledéket. Levette a polcra a nagy fazekat.

— Hová mégy? — kérdezte Mama a kis vaskályha mellől.

— A Vágóhíd utcába. Vacsorát hozok.

Hosszú sor állott a konzervgyár kapuja előtt. Minden kézben edény. Hat óra után kinyitották a kaput, és a tömeg betódult az udvarra. Lépésről lépésre közeledtek a gőzölgő kondérok felé, ahol a gulyásmaradékot osztogatták. Nem kanállal mérték ki, fogták az edényt, megnézték a fenekét, s aztán belemerítették a paprikás lébe. Attila előtt harmadik volt a sorban az a toprongyos, odvas kis öregember, akinek fazekát visszalökték. Kétségbeesetten kérdezte:

— Miért, kérem szépen, miért?

— Biztos kormos a fenéke — mondta az asszony.

Az öreg megfordította a fazekát, bizony annak kormos volt a fenéke. Szegény öreg nézte, nézte. Addig nézte, amíg belereszketett a válla. Úgy rázta a zokogás, hogy mindenki megsajnálta.

— Ugyan adjon már neki — kérlelte az asszony a kuhárt.

Az csak a fejével intett: nem lehet. Kormos edényt nem meríthet a levesbe. Tilos! Suttymban mindenki megnézte a kezében szorongatott edény fenekét. Megkönynyebbülten sóhajtottak, és szánakozva pislogtak a zokogó ember felé. A gulyásüledék remek szaga megtöltötte a levegőt, és a végsőkéig fokozta türelmetlen farkaséhségüket.

Attila került az óriás kondér elé.

— Tessék az én fazekamból átönteni annak a szegény bácsinak előbb, aztán tessék nekem adni — mondta a kuhárnak.

Az arcokon átsuhant valami. Milyen egyszerű ez! És ennek a kölyöknek jutott az eszébe. Nem baj, valakinek eszébe jutott, és az öreg viheti a kormos fenekű teli fazekat.

A Vágóhid utcán végig szürcsölő hangok hallatszottak az esti sötétségben. Attila ellenállt a kísértésnek, loholt a párolgó fazékkal haza. Még ki sem hűlt, mikor letette az asztalra.

Ahogy hanyatlott Mama ereje, mind gondosabb, mind figyelmesebb lett Attila. Türelmesen álldogált a boltok előtt húzódó hosszú sorokban öt deka zsírért, fél kiló cukorért, egy szem tojásért. Mindenért sorba kellett állni. Az emberek széket vittek magukkal, és már este kiültek a lehúzott redőnyök elé, hogy reggel elsők legyenek, ne kelljen órákon át tartó ácsorgás után azt hallaniuk: nincs kenyér, mind elfogyott. Minden falat ennivalóért órákon, napokon keresztül kellett kuncsorogni.

Megnőtt, már egy fejjel volt magasabb, mint Mama. Feszült, foszladozott rajta kinőtt nadrágja. Meleg holmija nem volt, egy rossz kis szvettert viselt kiskabátja alatt. Néha engedett a szelíd erőszaknak, hagyta, hogy Mama rákötözze a berliner kendőt, amit a nyáron ő kötögetett. Így ácsorgott zsírért, krumpliért a házak falához tapadó, didergő szegényemberek végeláthatatlan sorában.

Hiába volt szívós, erős, a sok nélkülözésbe belebetegedett. Heteken át feküdt a Gyáli úti járványkórházban élet-halál között. Mama sokszor alig tudott a lábára állni, de ment, elvonszolta magát a messzi kórházba, hogy láthassa fiát. Vacogva ért haza. Beburkolózott a kendőbe, és csendesen sírdogált a konyha sarkában. Már csak a fia iránti aggodalom tartotta benne a lelket.

Amikor a hosszú betegség után megsoványkodva hazakerült Attila, és belépett a szobába, hirtelen elakadt a szava. Könyvek sorakoztak az asztalon. Kemény táblába kötött, csodálatosan szép könyvek.

— Kinek a könyvei ezek? — kérdezte megrendülten.

— Tittel Margité — felelte Mama. — Amíg a kórházban voltál, kiadtam az egyik ágyat.

Semmit sem hallott a magyarázatból. Egyetlen érzékszerve működött csak, a szeme. Nézte a könyveket. Az-

tán megtapintotta őket, sorban. Kaffka Margit. Anatole France. Tolsztoj.

— Mama! — suttogta. — Versek! Juhász Gyula, Ady Endre versei!

Magas, csontos lány volt a lakótársnő. Irodában dolgozott. Jocó barátnője volt, úgy került Józsefékhez. Örömmel engedte, hogy Attila rávesse magát a könyveire. Attila önfeledten olvasott. Már régen aludt az egész ház, de ő még mindig kint ült a lépcsőházban, a ház egyetlen megvilágított részében, és belefeledkezett a könyvbe. A versek megbabonázták. Amikor megtudta, hogy Tittel Margit is ír verseket, belészeretett. Egyszer pironkodva kérdezte Jocótól:

— Mit gondolsz, hozzám fog jönni feleségül, ha megnövök és nagy leszek?

Hosszú, hosszú heteken át csak versekből és verseknek élt. Áhítattal hallgatta Margit zöngeményeit, és szorongva mondta el, amiket ő írt. Már a prózát is versben mondta.

Tavasszal Tittel Margit elköltözött a Ferenc térről. Férjhez ment, nem várta meg, míg Attila megnő. De ott hagyta néki Ady Endrét.

HIÁBA JÁRTA BE az egész környéket, egy csepp petroléumot sem tudott szerezni. A fájdalomcsillapító porokat a kályhatűz fényénél rázta a vízbe mártott ostyára. Összehajtogatta tenyerén az ostyát, és a kis galacsint oda vitte Mamának.

A csontos, kicsi árny arcáról nemsokára eltűnt a gyötrellem. Az előbb még kívánta a gyors elmúlást, amely napról napra lassan lopózott feléje. Most békésen gondolt a közeledő végre, mindenre fel kell készülnie, talán még az életre is. Ó, lehet, hogy meggyógyul, hiszen annyi dolga van. Oly sok a város szennyese. Az orvosság zsongító kábulatában egyszerre a teknőjére gondolt. Holnap vizet önt bele, hogy megdagadjon, már egészen kiszáradt. Szép csendesen elaludt.

Attila visszaguggolt a kályha nyitott ajtaja elé. Újból elolvasta Ady költeményét: Úlj törvényt, Werbőczy.

Hazajöttek a lányok is. Levetköztek a sötétben és elvackolódtak. Attila is lefeküdt. A verset már betéve tudta. Utolsó szakaszát még egyszer elmondta magában.

*Elmegy a kútágas,
Marad csak a kútja,
Meg híres Werbőczy
Űri pereputtya.
Árvult kastély gondját
Kóbor kutya őrzi,
Hivasd a törvénybe,
Ha tudod, Werbőczy.*

Lehunyta a szemét, és átadta magát nyugtalan gondolatainak. Mitől olyan gyönyörűségesen szép, olyan meg-rázó ez a vers? Most lepergette magában azokat a sorokat, amiket ő írt ma:

*Az elmúltba szemem tétován tekint,
Egy percre csak! Űldözi a jelen.
Nem pihenhet régi emlékeken,
Unos-untalan visszatér megint.*

*A jelen, ó! a jelen mindig bántott,
Amerre én, mindig arra haladt.
Tövisekkel hinté bé utamat
S elvett tőlem reményt, boldogságot.*

*Nem veheté el, bár kínzott nagyon
— Történik minden, ahogy írva vagyok —
Nem veheté el, nem a jövőt tőlem.*

*Tövises úton segít a jövőndő;
Jövőben dicsőül meg a szenvedő;
Jövő mutatja az utat előttem.*

Szabályos, kerekded szonett és mégis — semmi. Összehasonlítást keresett, és újabb Ady-sorok tolongtak behunytt szeme alatt:

*Kend új rendet akart:
Mindenkit szeretni.
Mi más rendre vágyunk:
Vagy igaz világ lesz,
Vagy nem lesz itt semmi.*

Hirtelen roppant szomjúságot érzett a tudásra. Meg kell tudnia, miért konganak a szavak egyszer üresen, s mitől van olyan sűrű ízük másszor.

Már hetek óta felé sem nézett az iskolának. Sort állt a boltok előtt. Tüzelőt gyújtott. Tejért szaladt Kispestre. Esténként az aljagulyásért loholt. Elhatározta, hogy reggel iskolába megy.

Az iskolában szénszünet miatt nem volt tanítás. Fejét lóztatva császkált haza.

Otthon csodálkozva állt meg a szoba küszöbén. Bent, az egyik széken Gáspár néni ült, és sírdogált csendesen. Stefán néni a sarokban búsongva nézett maga elé. Három öreg néni, akiket nem ismert, Mama körül topogott, segítettek neki az öltözködésben. Biksi néni épp a cipőjét fűzte be. Mindnyájan szipogtak.

— Miért kelt föl, Mama? — kérdezte megdöbbenve.

— A bonctani intézetbe megyünk, fiam. Megnézzük szegény Gálic nénit.

Attila semmit sem értett. Riadtan nézett az asszonyokra. Stefán néni fekete fejkendőjét igazgatta, a többin is fekete kendő. Mama derekán biztosítótűvel tűzték a szoknyát a blúzhoz, hogy le ne essen róla. A régi, zöldesre kopott fekete szövetbe mintha minden a legkisebb arányokra zsugorodott volna rajta.

— Attilám, a ládában van egy kis papírcsomag. Vedd elő...

Előkerült, hosszú évek óta először, a zöld láda fenekeén őrzött fekete csipkekendő. Mama ráborította fejére.

— Irtózatos! — susogta; és lágyan ingatta fejét a vaksi tükör előtt.

Mi történhetett? Apró kis emlékek rajzoltak Attila felé Gálic néniről. Egyszer jóllakatta őket káposztával. Hús nem volt a káposztában, csak bőrkedarabok. Az összepöndörödött bőrke finom, füstölt ízét érezte hirtelen a szájában... Cinkvödörrel a karján jött Mamáért, és együtt

mentek ki a placra. Amikor elköltöztek a Gát utcából, Gálic néni vastag rongyokba csavargatta fájós, dagadt bokáját. A mosástól van — panaszolta. — Harminc évig álltam a lucsokban, a teknő előtt, a kövön... Aztán tavaly, a Ferenc körúton látta meg hirtelen. A sarkon ült Gálic néni. A földön, a fal tövében. Odafutott hozzá. Hályogos szemmel nézett rá az öregasszony, nem ismerte meg. Az előtte álló alak körvonalai felé emelte puffedt, kékeres kezét, mint egy súlyos, idegen tárgyat. Nagyságos úr, egy kis kenyérre valót... könyörgöm... Halálos szomorúsággal a szívében sompolygott el akkor.

Az asszonyok félkörben állingóztak Mama körül, és halkan sopánkodtak.

— Nem vették föl a szegényházba. Mert oda is csak protekciósok jutnak be. A kórházba se vették föl, az is mind tele van most sebesült katonákkal. Már alig látott, pedig meg lehetett volna operálni. És a lába... A Valéria-telepre járt ki éjszakázni egy bódéba. Azt mondták, harmadnap akadtak rá. Megfagyott...

Az ajtó hirtelen kivágódott. Etus rontott be lélekszakadva.

— Gyere gyorsan, Attila. Jelentkezzünk! Ezer lepedőért adnak három koronát, ketten megcsinálunk kétezret. Biztos! Sok pénz, gyere! — zihálta egy szuszra.

— Mit csinálunk? Hogyan? Hol? — ocsúdott lassan Attila.

— Próbáljátok meg, fiam — mondta Mama, mint aki érti, miről van szó. Aztán fájdalmasan fölajdult: — Miért is feledkeztünk meg róla? Miért nem hoztuk ide szegénykét...

Szeméhez emelt egy villogó fehérre mosott, gondosan kivasalt, foszladozó, félig rongy zsebkendőt. Mindnyájan felsírtak. És a hét asszony elindult, hogy elbúcsúzzon Gálic nénitől.

A LEPEDŐGYÁR a Lónyai utcában volt. Vásznak kilométereit hasították itt lepedőnyi nagyságokra. Varrógépek sokasága szegte a vásznakat szűnni nem akaró za-

katolással. A földszinti nagy hodályban mennyezetig értek a lepedőhegyek, ezt a temérdek lepedőt kellett összehajtogatni, ezer darabját három koronáért.

Etust és Attilát odavezették az egyik lepedőhegy mellé. Megálltak. Lesték, miképpen végzik a munkát a többiek.

Végtelenül elgyötört arcú asszonyok és lányok hajtogatták a lepedőket. Kettesben csinálták a munkát. Megfogták a lepedő két-két szemben levő sarkát, gyorsan összeszaladtak, szempillantás alatt egymáshoz illesztették a sarkokat. A felébe hajtott lepedőnek megint megfogták a két-két sarkát, hátráltak és megint összeszaladtak, csak most kisebb távolságról, mert a lepedő felülete is kisebb lett. Addig ismételték ezeket a mozdulatokat szemképrázató gyorsasággal, amíg a vásznat tizenhatodára hajtogatták. Ekkor az egyik asszony sietve ráhelyezte a lepedőt a többire, a másik már nyúlt újabbert. Minden pár munkásnő mellett egy zilált lepedőhegy és egy szabályos lepedőtorny emelkedett.

— Ez semmi! Játszva megcsináljuk — mondta Etus a szemle után, nagyon büszkén, hiszen ő szerezte a munkát.

Megfogták a lepedő négy sarkát, és egymásnak szaladtak, hogy összeütődött az orruk. Nevettek. Ügyetlenül illesztgették a sarkokat, lassan ment a dolog. A második lepedőnél már viháncolva szaladtak össze, és megint alig talált a vászon négy sarka egymáshoz. Még jobban nevettek. Jó mulatság ez, nagyszerű munka. Majd belejönnek. A többi is bizonyára így kezdte, s lám, most milyen boszorkányos gyorsasággal csinálják. Szinte negyedpercenként libbent a levegőbe a durva vászon az egyik oldalról, s puffant a másikra, mint egy vastag, nehéz levélboríték.

Két óra múlva ügyesebben, de lankadtabban mozogtak.

— Számoljuk meg, mennyit csináltunk — javasolta Etus. — Addig pihenünk.

Az eredmény lesújtó volt. Nekiveselkedtek a munkának. De már érezték, ez nem játék. Mint egy gép alkatrészei mozogtak előre és megint szét. Először a karjuk zsibbadt el. Minden akaratukat megfeszítve lejtették a tébolyult táncot.

Etusnak az orra hegyén kigyöngyözött a veríték.

— Még csak ötszáz — susogta délután. Torka hihetetlenül kiszáradt. — Bírod még?

— Bírom — felelte sötéten Attila.

Este már karikák táncoltak a szemük előtt. Láruk beledagadt a cipőbe, és az arcukon eltorzult minden vonás. Görcsös megfeszítéssel cibálták a lepedőket. Ha a többi bírja, bírják ők is.

Éjfélkor támolyogtak haza. Mama kétségbeesetten leste már őket. Enni se kértek, lerogytak az ágyra.

— Reggel hatkor tessék felköltetni — mondta még Attila, és máris elaludt.

Reggel hétkor már ropták az iszonyú táncot. A kétszázadik lepedőnél Attila megállott. A kész lepedőt ráhelyezte a többire, aztán eltűnt a lepedőhalom mögött. Etus utána. Felmásztak a lepedőhegy tetejére, és ott elterültek.

— De jó egy kicsit pihenni! — örvendezett Etus. — Mit gondolsz, hány órára leszünk ma készen ezerrel?

— Sehányra — hangzott Attila válasza. — Tudod-e, mire jöttem rá? Hogyha nagyon ügyesek vagyunk, harminc másodperc alatt hajtogatunk össze egy lepedőt. Ezer lepedőnél ez harmincezer másodperc. Tehát naponta harmincezer másodperccel hosszabbítjuk meg a háborút, s még hozzá bele is bebedünk.

— Nem értem — ült fel hirtelen Etus. — Mi köze a háborúnak a lepedőhajtogatáshoz?

— Mit nem értesz? Azt csak tudod, hogy ezek a lepedők kincstári lepedők? Hallottad, így mondták.

— Na és? Biztosan kell a kaszárnnyákba vagy a kórházakba. Mire fektessék a sebesülteket?

— Látszik, hogy lány vagy, semmi logikád sincs. Ha nem tudják mire fektetni a sebesülteket, akkor a sebesültek zúgolódnak. Képzeld el, ha világszerte ilyesmi jutna a dolgozó emberek eszébe, és abbahagynák a háborút szolgáló munkát. Akkor nem lehetne folytatni a háborút. De ennek az ellenkezője is igaz, aki kincstári lepedőket hajtogat, az meghosszabbítja a háborút. Na!

Izmos, hideg szél birkózott a Duna-parti fákkal. Arccal a szélnek futottak a Boráros tér felé, magukba szívták a friss levegőt. A folyam jegén itt-ott még hócsomók fehér-

lettek, de a jég már lassan, végtelenül lassan mocorgott lefelé.

A Ferenc körút sarkán, ahol egyszer Gálic néni rimánkodva nyújtotta ki agyonmosott kezét, egy piszeorrú kislány hóvirágot árult.

— Vegyünk a Mamának — torpant meg Attila.

Hatvan fillért kaptak a kétszáz lepedőért. Tíz krajcárt kihalászott a zsebében hordozott patkószegek, spárgák, aprócska ceruzavégek tömkelegéből, és gyönyörködve, hosszan válogatott a hóvirágcsokrok között.

A HADISZÁLLÍTÓK orra alatt gözölgött a zsíros pecsénye. A dolgozó nép nyomora az elviselhetetlenségig fokozódott. Tüntetések és sztrájkok lobbantak fel országszerte.

A kormányzat elhatározta, hogy egy kis koncot dob a csikorgó fogak alá. Összeszedték a külvárosi gyerekeket, és elvitték őket az abbáziai lövészárkok közé — nyaralni.

1918. június 20-án sortűzek dördültek az Államvasúti Gépgyárban. A kormányzat csendőrökkel lövetett a bér-emelést követelő munkások közé. Aki nem bukott holtan a földre, puskatussal verték.

A lövészárkokkal barázdált tengerparti nyaraló villái üres falakkal várták a proletárok gyerekeit. A kormányzat elfelejtett gondoskodni élelmezésükről. A kísérők fejvesztetten szaladgáltak fűhöz-fához az éhező gyerekek ügyében. Napokba telt, amíg a kondérokban megfőzhették az első híg levest. A „nyaralás” végén a pesti pályaudvarra befutó vonat kis utasai új dalt énekeltek beköszöntőnek:

*A gyereket úgy szeretik,
Hogy csak moslékkal etetik,
Vége van sej, vége van a szép nyárnak,
Vége van a gyerekkoplaltatásnak.*

Ezzel a dallal állított be Attila és Etus a Ferenc térre.

— Attila a szerző! — ujjongta Etus Mama nyakába borulva.

Ennivaló Pesten sem volt. A háború egyre dühödtebben csapolta a nép vérét, életerejét. Sűrűsödtek az indulatok. Október 27-én hatalmas tüntetés hömpölygött végig a városon. A Lánchidat katonák és csendőrök zárták le a tömeg előtt.

— Éljen a forradalom! -- süvített föl a kiáltás.

A fegyvertelen tömeg megostromolta a Lánchidat. A lövészárkok iszapos mélyéből pedig megindultak a katonák hazafelé. A vonatok tetején, ütközőin, lépcsőjén firtókben csüngtek a borostás arcú népfelkelők és a csupasz állú suhancok. Vad kőhegyek között, csattogó folyamok mellett, kopár síkságokon keresztül, minden irányból zsúfolt vonatok tötyögtek az ország belseje felé. Felrobbantott vagonok holtteste hevert a sínek mentén. Összelőtt házak füstös, kiégett ablakokkal álltak a vak ködben. De a hazaözönlő katonák arcán az öröm mosolya bujkált. Nótára gyűjtottak, a nóta hangja úgy szaladt végig a kocsi-
kon, mint a tűz a száraz fűben:

*Mikor mentem hazafelé,
Megnyílt az ég kelet felé ...*

Október 31-én a katonaság a forradalom mellé állott.

A Ferencvárosban leírhatatlan izgalom lángolt. Zsongott, zibongott a Ferenc téri ház. Attila újságért rohant és a tér egyik padjára állva, éles hangon kiabálta szét a sokaságnak az újság lapjairól a legújabb híreket. Gyalog vagy teherautókra kapaszkodva száguldozott a városban. Ott volt, amikor ledöntötték a királyszobrokat. November hetedikén este fél hétkor, zuhogó esőben ott mentelt a Várba felvonuló hatalmas tömegben. A végeláthatatlan sokaság tombolva követelte a köztársaság kikiáltását. A palota erkélyén, a zuhogó esőben egy vézna ember minden hangszálát megfeszítve kiáltotta lefelé: Polgártársaim! Menjetek haza nyugodtan ...

Erről beszélgetett Gyurkával késő este.

— Mit akarnak? Mire várnak?

— Suskus lesz a dologban. Tudod, mit mondana erre Jefta bácsi? Meg akarják szelídíteni a forradalmat. Ne le-

gyen se hideg, se forró, amit főznek. Valami langyos lötytyöt készülnek az emberek nyakába zúditani.

— Nem lehet az, megállni a félúton...

A Kommunisták Magyarországi Pártja nem engedte, hogy félúton elakadjon a forradalom. A jobboldali szociáldemokrata munkásvezérek mindent elkövettek, hogy a forradalom lángja pislákoló mécsesként lobogjon csak, de a kommunisták a fürgeteg erejével szították tovább a forradalom tüzét.

1919 februárjának egyik éjszakáján, süvöltő golyók csapódtak pattogva, sziszegve a Népszínház utca házsorának falaihoz. Tűzharcot vívtak a kommunisták a farkascsortaként rájuk rontó rendőrökkel. A bekerített házak tövéhez újabb és újabb rendőrcsapatok érkeztek. Az ostromlók száma egyre nőtt, s az ostromlottak golyói egyre fogytak. A túlerő emeletről emeletre szorította az elvtársakat, fel, a tetőkre.

A falkába verődött rendőrkopók hajtóvadászatot indítottak a kommunisták ellen. Az elfogott elvtársakat a toloncházba hurcolták.

A messze éjszakában sivító golyók pattogása még reggel is visszhangzott a külvárosokban. Az újságok fennen hirdették a rendőrség győzelmét, de az emberek tudták, ez még nem a végső harc. A dolgozók hittek önmagukban, erejükben, lehetőségükben, történelmi rendeltetésükben.

Attila a városban csatangolt. Nagy kerülökkel jutott el a Mosonyi utcába. Egy fiatal férfi jött vele szemben a sárga épület tövében, arcán karcolások nyoma, állán rózsaszínű ragtapasz. Amikor a férfi elhaladt mellette, heves vággyal nézett a szemébe. Az az érzése támadt, ez az ember valami döntően fontosat forgat a fejében.

A toloncház kapuján aranygalléros tiszt lépett ki, csapzott bajuszú rendőr vágta magát haptákba előtte. Így, szalutáló pózába meredve rikkantotta el magát:

— Tanácsos úr! Egy piszkos kommunista!

A fiatal férfi nyugodt, hosszú léptekkel fordult be a sarkon. Attila úgy érezte, hogy a két egyenruhás alak szeme a hátába süt. Nem mert futni. Lassan, merev lábbal ment a sarok felé. Még hallotta:

— Az volt, a fejemet teszem rá. Csak mink tépázhatuk meg a bűdös pofáját az éjjel. Valahogy elszelelt...

Kétségbeesetten nyújtogatta a nyakát a Fiumei út mindkét irányába, de a tépett arcú férfit már nem látta sehol.

Március huszonegyedikén szinte repült haza. Mama a folyosó végében ült a sámlin, elválhatatlan nagykendőjében. Egy kis napsütés ért el ide a márciusi ég kékjéből. Olében egy cserép fukszia. A télben elványadt növényt is kivitte sütkérezni.

— Mama! Kikiáltották a Tanácsköztársaságot! Mindenki az utcán van!

Kitódult az egész ház. Attila röpcédulákat osztogatott. A fejek összehajoltak a kis papírlapok fölött:

PROLETÁROK!

*Ma éjjel megalakult a IX. kerületi
munkások és katonák forradalmi
Tanácsa.*

Kövessétek példánkat!

Biksiné a falhoz támasztotta teknőjét, és sietve kapkodta magára kopott ünneplő ruháját.

— Várj, fiam. Elkísérlek. Várjál, Gyurkám!

Gyurka civilben ment el, és mint vöröskatona tért vissza. Attila megtapogatta zubbonyát a tisztelet lelket és szívet átformáló érintésével. Gyurka bakancsa minden lépésnél muzsikált. Büszke volt és nagyon boldog: vöröskatona a barátja!

Felkapaszkodott Gyurka után a teherautóra. A koci kifordult a Soroksári útra, és Csepel felé robogott. Este odakuporodott Mama ágya mellé.

— Nem is tudja elképzelni, Mama, hogy Csepelen, abban a rettentő nagy gyárban hány munkás dolgozik. Sok, sok ezer! Az mind ott volt a gyár udvarán, asszonyok is. Gyerekek. Vörös zászlók lobogtak körös-körül, és egy ember állt a dobogón. Beszélt! Nem láttam, pedig nagyon ágaskodtam. Csak a hangja ért el hozzám. Tudja, Mama, mit mondott?

— Mit mondott, fiacskám?

— Azt mondta: Elvtársaim! Akkor arra gondoltam, hogy ezt nekem is mondja, mert ott vagyok. És a Mamának is, mert mindig dolgozott, egész életében. Elvtársaim! Ez az a munkásság, mely osztályharcban ... Na, Mama ... Ne sírjon, Mama!

— Jaj, Attilám, a beteg ember olyan, mint műhelyben az elveszett forgács. Itt a szép szabadság, amiben mindig olyan nagyon bíztam, hogy egyszer eljön. És én ide vagyok szegezve az ágyhoz ... De mondjad tovább.

— Aztán mindenki énekelt: „Föl, föl, ti rabjai a földnek. Föl, föl, te éhes proletár ...“ És megindultak a zászlók, és megindultak az emberek. Én fölugrottam egy teherautóra. Rohant az autó éneklő vöröskatonákkal, a Soroksári úton ki a körútra. Az utca is énekelt. Mintha nem a szél, hanem az ének hangjai lobogtatták volna a vörös zászlókat. Aztán a Váci úton furakodtam egy másik gyár udvarán. Ott is énekelték. Ott is állt egy ember, kimagaslón a többi közül ...

— Ki volt? Nem tudod?

— A nevét nem tudom. Elvtárs volt! Egy ismerősöm állt mellette ...

— Az ki volt?

Elpirult. A térdén heverő könyvre vetette pillantását.

— Nem tudom, Mama. A rendőrök ... A Mosonyi utcában már találkoztunk. Nézze, Mama, mit kaptam tőle. Ezt a könyvet! Lenin könyve: Állam és forradalom ...

Felmutatta a könyvet, mint a szoros személyi kapcsolat jelét. Ezt a könyvet élete végéig őrizgette.

— Mit láttál még, Attilám?

— Mama, én láttam a forradalmat. A proletárforradalmat!

NOVEMBERBEN Mamát beszállították a kórházba. A látogatási idő alatt gyerekei körülállták az ágyát. Még a beszéd is nehezeire esett, csak csillogó szeme élt beesett arcában. Étele érintetlenül állott az éjjeliszekrénykén.

Már december elején szüneteltették a tanítást az iskolában, szénhiány miatt. Attila elhatározta, hogy csirkét szerez, mindenáron, bárhonnan. A csirke gyenge húását talán meg tudja enni Mama. Elutazott Szabadszállásra, a rokonokhoz.

Karácsony előtt szénhiány miatt beszüntették a vonatközlekedést. Nem tudott hazajönni. Halászó nagybátyja, Pócze Imre viskójában leste az idő múlását. A hóval fődött messzi határban egybefolytak a napok, azt sem tudta, mikor volt karácsony.

Egy reggelen nekivágott a fagyos, szeles ég alatt az országútnak, be a faluba, az állomásra, megtudni, mikor indítanak vonatot. Már esteledett, s még nem tért vissza. Nagybátyja és ángyikája a keresésére indultak. Puskát, kapát és ásót vittek magukkal, hátha farkasokkal kell szembeszállniuk vagy a hóból kell Attilát kiásni valahol.

Hó borította az egész Kiskunságot. Attila már alig érezte a fázást. Amikor feltámadt a szél, és csapkodni kezdte a havat, már félig megfagyva vergődött az országúton. Akkor tévedt le az útról, amikor háttal ment a szélnek, hogy arcát letisztítsa a hótól.

Imre bácsi néhányszor elsütötte a puskát. A lövés zajaára Attila megállt. Belehunyorgott reménykedve a hófúvásba, a hangot körülhordozta a szél, aztán elnyelte a csönd. Fülelt, melyik irányba induljon, aztán nekidőlt a szélnek. Nem tudott többé tájékozódni, merre van előre, merre hátra, vaktában törtetett a fehér semmiségben. Egyre álmosabban küszködött a beláthatatlan úttal.

Egyszerre hangokat hallott valamerről. Ángyika két tenyeréből tölcseért csinált szája elé, úgy kiáltozta szakadatlanul:

— Hóha! Attila! Hóha!

Futni próbált a hang irányába, de pár lépés után beleüppedt az út menti árok havába. Sehogy sem tudott belőle kikecmeregni. Oly fáradt és álmos volt, hogy eszébe sem jutott visszakiáltani. Ángyika akadt rá a meggémberedett fiúra. Elsőnek egy korty pálinkát töltött belé butykosából, Imre bácsi belecsavarta a subájába, és úgy vitte haza, mint egy élettelen zsákot.

Sokszor gondolt később arra, hogy Mama talán akkor

este halt meg, amikor ő ott bukdácsolt a hófúvásban, a Kiskunságon.

Vízkereszt táján érkezett vissza Pestre Szabadszállásról, nehéz batyujával. Krumpli volt a batyuban meg egy kis zacskó köleskása, kifagyott szalonna, egy nagy, szőke kenyércipó és a szépen megkopasztott tyúk. Amikor elérte, milyen ügyesen rakosgatja Ángyika batyujába a sok jófélét, s még diókat is dugdos a hézagok közé, hirtelen a meleg étel jó szagát érezte. Beviszi a kórházba a finom tyúkhúslevest, leveszi a lábaskáról a földöt, és megeteti az ő beteg kis Mamáját.

A zsúfolt vonaton gombostűt sem lehetett volna leejteni. A kocsik tetején is szorongtak az utasok, de azért fölhúzták maguk közé, batyustul. A testek melegtől a dér előbb megolvadt odafönt, majd jéggé fagyott. Keresztbe hasalt, hogy le ne csússzon, ha zökken a vonat. A horgasztott fejű, gondaszalta emberek egyike morcosan megkérdezte tőle:

— Hány éves vagy, hé?

— Áprilisban leszek tizenöt.

A kérdezősködő fagyosat köpött, le a vasúti töltésre.

— Rongy élet... — mondta később, és úgy fordult, hogy a hasaló kamasz elöl elfogja hátával a zajgó szelet.

Késő este érkezett meg a Lovag utcába. Amikor Mama kórházba került, ide költöztek Etussal, Jocóhoz, aki pár hónappal ezelőtt ment férjhez. A két nővér már kisírta magát, most szikkadt szemmel nézték, amint Attila a batyu csomóját bogozgatta. Remegő kézzel babrált a kendő csomóján. Aztán ő is leült egy viaszosvászonnal letakart konyhaszékre.

— December huszonkilencedikén temettük Mamát...

Gyásztól elnyűtten, szívükben végtelen ürességgel ültek a konyhában. Jocó férje jött ki értük:

— Gyertek vacsorázni. Egyetek már! — kiáltotta majdnem kétségbeesetten, mert nem nyúltak az ételhez.

Úgy hangzott ez a kétségbeesett biztatás, mintha semmi más nem maradt volna már számukra, csupán a fizikai fennmaradás kérdése, a létkérdés. Az ellenforradalom naponta friss vérbe mártózott. Pár sarokkal odébb a Teréz körúton, a Britanniában lakkeszizmás kardcsörtetők,

monoklis tiszturak igaz embereket kínoztak halálra. A gyűjtőfogházban és a Csillagban a cellák vasajtáján akkora nyílás van, hogy egy kisgyerek tenyere elfödheti. Félre kell tolni a lemezt, és be lehet látni a cellába. A fogoly nem tudja, mikor figyelik. De a cellák ajtaján egyforma képet mutatott a nézőlyuk: a fogoly a priccs szélén ült, és tenyerébe támasztotta arcát. Vagy sétált. Nem is sétált, gyalogolt, kilométereket gyalogolt a szűk cellában, töprengve. Mi történik odakint? Ki maradt szabadon? Biztonságban vannak-e? Tudják-e tartani a kapcsolatot egymással? Hogyan dolgoznak most, a föld alatt...

— Attila, legalább te egyél valamit! Egész nap a vonaton lógtál!

Cigaretája végéről másikra gyújtott. Mohón szippantott.

— Az élet megy tovább — mondta Jocó férje, és fáradhatatlanul járt fel s alá. Közben arra gondolt, hogy unokabátyja, a népbiztos, átjutott-e a határon? — Amiért éltünk, az most nem időszerű — beszélt tovább, de mintha sajátmagának beszélt volna. — Most más problémáink vannak. Most nem az a kérdés: embernek lenni, hanem egyszerűen és csupán csak lenni. Egyél — fordult Attilához szigorú arccal. A hangja is szigorú volt. — Ki gondolt arra, hogy amíg a csecsemő édesdeden szopik, közben a fogait és a körmét növeszti? Nem bánkódní kell, Attila, hanem készülődni, feltűnés nélkül. Ez az igazság...

Mohón szívta már-már a pusztá parazsat.

— Én leszek a gyámod — mondta kis szünet után, gyengédebb hangon. Fölmarkolta újságjait, és átment a másik szobába.

Dr. Makai Ödön, aki ezt a bejelentést tette, furcsa ember volt. Erősen leplezte érzelmeit. Ha olykor megfeledkezett magáról, és minden szeretetreméltósága kitárult, váratlan őszinteségét gúnnyal tetézte. Gúnnyal védekezett az élet fonákságai ellen is. Polgári családból származott. Hozzátartozói a pénzgyűjtést tekintették legfőbb jónak, és a német klasszikusokért lelkesedtek. Attila gyámja a német irodalomból csak Heine csípős költészetét szerette, és a család tagjaihoz csupán anyja iránti végtelen rajongása kapcsolta. Nyugtalan és fogékony lélek volt, huma-

nista. Humanista lelkiismerete állította szembe a kapitalista társadalommal. Mégis, a társadalmi rend bírálatánál tovább nem jutott, nem harcolt a szabadságért, csak elmélkedett róla. Jogtudósnak készült. Amikor a család megtudta róla, hogy tagja a Galilei Körnek, tartózkodó fegyelmezettséggel ítélték el „tévelygését“. De a házassága döbbenetes elképedést váltott ki a széplelekekből.

— Egy ilyen kósza izét, egy mosónő lányát elvenni! Képtelenség! Tönkreteszed a karrieredet! — háborogtak a férfiak. — Soha az én küszöbömet nem lépheti át. Soha! — hajtogatták a nők, szenvedélyesen ismételve a szót: soha! — Micsoda csapás! — sírta az édesanyja.

Egy ideig elvárták, hogy a mosónő kósza lánya rálép arra a sokat emlegetett küszöbre, és bebocsáttatásért esdekel. De Jocó nem ismerte a polgári társadalom illemszabályait. Ő volt a megbántott fél, aki meg akarja engesztelni, ám jelentkezzen. Különben fütyült a véleményükre.

Makai sokat kínlódott, hogy akiket annyira szeret, anyja és felesége sohasem közeledtek egymás felé. Ez volt hát most a családja, a Ferencvárosból ideszakadt három testvér. Nem bánta. A házassága kovácsolta erősebbé barátságát a család másik kitagadottjával, Alpári Gyulával. Unokabátyjának tetszett a dolog. Tetszett neki a József gyerekek proletáröntudata és sógoruk lázadó szelleme.

A proletárforradalom leverése után Makai nem várta meg, amíg sor kerül az igazolására, sietve lemondott állásáról. Ügyvédi irodát nyitott. A kezdő ügyvéd minden dologá abból állott, hogy hónapokon át leste a gyéren betérő ügyfeleket. A zálogház intézményét a Lovag utcában is ismerték, csak éppen nem batyucskákat hordtak a zálogházba, hanem hol a hat ezüstkanalat, hol a két fakó perzsaszőnyeget.

Minden apróságra kiterjedő figyelemmel gondoskodott gyámgyermekeiről. S mégis, úgy nézegette a társadalom legmélyéről jött új rokonait, ahogyan tudósok figyelhetik a hangyák életét.

— Mondd, a Ferencvárosban ti étkezés előtt sose mosdatsz kezet? — kérdezte egyszer a feleségétől.

Jocó csodálkozva nézett rá. A Ferencvárosban nem étkeztek. Az étkezés valami folyamatos dolog, reggelik, ebé-

dek és vacsorák egymásutánja, szabályos időközökben. Ettek, ha volt mit. Mosakodtak is, reggelente.

— Hát... — mondta visszatérve régi életükbe. — Tudod, sokszor nem volt szappanunk.

Makai tapintatosan kutatott múltjukban. Sokszor szinte visszahőkölt tőlük: hogyan tudtak élni a testi szükségesség olyan szorításában, olyan rémítő nincstelenség közepette, lepedőtlen vackokon hálva, áporodott odúban lélegezve! Ez borzasztotta leginkább, hogy még szappanuk se volt. És ez a mosdatlan kamasz verseket írt! Nem látott még eddig fürdőszobát se, nem tud bánni késsel, villával, és ilyeneket mond: Az Apostol valóban lázító költemény...

Fogkeféket vásárolt. Attilának nadrágtartót. Elvitte a szabóhoz, és egyik ruhájából öltönyt szabattott rá. Még egy karórával is megajándékozta. Aztán azon gondolkozott, mi történjék a fiúval.

Az elmúlt őszen Attila a negyedik polgáriba iratkozott be. Amióta elkerült Ferencvárosból, az iskolából is kimaradt. Gyámja nem is bánta. Nem volt jó véleménye a polgári iskoláról. Úgy határozott, hogy Attila valamilyen mesterséget fog tanulni.

SZTRINY ÚR MEGJELENÉSE döntötte el a pályaválasztás kérdését.

Szikár, hosszúra nyúlt öreg bácsi volt Sztriny úr. Makai állhatatosan úrnak szólította, és a két betű véglegesen odaragadt a nevéhez. Sztriny úr valaha az Atlantica hajózási vállalat valamelyik hajóján volt kormányos. Makai, aki egyedül végezte az ügyvédi iroda gyér teendőit, őt löttatta-futtatta iktatóba, bélyegért. Inkább csak azért, hogy valamit keressen az öreg. A kereset java része a mindennapi ebéd volt.

Sztriny úr mindig a leves tálalásának pillanatában lépett a szobába, sohase később és sohasem korábban. Első nap engedelmet kért, hogy a levesébe kenyeret apríthasson. Azontúl kenyéraprítással kezdte az ebédelést, és egy falatnyi szózott kenyérrel fejezte be. Attila azt hitte, hogy ez hajósszokás.

Ebéd után Makai elvonult újságjaival a szobájába, Sztriny úr a karosszékre telepedett, és szundított egy kicsit. A szundikálás után hajóséletéről mesélt.

— A Bermudáknál hajóztunk el — kezdte meséi egyikét —, a kis Bimini sziget mellett. Ez a sziget csak akkora, mint a mi Margitszigetünk. A sziget alatt néhány mérföldnyi szélességben korallzátony van, dagályban ki sem látszik, ezt kerültük óvakodva. Feszítem a kormánykereket, hogy simán elfaroljunk, de a víz söpri a fedélzetet, hullám hullám hátán, recseg-ropog minden, s egyszerre egy hullámhegy felkapja a hajót, mintha csak gyufaskatulya lett volna, és ráülteti a zátonyra. Megfeneklettünk! Várni kellett a következő dagályra, hogy az majd kiemelje a hajót szorult helyzetéből. Volt időnk, leeresztettük az egyik csónakot, hogy átevezzünk Biminire datolyát szedni. De mi történt? Néhány evezőcsapás után cápák, kardhalak nyüzsögték körül a csónakot. A kardhal, kérem, át tud döfni egy tizenkét centiméter vastag hajódeszkat is. Képzé-
ljék!

Itt abbahagyta a mesét. A többit képzeletünkre bízta.

— De ez mind semmi kérem! — kiáltott föl kis idő múlva. — Grönland fölött fókák vették körül a hajót, áztatták nagy harcsabajuszukat, és úgy báméskodtak ránk, mint a gyerekek. A vitorlaköteleket meg ellepték a pelikánok. Képzé-
ljék, kézből ették a halat. Kár, nagy kár, hogy a pelikán húsa bűdös és rágós. No, de most megpillantottunk az óceán hátán egy kis szökőkutat, cetek tanyáztak arra. Elindultunk cetekre vadászni. Fordítom a kereket, a fedélzeten van minden ember, készülődnek. Futunk teljes gözzel, de egyszerre tarajosodik a víz, a víz har mindjárt tetőfokán kezdte ...

Sztriny úr hozakodott elő a tervvel, hogy Attila menjen hajósinasnak. Fogalmuk se volt róla, mit jelent hajósinasnak lenni, Jócó mégis hevesen ellene volt. Haragudott Sztriny úrra.

— Hazudós vénember. Soha életében nem is járt a tengeren! — mondogatta róla.

— Persze hogy nem — nevetett Makai. — De ha örömet leli benne ...

Etus lelkendezett:

— Jaj, de nagyszerű! Ugye Sztriny úr, a hajósinasból lesz a hajóskapitány!

Az öreg bácsi ráhagyta. De kormányosnak lenni sem utolsó dolog, kezdte újból százszor hallott mondókáját. Jocó mérgesen nézett maga elé. Most is irtózatos viharok tomboltak az óceánon, dobálták a hajót, amelynek kormányánál rendíthetetlen nyugalommal állott Sztriny úr. Tudták, hogy a Dunán élte le életét, ő is tudta, hogy tudják, de azért mesélt tovább. Kedvet akart csinálni Attilának a hajósélethez.

Sztriny úr nagyobb viharokat keltett a ház falai között, mint aminőket az óceánon valaha is megérhetett volna. Mindenki magyarázott, agitált vagy ellenkezett, végül mindnyájan összevesztek. Csak Attilát nem kérdezte senki, akar-e hajósinas lenni.

Az Atlantica „Vihar“ nevű vontatóhajóján kezdte meg inaskodását, egy hétfői napon. Szombaton este jött haza, vasárnapi szabad idejét eltölteni. Az egy hét alatt nagyon megsoványodott. Nem is volt csoda. Sztriny úr nem mondta, hogy a hajósinasnak nem adnak kosztot, nem vitt magával sem pénzt, sem ételt. Első hete azzal telt el, hogy többször felsikálta a hajó fedélzetét, kimosta a matrózok szennyesét meg rezet fényesített, cipékedett. A tenyere fel volt törve, ujjai kisebesedtek. Nagyon csöndesen sorolta föl, mivel töltötte a napjait, aztán elaludt. Az egész vasárnapot átaludta.

Mielőtt visszaindult volna a hajóra, egy kis lábast kért, zsírt, sőt meg egyebeket, amit megfőzhet magának. A kimustrált hajó valahol a soroksári holt Duna-ágban himbálózott a vízen, elég távol lakott helyektől, nem lehetett eljárni onnan bevásárolni. Különösen a hajó inasának nem. A matrózok is maguk főztek.

— Hiszen nem is tudsz főzni! — sopánkodott Jocó.

Ezentúl csak vasárnap látták. Mindig soványabb lett. S egyre mogorvább. Nem panaszkodott, de lesírt róla, hogy rossz dolga lehet. Jocó könyörgött férjének, csináljon valamit az öccsével. Csak annyi változás történt, hogy a közbenjárására Attilát áthelyezték egy másik vontatógőzösre, a „Tatár“-ra. Itt megint csak sikált. A matrózok durvak voltak, és otromba tréfákat űztek vele. Napokon keresztül reggeltől estig meregette egy kötélén lógó vő-

dörrel a Dunából a vizet. A vizes kötél lehorzsolta tenyeréről a bőrt. Tanácsot kért az egyik matróztól, mit tegyen fájdalmas sebével.

— Kutyaharapást kutyaszőrével, öcskös. Húzzad csak a vördröt! Mire a csontod is kilátszik, már megszoktad! — hangzott a jótanács.

Vasárnap a kanalat sem tudta megfogni kilobosodott ujjáival. Délután láza volt. Nővére vajjal kente be meztelen húsát, és bekötözte a sebeit. Este didergett, és lázban csillogott a szeme. Jocó nem akarta elengedni, de ő fogta kis lábasát, megnézte, nem felejtették-e ki belőle a zsírt, és azt mondta:

— Nem akarok senki nyakán élni. Már úgyis sokkal tartozom neki. És nem akarok itt lenni, mert tudom, hogy nem szeret...

Nővérét megdöbbsentették ezek a szavak.

— De hiszen — mondta tétovázva — vett neked harisnyát meg fogkefét, odaadta az óráját és...

Elhallgatott. Fülében visszhangzottak a hűvösen elhangzó házi vezényszavak: Attila, hozd be a cimetet. Add ide az újságomat. Menj le a trafikba. Mama is küldözgette Attilát a boltba. Ugyanazokkal a szavakkal küldözgette ide-oda. De a Mama szavainak fénye volt, melege, simogattak. A szeretet lekottázhatatlan dallamával ejtette ki őket.

Valami derengett benne, megkísérelte, hogy ezt a kifejezhetetlent közölje férjével.

— Nem tudom, honnan veszi a gyerek, hogy nem szeretem — csodálkozott rá Makai. — Törődöm vele, szükségem van rád, körülkötöm is róla. Furcsák vagytok...

Ezután a beszélgetés után úgy döntött, hogy Attila hagyja abba a hajósínaskodást.

Attila újból beköltözött a kis udvari szobába. Ki sem bújt onnan hosszú heteken át, tanult éjjel-nappal. Nővérei cinkos mosollyal figyelték buzgalmát, pattanásig feszült bennük a titkolózás, Makainak nem volt szabad tudni, mire készül a gyámfia.

Alig néhány hét alatt, minden segítség, útbaigazítás nélkül tanulta meg az egész évi tananyagot. 1920 júliusá-

ban vizsgázott a Homok utcai polgári iskolában. Büszkén nyújtotta át színjeles bizonyítványát Makainak.

A testvérek szeme összecsilant, mert tudták egymásról, hogy a másik most mit gondol. Szép pillanat volt ez! Makai megfogta Attila vállát, és kedvesen betuszkolta a szobájába.

Este így szólt feleségéhez:

— Beszélgettem a gyerekekkel. Lássuk csak... Csupa értelem, csupa okosság, és szíve van az értelmének. Nagyon érzékeny, de lehet, hogy ez csak olyan kamaszérzékenység. Tanulnia kell. Azt hiszem, az öcséd nem fogja elhenyélni az életét. Akiben ennyi akaraterő van... Gimnáziumba fog járni, aztán majd meglátjuk...

Attila úszott a boldogságban. Még nagyobb erőfeszítéssel feküdt neki a tanulásnak, most a különbözeti vizsgára kellett készülnie, hogy felvegyék a gimnázium ötödik osztályába.

Szeptember elején új talpat verettek a cipőjére, kapott egy bokáig érő gumikabátot és egy kis utazókosarat. A kosárba berakosgatta ruhadarabjait és néhány könyvét. Ady versei, Tömörkény egy kötete, Tolsztoj Háború és békéje, Victor Hugo Nyomorultak című könyve mellé becsúsztatott egy piros fedelű angol-magyar szótárt is. A szótár meglepően vékonyka volt az angol szókincshez viszonyítva. Lenin könyvét rejtegette a fedőlap.

Testvérei hevesen ölelgették a vonat indulása előtt.

A mozdony megrántotta a szerelvényt.

— Írjál! — kiáltotta még egyszer Jocó.

— Csak ne allegóriákat írjál! — búcsúzott Makai is a makói gimnázium leendő diákjától. Az utolsó pillanatra tartogatta a meglepetést, a mozgó vonat ablakán át adta Attila kezébe ajándékát.

A MAKÓI INTERNÁTUS növendékei kíváncsian nézték, mit szedeget elő új társuk kosarából. Hátha egy kis hazai is rejtőzik benne, az pedig közös. De nem volt abban más, mint szellemi táplálék.

Te Adyt olvasol? — szörnyülködött az egyik fiú. — Csak Kovács tanár úr meg ne tudja!

— Miért?

— Tudod, ő a magyar tanár. És Ady destruktív fölforgató, tilos a gimnáziumban.

— Nagyon maradi lehet a Kovács tanár úr — mondta Attila, és nyúlt az angol-magyar szótár után.

— Jé, te tudsz angolul? — csodálkoztak körülötte. — Jaj, de érdekes! Mondj valamit angolul!

Meghökken. A titoknak nem szabad kiderülni. Hiszen itt még Ady is tilos! Semmi angol vonatkozású emléke nem volt, csak Sherlock Holmes meg Mister Nobody, régi ferencvárosi olvasmányából.

— Misztér ... — mondta és elakadt. — Misztér — ismételte még egyszer. — Mi a szokás itt az internátusban?

A fiúkból kirobbant a nevetés.

— Ojjé! Ez az egész tudományod?

Attila zavartan vette kezébe gyámja ajándékát, a szegletes kis csomagot. A vonaton csak törte a fejét, mi lehet benne. Halogatta a megismerés pillanatát, hogy annál nagyobb legyen majd az öröme. Sakktábla volt a csomagban. Úgy néztek rá, mint egy csodabogárra. Útravalónak egy destruktív költő verseit, egy angol szótárt és a sakkfigurákat hozta, kolbász helyett.

Rajta maradt a misztér név.

A makói gimnáziumban kellett letennie a különbözeti vizsgát. Érkezése után beletemetkezett könyveibe, nagy munka állott előtte, csak a latin nyelvből négyévi anyag megtanulására kellett vállalkoznia. Gyámja levélben instruktort kért a vizsgára készülő fiú mellé. Galamb Ödön, az internátus felügyelő tanára vállalta a feladatot.

A latin nyelv tanulása nem könnyű dolog. A tanárok elmefejlesztőnek tekintették, mert szellemi erőfeszítést kíván. Attila kiváló tanulónak bizonyult. A szöveg feldolgozásában gyorsan haladt, a nyelvtan szabályait könnyen megjegyezte. Mennyiségtanból különösen kiváló képességeket árult el, tanára később váltig biztatta, hagyja az irodalmat, foglalkozzon matematikával.

A sikeres vizsga után felvették a gimnáziumba, két hónappal a tanév kezdete után. Rövidesen utolérte osztály-

társait, és a félév végére az osztály legjobb tanulóit is messze elhagyta.

Nővéreinek hosszú levelekben számolt be iskolai munkájáról. Minden betűjéből, fontoskodásából öröm sugárzott: mennyi tanulnivalója van! És egyre-másra küldözte verseit.

„... Kérlek, küldj írásbeli engedélyt, hogy átmehessek görögre. Nem kell félni semmit, mert görögül, magán-szorgalomból, tanultam annyit, amennyit végeztek... Egy dolgozatot kellett írni: „Beszéd a háború ellen“ és a fiúk az enyémet találták legjobbnak... Ím, itt egész költő leszek... Hogy tetszettek verseim? Azóta ötven főre növekedtek. És — merem állítani — jók, sokkal jobbak és szebbek, mint az előbbieket...”

Csókol Attila, a hírneves költő,
milyet nem szül kettő,
sőt három emberöltő...

Korácsonyra csakis Adyt kérek...”

A hatodik osztály görögpótló irodalmi anyaga lírai szemelvények olvasása volt. A görög versekkel kapcsolatban Galamb tanár a fiúk verstani ismeretei után is érdeklődött. Meglepődve látta, hogy tanítványai a hangsúlyos és időmértékes verselés közötti különbséget se ismerték. Annál többet tudott Attila. Ő ezen a téren már messze meghaladta azt a mértéket is, amelyet a legjobb diákoktól el lehet várni.

Karácsonyra megkapta Ady Endre: Ki látott engem? című verseskötetét. A költemények megbabonázták. Nem törődött többé Kovács tanár úr intelmeivel és rosszsallásával, melyekkel a tanár úr nem fukarkodott, ha Attila diákos furfanggal a felelésbe szőtte Adyt, vagy becsempészte dolgozatába. Mint egy megszállott, úgy hirdette a költő ígéit. Lépten-nyomon, iskolában és utcán, reggel és este Ady verseit mondta fel boldog-boldogtalannak.

— Undok alak ez a miszter! — mondta róla az egyik szünetben Bleyer.

— Pikkelsz rá, ugye, mert most ő az első! — kuncogtak körülötte a fiúk. — Már nem te vagy az osztály díszé!

A kuncogó megállapítás szíven ütötte Bleyert. Ez volt az igazság, a miszter elhagyta, az élre tört. Ő már csak tornában jeleskedett.

— Ugyan! Hiszen olyan nyiszlett, hogy még egy tiszteességes haskelepet sem tud csinálni! — érvelt Bleyer megvetéssel. — Fél kézzel a földhöz kenem, ha akarom. És oda is kenem, ha még egyszer azzal jö, hogy Ady így, Ady úgy. Hülyék mind a ketten.

— Erre ráesünk! — hangzott Bleyer körül.

Az osztály két első tanulója nem volt népszerű a fiúk előtt. Bleyer erőszakos volt, szerette testi erejét fitogtatni. A szelíd Attila csupa melegség, csupa lángolás, és mégis gúnyolták. Szellemiekben messze följük magasodott, és ezt nem tudták neki megbocsátani.

Az osztályfőnök órája következett. Eperjessy tanár úr az óra végén kis beszédet tartott a közeledő vizsgáról. Először alaposan lecsepülte az osztály szorgalmát.

— Még nem késő, fiúk! Még lehet javítani az előmenetelen! — buzdította tanítványait. — Ki akar jeles lenni? Nos?

Attila fölállott. Nem követte senki, egyes-egyedül jelentkezett. Hirtelen nagyon elhagyatottnak érezte magát, a közösségből kihullónak, ahogy egyedül állt ott, a pad fölé emelkedve. Hideg csönd vette körül, a csöndben halani vélte szíve dobogását. Miért nem ugrik fel még valaki? Az egész osztály? Miért hagyják magában állani? Hiszen a tudás nagyon jó! Aki tanul, fokról fokra megtud valami rendkívül érdekeset, nagyon fontosat. Természetan, vegytan, fizika, algebra, minden tantárgy tele van beláthatatlan ígéretekkal, izgalmas titkokkal.

Óra után Bleyer hatalmas ugrással előtte termett.

— Hogy mertél jelentkezni? — sziszegte rá.

A fiúk a padok tetejére ugráltak, várták, most mi lesz.

— Azért mertem, mert szeretem az ismereteimet gyarapítani! — mondta Attila indulatosan, s ment volna ki-felé.

Bleyer megragadta a vállát.

— Ha még egyszer jelentkezni mersz, majd meglátod mit kapsz!

— Azt hiszed, félek tőled? Te tornászbajnok!

— És te? Tudod, hogy mi vagy?

— Na, mi vagyok?

A fiatal testek gyűrűje szorongott körülöttük.

— Ha fogas kérdés hangzik el a katedráról, ki jelentkezik? Ha senki se tudja, mennyi az á plusz bé a négyzeten, ki siet a megoldással?

A pad tetejéről gúnyosan mondta egy hang:

— József Attila!

— Ki tud betéve minden vacak verset, magyart, latint, algebrát?

Most már kórusban hangzott:

— József Attila!

— Hát ez vagy! — vágta ki Bleyer süvítve, mint tenorista a magas cé-t. — Stréber!

Attila elfehéredett.

— Mit mondtál?! Mit mertél mondani?

Nekiment Bleyernek. Az egész osztály Attilának. Dulakodtak. Beszorították a sarokba. Perceken át egyedül védekezett a megdühödött fiúk ellen, amíg valaki el nem kiáltotta magát:

— Mentsük meg misztert! Ne hagyjuk hazánk nagy fiát!

A derűs hangra játékos verekedésben oldódott föl a pattanásig feszülő indulat. Két pártra szakadt az osztály, már védelmezték is Attilát támadói ellen. A csöngetésre megtépázottan iszkoltak helyükre.

Az internátus bentlakói délben az iskola kapujában sorakoztak. Attila kilépett a sorból, meglátta Balogh Jóska-t.

— Ugye te kiáltottál?

— Én.

Egymásra vigyorogtak.

— Szervusz! — ugrott vissza Attila a sorba. — Már indulunk.

— Szervusz.

Vizsga után elszaladt Balogh Jóskaékhöz búcsúzni. A nyárra házitanítói állást vállalt Mezőhegyesen. Balogh néni elemózsiát csomagolt neki. Jóska elkísérte az állomásra. Útközben örök barátságot fogadtak egymásnak. Melegség áradt el benne: barátja van! Akinek mindent elmondhat, minden szomorúságát.

— Mondjad, Jóska — kérdezte szorongva —, miért nem szeretnek engem a fiúk?

— Miért? — tünődött Jóska az út porába. — Azt mondják, különc vagy.

— Különc? — csodálkozott el Attila.

— Igen. Mindig Ady-verseket szavalsz, azért is pizkálódnak. Bevallom, én sem értem Ady verseit.

Hallgatva mentek egy kis ideig. Attilát elfogta a sajnálkozás.

— Ha visszajövök ősszel, majd megmagyarázom. Soronként megmagyarázom.

— Aztán — tünődött tovább Jóska — sakkozol a Galamb tanár úrral. Ezért is irigykednek. És verseket írsz. A többiek is írnak, de azokkal a kutya se törődik, rólad meg beszélnek a tanárok. A természetrajztanár egyszer azt mondta az osztályfőnöknek, hogy fel kell rád figyelni. A tanáriban is vitatkoznak már rólad, persze azt mondták, hogy rossz irányban fejlődöl, csak Tettamanti tanár úr védett meg, a Kulics kihallgatta az egészet. De Tettamanti baloldali, azt mondják, és görbe szemmel néznek rá.

— Ezért nem szeretnek? — vidámodott meg Attila szíve.

Jóska megállott. Szembefordult barátjával.

— Legfőképpen azért, mert félelmetes memóriád van algebrában. Mindenben. Egyszer olvasol el valamit, és már tudod. Irtó fölényben vagy! Mondd, hogy csinálod ezt?

— Hogyan? Használok az eszemet: gondolkodom. Figyeld meg, hogy a tornaórán milyen versengés van a fiúk között, addig erőlködnek, amíg homorítva tudnak függeszkedni vagy átugorják a bakot. És az év végén izmosabbak is, mint év elején. Ha az eszüket is tornáztatnák, az is megizmosodna. Nem is értem, miért nem versengenek a tanulásban?

Baktattak tovább az állomás felé.

— Hogyan jöttél rá erre?

— Pesten polgáriba jártam, de többet hiányoztam, mint jártam az iskolába. Ennek sok oka volt, de végül akkor se mentem szívesen, ha lehetett. Unatkoztam az órák alatt. Ma már tudom, azért untam az iskolát, mert a tanárok is unták. Unták a magyarázatot, a feleltetést, elálmosod-

tak tőlük a gyerekek. Egyetlen lelkes ember volt abban a gyerekhülyítő intézményben, a zsíros szakállú Erdős tanár úr. Egyszer az első polgáriban ezt a két törtet írta fel a táblára: 6 törve 7 és 8 törve 7. Föladta a kérdést, mi a különbség a két törtszám között? Megint egyedül jelentkeztem. Már akkor megvolt ez a rossz szokásom...

Összenevettek. Attila folytatta:

— Rávágtam, hogy az egyik kevesebb, a másik több egynél, és nagyon elégedett voltam magammal. Mit gondolsz, mi történt erre? Erdős tanár úr odavágtatott hozzám, egy irtóztató pofont ragasztott a képemre, és valami önkívületi hevületben mennydörögte rám: „Te piszok kölyök, te ádáz csavargó, te égetnivaló himpellér! Több eszed van, mint az egész osztálynak, miért nem tanulsz?” Megrökönyödve álltam ott, és a fejem búbjától a talpamig megrendültem ezektől a néptanítói szavaktól. Akkor gondolkoztam először. És azóta egyre nagyobb öröm a tanulás.

A bizalmas vallomásra Jóska is vallott:

— Én is írok verseket... Majd szeptemberben megmutatom.

MINTHA MAGA A MENNYBOLT nyílt volna meg előttük, ráadásul még az Olümposz kapuja is és mind a többi dicső hely, ahol a fennkölt lélek nem porban jár többé, hanem lebeg, sőt szárnyal; s mindezt a szférák zenéje kíséretében, úgy léptek a hatodikosok először a gimnázium termébe, ahol az önképzőkör tartotta üléseit. Volt, aki lábujjhegyen osont a padba. Mindenesetre tisztelettel néztek a dobogóra, egy nyolcadikos diák ült a tanár helyén. Az önképzőkör elnöke.

Attila és Balogh Jóska együtt érkeztek. A hatodikosokban égett a vágy zöngeményeiket elmondani. A hetedik osztály a verseket kegyetlenül ledorongolta. Attila szurkolt és fészkelődött. Aztán fölállt, és mondta a versét.

*... Nincsen kalász a síró pusztaságon,
S madár helyett a szárazlombú fákon
Sötét gond rakja barna fészkei.*

*A földje is oly bús, szívós, makacs,
Virágszál rajta sehol nem virít,
Csak itt-ott egy-egy vérszínű pipacs.*

— Nekem tetszik — szólalt meg Balogh a beállott csöndben. De be is húzta mindjárt a nyakát. Pisszegtek. Az elnök, mint egy szigorú tanár, a ceruzájával kopogott rá a szentségtörő hatodikosra.

— Bösztöré a szó — mondta aztán elnöki méltósággal. Nyurga nagydiák állott föl.

— Ez a líra hazafiatlan líra — kezdte bírálatát. — Pro primo: a magyar rónaság nem síró pusztá, a magyar rónaság igenis kacag, és bőven terem acélos búzát. Pro secundo: virágok is teremnek rajta. Már Petőfi megírta: Ha a föld Isten kalapja, Hazánk a bokréta rajta... Ezt a tejjel-mézzel folyó Kánaánt...

— Hogyne! — kiáltotta közbe Attila. — De Petőfi megírta „A XIX. század költői” című verset is! És ebben azt írta:

*Ha majd a bőség kosarából
Mindenki egyaránt vehet,
Ha majd a jognak asztalánál
Mind egyaránt foglal helyet,
Ha majd a szellem napvilága
Ragyog minden ház ablakán:
Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk,
Mert itt van már a Kánaán!*

Nyilván nem volt ismerős a költemény, mert a bíráló nem tudott rá mit mondani. Hallgatott. Attila gyorsan megtoldotta egy Ady-idézettel a mondanivalóját. Alig mondta ki a költő nevét, a viharos zajongástól majd leomlottak a gimnázium falai.

Tomboló zaj követte ezentúl minden önképzőköri szereplését. Verseit lepocskondiázták. Nem hagyta magát elnémítani, minden ülésen mondott egy Ady-verset is. Rőfögtek, cincogtak és nyerítettek a fiúk.

— Nekünk nem kell Ady! Micsoda hülyeség! Hagyd

abba már, te disznófejű nagyúr! — kiáltozták, mialatt rendületlenül szavalt.

— Hát jó, abbahagyom. Csak ne üvöltsetek! — harogta túl a zenebonát. Amikor lecsillapodtak, újra kezdte: — Persze, nektek ez kell: *Egyelőre kétkettőre billegény, hová indulsz, hová mész te kis legény.* Pósa bácsi kell nektek, nem költészet. Csak egyszer hallgassátok végig! Hiszen egyetlen sorát sem ismeritek. Ady nagy költő, nagyon nagy ...

Eleinte nagyon elkészerítették kudarcai, később már játékos kedvvel vetette magát a szellemi viaskodásba. Rímeket rögtönzött válaszképpen, ha benyújtott költeményeit ízekre szedték.

*Alvó Titánt legyecske így gyötör,
Tagadja, hogy versem csupa gyönyör,
Míg ő dicséri rossz galambjait,
Fülébe zengem büszke rímeit,
S hogy zseni vagyok, el sem ösmeri,
Pedig naponta bömbölöm neki!*

Balogh Jóskának fájt, hogy barátját kigúnyolják.

— Miért bosszantod őket? Okos enged — mondta neki. — Látod, azt nem kellett volna mondanod, hogy zseni vagy. Azóta folyton óbégatnak rád.

Attila kihúzta magát.

— Én nem bosszantásból mondtam ezt, Jóska. Én zseni vagyok! — tüzelt kamaszos hévvel. — A saját szobrom előtt, a rólam elnevezett utcában fogok sétálni, meg-lásd!

Mindent elmondott Balogh Jóskának, csak a szótár titkát nem fődte fel előtte, és Murvai bácsiról hallgatott.

Murvai József szabó kis háza a tér túlsó oldalán állott, szemben az internátus épületével. Idehordták a diákok javításra, vasalásra szoruló ruháikat. Attila nadrágja is nagyon áhította már a tűt és cérnát.

Murvai bácsi az alacsony menyezetű szobában, gőzölgő rongyokkal a kezében, kabátot vasalt, pápaszemével közel hajolva a vasalódeszkához.

— Hagyja itt fiacskám a nadrágot, majd holnap megcsinálom — mondta, s föl sem nézett a vasalásból.

— Akkor majd a nyáron jövök — nevetett Attila. — Most nagyon fáznék pucéran.

A szabó kiegyenesítette görnyedt hátát, és megnézte a fiút. A nehéz, tüzes vasalót ráállította egy csorba téglára. Attila kibújt nadrágjából, s amíg a szabó öltögetett rajta, körülnézett.

A szekrény tetején, lekváros üvegek mögött nagy csomó újság lapult, szép gondosan egymás tetejére rakva. A sarokban még nagyobb újságshalom. A varrógépen is hevert egy lap, a Népszava aznapi száma. Utánanyúlt, és belemélyedt az olvasásba. A vezércikk után megkérdezte:

— Ezt a sok újságot gyűjti a bácsi?

— Gyűjtöm.

— Miért gyűjti?

A szabó megrántotta a tüt.

— Dokumentumnak. Mondja, az iskolában is ilyen kíváncsi? — Elharapta a cérnát, fölállt. — Kivasalom, még forró a vasaló.

Megint ráhajol a vasalódeszkára, kezében a gőzölgő, barna rongyokkal. Szemben Attila állott, rövid kis alsójában. A vasalódeszka fölött szavak röpködtek oda meg vissza. Az első nadrágszár után már minden lényegeset tudtak egymásról. Amikor a másik nadrágszár simult a vasaló alá, Murvai bácsi úgy dohogott, mint a túlfűtött kazán, egyhelyben topogva táncolt, a tüzes vasalót megrázva tüzelt szavaival. Nagyon haragudott a nagytőkésekre és a nagybirtokosokra.

— Aztán, kedves fiam, az internátusban egy szót se szólj arról, amiről beszéltünk. Már volt találkozásom a csendőrökkel. Most május elsején is, mert kimentünk a nagyrétre. Vigyázz, kedves fiam, mi most csak piszkos kommunisták vagyunk... Őrizd meg magad a kapitalizmus mocskában, a jövőnek.

Leste a pillanatot, mikor szökhethet át Murvai bácsihoz. Kiosont a tanulószobából, a hálóteremből, s futott át a téren a szabóhoz. Makó városában egyedül csak Murvai József foltozószabónak olvasta föl lázadó verseit.

Az önképzőkör délutánjain eszeveszett fütyülés és ordítózás fogadta már pusztá megjelenését is. A botrányok

kidagadtak a teremből, és előzőnlötték a gimnázium épületét.

— Légy olyan, mint a többi! — kérlelte Jóska. — Mit akarsz?

— Értelmet adni az értelmetlen társaknak.

Reménytelen hősiessége magányossá tette az iskola falai között. Tanárai is valami rendkívülit szimatoltak körülötte s virágnyelven tudomására hozták, hogy bármily jeles tanuló, a következő évre talán az iskolába való felvétele sem számíthat. Mennyiségtanára elszántan kelt védelmére:

— Ilyen koponya évtizedek alatt se bukkan föl gimnáziumunkban! Micsoda matematikus lehetne belőle! Barátaim, egy nagy tudós...

A magyartanár egy papírlapot nyújtott oda Galamb Ödönnek. József hullajtotta el, fejtse meg a gyorsírás szövegét. Hátha valami kiderül? A cédulán ez állott:

TÜNTETÉS

*Kiszaladt a vér ereinkből
S most az utcákon nyargal végig.
Íme, eljöttek a gyárkémények,*

*Micsoda fölséges égiháború
A külön lábak együttes dobbanása!*

— Ennyi az egész — mondta Galamb tanár. — Azt gondolom...

— A másik oldalon is áll valami gyorsírással — szólt közbe Kovács.

*Tűz van:
És ti a tüzes tűzben jártok.
Ha engem láttok, bolondot láttok.
Mert én tudom a ti haláltok...*

— Nagyon meggondolkoztató a dolog — vélte Kovács tanár úr.

— A papír alján van még egy külön sor — szólt Ga-

lamb Ödön, s mosolyát tömött bajusza alá rejtve olvasta Kovács tanár úrnak:

Mindig figyel valaki, aki kancsal . . .

Tettamanti Béla, a „baloldali“, engesztelést kérő hangon mondta:

— Egy tehetséges ifjú költői ihletének szertelen áradása . . .

A tanári testület aggódott, hogy a gimnázium hagyományából valamit eláztat a költői ihletnek ez a szertelen áradása. Nemzedékek tették le itt az érettségit abban a hitben, hogy ezzel túl vannak a nehezén, most már csak a könnyű egyetemi évek, aztán a családalapítás és végül a nyugdíj szép nyugalma következik.

Ettől a tanári testülettől kért engedélyt a hatodikos diák verseinek kiadására. Írásbeli kérelméhez csatolta Juhász Gyula levelét is.

Attila Szeged nagy költőjéhez, Juhász Gyulához nemrégén küldötte el szépen lemásolt verseinek gyűjteményét. Juhász Gyula megjelentetett a versekből néhányat a szegedi lapokban, és többek között ezeket írta a makói diáknak:

„... Sok gondom és bajom mellett nem feledem, és azon tűnődöm, hogyan kellene magát okosan és szépen fölfedezni. Hiszen igaz, maga még ráérne, de a maga sorsa miatt nem érhet rá, ugye? Higgye el, ha van ma hazai költő, aki magát szívből szereti és becsüli, elsősorban Juhász Gyula az. Bízzék, ne lankadjon, írjon tovább, tanuljon tovább, magának nem szabad, és ha akarja, nem lehet elkallódni! Durate et vosmet rebus servate secundis.* Ez a horáci sor legyen jeligéje és győzni fog! Öleli öreg barátja, Juhász Gyula.“

A szegedi lapokban közölt versek fölkellették a makóiak figyelmét is. Egy költő él a város falai között! Egy csodagyerek! Az ügyvéd, a villanytelep igazgatója, az orvosok, a város közvéleménye mellé állott. Mindez s főként Juhász Gyula levele engededékennyé tette a tanári kart:

* Magyarul: Tartsatok ki és őrizzétek meg magatokat a jövőnek.

kellő cenzúra alkalmazása után megjelenhet József Attila verseskönyve.

Az ügyvéd, dr. Espersit János, versek rajongója és Juhász Gyula barátja, elhívatta magához.

— Nagyon kívántalak már megismerni, kedves öcsém — ezekkel a barátságos szavakkal fogadta. — Meg azt is el akarom mondani, hogy gyűjtöm az előfizetőket a könyvedre. Mert a könyvkiadáshoz pénz kell ám. Az meg neked nincs.

— Azért vannak kiadók, hogy . . .

— Szamár vagy, öcsém. Versekre kiadók nem adnak pénzt. Na ne okoskodj, ezt én jobban tudom. Aztán, ha nagyon bántanak, csak gyere ide. Ezen a díványon mindig ellakhatsz.

Amíg az ifjú költő új barátja az előfizetők számát gyarapította, a tanári cenzúra alaposan megrostálta a megjelenendő verseket. Csak semmi tüntetés. Semmi tűz. A „Parasztanyóka” című vers utolsó sorát is kicenzúrázták. Im-már soha senki sem tudhatja meg, hogy a parasztanyóka ebben a hiányzó sorban mit gondolt. Mire megkapta az engedélyezett takaros, illedelmes versek listáját, eljött a vizsga ideje is. Tiszta jeles bizonyítványába még ezt is bejegyezték: Tehetséges, bátor fellépésű, kötelességtudó.

Nagyot lélegzett. Már eldöntötte, hogy nem vakációzik Pesten, a versek kiadásának gondjai és izgalmai ott marasztották. A nyárra elszegődött csösznek, Kiszomborba. S még egy fontos tennivalója volt: fölkeresni, látni Juhász Gyulát.

Az internátusban már nem volt helye. Csomagolt, és átköltözött Balogh Jóskaékhoz. Boldog nevetéssel csörömpölt be a kisajtón Baloghék udvarára. Pirított hagymaszag ömlött a konyhából. Az eresz alatt kisteknő állt esővízzel. Jóska az udvaron galambjait etette.

Balogh néni csókot cuppantott az arcára, és a tányérjára sok hagymás krumplit rakott.

Hajnaltól ébredt. Halkan lopódzott ki, hogy ne zavarja az alvókat. Ráhajolt az eresz alatt álló kisteknőre, és csapta a vizet. Csengett a kisteknő, mintha ezüstpénzzel lett volna tele. Még harmatos volt a fű, amikor nekivágott a szegedi országútnak, vonatra nem tellett a pénzéből.

Kora délután már ott kocogott a szűk szegedi utcákon, majd a korzón. Megnézte a parkban szomorkodó szobrokat, aztán leült az árnyas tér egyik padjára. Fáradt volt és nagyon boldog. A sétányon kiöltözött férfiak és nők lépegettek a tér végéig és vissza. Olyan volt ez a séta, mint egy szertartás. A széles, aszfaltos út közepén egy-egy parasztszönyor ment el előtte, szenvedve a hőségben és a sok szoknyában. Ez volt hát Szeged!

Juhász Gyula nagy szeretettel fogadta, s ő ezt gondolta magában: itt áll előttem Magyarország legnagyobb élő költője. Majdnem sírt meghatottságában. A drága ember átolvasta a készülő kötet verseit, egy-egy sorát hangosan mormolta.

— Majd írok a kötetbe valamit a versek elé. Valami szépet, melegen és hosszan — mondta, és feketén fénylő szemmel vizsgálta a fiú arcát.

— Köszönöm. Megköszönöm, ha fog... ha írni fog — dadogta Attila.

— Mondjad csak úgy, hogy fogsz...

Késő este váltak el. Örömében Attila minden másról elfeledkezett. Még arról is, hogy megemlítsse, nincs szállása. Lement a Tisza-partra, hanyatt terült a csillagfényes ég alatt, és engedte szertekószálni gondolatait. Ott virradt meg.

Hajnalba indult vissza, megint gyalog. Az újszegedi ligetben letört egy formás ágat, botnak. Az első kilométerek után lába már sajgott, feltörte a cipő. Levetette, és a bot végére akasztotta. Vállára vetette a botot, és mezítláb taposta az út porát. A lángoló nap alatt, a perzselő porban lekíváncozott róla kabátja is, majd ingét is a botra akasztotta. Tikkadtan ért a harminckilométeres út végére. A város szélén befordult a villanytelepre, egy korty vizet inni.

A Kesztnér család kint hűsölt a kertben, amikor Attila beállított. Megállt előttük, s ők csak nézték, nézték a félmeztelen embert. Bőre pecsenyevörös volt, hátán porlepte égési hólyagok duzzadtak.

— Hiszen ez József Attila! — csapta össze kezét osztálytársa, Kesztnér Zoli. Attila boldogan nevetett rájuk, amint csodálkozva körülállták. Azt hitte, a belőle áradó öröm képesíti el Kesztnéréket, nem siralmas állapota. Be-

szélt, ömlött belőle a szó, mialatt Kesztnerné összekereste a házban található vaj- és tejfölféléket, hogy bekenegesse irtózatosan összeégett bőrét. Láza volt, égett a bőre, mintha csalánból feszült volna a húsára, de szinte észre sem vette.

A kiszombori határban, egész nyáron át, vidáman üzte zengő cinnel a varjakat. Varjúcsősz volt, kedves, mosolygó madárijesztő.

TÖBBÉ NEM TÉRT VISSZA az internátusba. Gyámja szemrehányó soraira azt válaszolta, köszöni eddigi gondoskodását, de több segítséget nem kér. Majd eltartja magát. Még a nélkülözést is inkább vállalja, minthogy visszamenjen a megyei birtokosok és nagygazdák csemetéi közé. Közölte még, hogy beiratkozot a hetedik gimnáziumba, és most már igazán, egészen biztosan megjelennek a versei.

Makainak az volt a meggyőződése, hogy a diáknak, amíg le nem teszi az érettségit, a tanuláson kívül semmi mással nem szabad törődnie és foglalkoznia. Mindkettő a maga igazát védte és összeharagudtak.

A gimnázium hetedik osztályában nem ismétlődtek többé a heves összeszólalkozások. Nem mentek neki a szünetben, nem hadakoztak ellene sem léniával, sem szóval. Kerülték. Közeledtére a beszélgetők elhallgattak. A hetedik osztály kivetette magából. Tűnődött. Miért? Ez a hidegség rosszabb volt a gúnynál, a bántalmaknál, a meg nem értésnél. Megfoghatatlan volt, nem lehetett sem toron ragadni, sem védekezni ellene. Miért?

Ezt kérdezte Balogh Jóskától is.

— Azt beszélnek rólad, hogy az öreg Murvaival vagy bizalmas viszonyban, hogy mindig átszöktél hozzá. Az internátusi bentlakóknak már nem szabad nála dolgoztatni.

— Miért? — hangzott újból a kérdés.

— Kiderült, hogy Murvai nagy kommunista volt tizenkilencben, le is csukták, és azt mondják most, hogy veled konspirált. Mondd, ez igaz? Igaz, hogy te is kommunista vagy?

Attila végtelen nyugalommal nézett Balogh Jóska tágra nyílt szemébe. Nem mondott sem igent, sem nemet. Csak ennyit:

— A barátod vagyok. Te is szegény gyerek vagy, küszködsz az emberibb életért. Most még csak magadért küszködsz. Később már másokért is.

Pár nap múlva otthagya a gimnáziumot. Kiiratkozott.

Egy makói borkereskedő fia mellett vállalt nevelői állást. A szegedi és makói lapok is közölték verseit. Ebből tartotta fenn magát. Szállást Baloghék adtak neki kis házukban.

1922 karácsonya előtt jelent meg verseskötete, „Szépség koldusa“ címmel, Juhász Gyula legmelegebb szeretettel írt bevezető soraival. Este érkezett a könyvrakomány — háromszáz darab vékony zöldtáblás kötet.

Balogh néni azt se tudta, melyik széket, melyik sarkot törölje le gyorsan, hová tegyék ezt a sok kincset. A fiúk az asztalra rakták.

— Hová tálaljam a paszulyt, fiam? — állt meg az asztal előtt a lábassal a néni.

Ölbe vett tányérokból kanalzták a babot, úgy nézték, úgy gyönyörködtek a szép könyvekben. Vacsora után a két fiú elővette az előfizetők névsorát.

— Te, ez itt lakik közel. Ez meg a mellette levő utcában. Ezeknek mindjárt el is vihetjük — sürgette Attilát Jóska.

— Várj. Te laksz a legközelebb. Az első példányt neked nyújtom át.

Az asztal sarkán ezt írta a Jóska könyvébe:

*Balogh Jóskának,
kenyeres-kujon pajtásomnak,
aki úgy pendül egy húron velem,
miként H mellett az A.
Ugye, micsoda disszonancia!*

Már eljött az éj, s még mindig kézbesítették a könyveket.

Karácsonyra betoppant a Lovag utcába.

— Sót hozok és kenyeret — mondta nénjének, és átnyújtotta könyvét.

Gyámja nevetve ütügette hátba, és megkínálta cigarettával. Megtörtént a kibékülés. Ünnepe után Attila visszautazott Makóra, s amit Pesten nem mondott el, azt most megírta: a makói gimnáziumnak végképp búcsút mondott.

Makai válasza annyi volt, hogy amíg jobb belátásra nem tér, minden anyagi támogatást megvon tőle. Az ifjú költő kicseppent nevelői állásából, nyomorúságos napok szakadtak a nyakába. Espersit János a tél derekán megke-reste. Szelíd erőszakkal cipelte magával.

— Itt a díványod. Ott a kalamáris. Különben azt csinálsz, amit akarsz — mondta neki. — Egy kikötésem van csak, a könyveket oda tedd vissza, ahonnan kihúztad.

Az egész megyében összesen nem volt annyi könyv, mint Espersit lakásában; könyvek és festmények borítottak el mindent. Attila kihúzta a sublód fiókját, hogy holmiját elrakosgassa. Körömn yi szappandarabkát és egy csorba élű beretvát lelt benne.

— Hagyd csak ott — mondta Espersit. — A festőé, aki ősszel itt lakott a díványodon. Hadd találja meg, ha egyszer visszatér.

A csodálatos ember meghitt közelségében élt már egy hónapja. Bújta a sok könyvet, szépirodalmat, társadalomtudományt, filozófiai műveket. Hegel és Feuerbach lapjai fölött virradt rá.

— Baj van! — állt egy napon apai barátja elé. — Mennél többet olvasok, annál inkább érzem, milyen kevés az én tudományom.

Bánatos, esengő szemmel nézett rá, mintha a szeretett ember ezen is tudna segíteni.

— Semmi baj, Attila. Tanulj! Már megijedtem, hogy a rossz rugók, a díványban... A főstő szidta minden reggel, mint a bokrot.

Kiment a szobából. Kis idő múlva visszajött, egy pár öreg papucsot tartott a kezében.

— A kényelem nem megvetendő dolog. Nesze, bújj bele. Még utolérheted benne, akiket a gimnáziumban szorít a cipő.

Meggyújtotta az íróasztal lámpáját, és magára hagyta a fiút. Attila a kényelmes papucsba bújtatott lábát kinyújtotta az íróasztal alatt, és hátradőlt a széken. Milyen

nyugodt itt minden — gondolta —, milyen csöndes. Hirtelesen fölugrott, gyorsan összekereste könyveit, füzetait, mindent odakészített kezeügyébe, az íróasztalra. Pár perc múlva hangosan mormolta: *Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas regumque turres . . .**

Páratlan teljesítményt végzett, három hónap alatt elkészült a hetedik és nyolcadik osztály anyagával. Egyes-egyedül. Csak egy ízben kereste fel Galamb Ödön tanárját, megkérte, nézze át vele Horatius néhány költeményét. A harmadik hónap végén összevont magánvizsgálatra kért engedélyt, egyszerre akarta letenni a hetedik és a nyolcadik osztály vizsgáját. A példa nélküli eset hírére úgy nyüzsgött a gimnázium, mint a hangyaboly. Volt osztálytársai elképedtek. Tisztára megörült ez a József . . . Lehetetlenre vállalkozik.

A tanári karban voltak jóakarói és rosszakarói is. Mindkét párt teljes egyetértésben engedélyezte az összevont vizsgálatot. Akik szerették, akik elismerték képességeit, azt gondolták, legyen szabad előtte az út, fusson. A többi talán arra várt, most leckét kaphat a fiú. Nagyon sokra tartja magát.

Attila alapos felkészültséggel állott vizsgáztató tanárai elé. A hetedik osztályt általános jó eredménnyel végezte. A nyolcadik osztályos vizsgán azonban majdnem baj történt, éppen a magyar írásbelin. Tételül a forradalom utáni kor lírájának ismertetését kapta. Attila elemében volt, megfeledezett azonban a kisebb íróról. Vizsgáztató magyar tanárja — Ady verseinek gyűlölője — belekötött ezekbe a kicsiségekbe, elégtelen osztályzatot akart írni dolgozatára. Tettamanti Béla és Galamb Ödön vették a dolgozatot, és sorról sorra bebizonyították, hogy a gimnáziumi viszonylaton túl is: remekmű. Addig harcoltak, míg a dolgozatra elégséges osztályzat került.

1923 júniusában, egy évvel előbb végzett, mint osztálytársai. Még csak az érettségi volt hátra, de erről lekésett. A nyarat Makón töltötte, nappalait a Maros vizé-

* Magyarul: A sápadt halál éppúgy bekopogtat a gazdagok palotáiba, mint a szegények kunyhóiba. Horatius latin költő versora.

ben, estéit új versek írásában. Pihent és dolgozott. Őszel újra a Lovag utcai kis szoba lakója lett.

Pesten beállt könyvügynöknek egy könyvkiadó vállalathoz. Könyvterjesztő foglalkozását nem sokáig űzhette, hamarosan elbocsátották. Oka: csak Tolsztoj és Balzac műveit volt hajlandó eladni, minden más könyvről lebeszélte vásárlóit.

December tizenharmadikán érettségizett. Gyámjától ezüst cigarettatárcát kapott jutalmul, és barátságos felszólítást, tegezze vissza. Aztán rábeszélte, vállaljon állást egy bankban. Attila szabódott.

— Máshova pedig nem tudlak bejuttatni. Sajnos, be kell vallanom, hogy ügyetlen ügyvéd vagyok, alig tudom előteremteni, ami a konyhára kell. Arról van szó, hogy szeptemberig megkeressed, amire majd az egyetemi éveid alatt szükséged lesz — érvelt Makai.

Attila elfogadta az állást. Egy hét múlva odaállt gyámja elé.

— Otthagytam a bankot. Haragszol?

— Nem haragszom. És mihez akarsz kezdeni?

— Lemegyek Makóra, ott megcsinálom azt az egyfelvonásos drámát, ami már régen papírra kívánczik. Fényes dolgokra jöttem rá. Többek között arra, hogy eddig a dráma tulajdonképpen nem változott ösidők óta. A változáson stílusváltozást értek, mert görög végzetdrámák alapmotívumai alig különböznek a Shakespeare...

Makai félbeszakította lobogását. Nevetett.

— Mondd, a folyószámla-osztályon jöttél rá erre?

Attila nem nevetett.

— Ott azon törtem az eszemet, hogy miképpen lehetne a bankoktól örökre megszabadulni. Engem világnézeti meggyőződésemm minden ilyen nagyobb kaliberű kapitalista vállalatától visszairtóztat, nem is szólva arról, hogy a költő is berzenkedik és félve fél mindentől, ami az ő rovására megy.

Visszautazott Makóra. Egy hónap múlva „Lázadó Krisztus” című verse miatt pörbe fogta az ügyészség. A fennálló társadalmi rend hivatalosan is fölfedezte benne a lázadó költőt. A törvényszék nyolchónapi fogházra és súlyos pénzbüntetésre ítélte.

— Nyolchónapi fogház. Tizenkilenc évvel. Hiszen még ezt a tizenkilencet is ellopták tőlem! — kiáltott fel.

Végso fokon a Kúria fölmentő ítéletet hozott. Ám Kosutány Ignác, a szegedi egyetem tanára ebbe nem nyugodott bele; a maga részéről, az egyik szegedi lap hasábjain, elítélte a „törtető fiatal óriást“, és a sajtószabadság megrendszabályozását követelte „az önmaga életét védelmező“ állam érdekében.

Íme, az első ember, aki kiállott a porondra „s a hont kivont szablyával óvta ellene“. Attila, a professzor cikkének megjelenése után úgy döntött, hogy a szegedi egyetem hallgatója lesz.

FRISSEN, DERÜSEN kelt a reggeli láрма a szegedi Alsóváros kis parasztháza körül. Az úton szekér zörgött el, a szekér után éles hangú kiskutya vakkantott. Kacsák sápítoztak az udvaron, a néni magot szórt tyúkjainak.

Attila rápaskolta a vizet fejére, mosdott, törülközött, öltözködött. Az ágy fölött vékony léckeretben olajnyomat függött a meszelt falon. A léckeretben, vöröslő ég alatt lángok és füst között dült a segesvári csata, és a szabadság nagy költője ezt a szót írta a csatatérre: Hazám.

Megállt és a kép előtt kötötte meg nyakkendőjét, belemerengve a segesvári csata lángjaiba, mint egy tükörbe. Amíg az asztalról összeszedte jegyzeteit, ceruzáit, hangosan szavalta:

*Egy gondolat bánt engemet:
Ágyban, párnák közt halni meg!*

A néni az udvaron megcsóválta a fejét.

— Ki hallott mán ilyet — motyogta magában.

A tyúkok szétrebbentek, Attila „Jóreggelt, kedves néni!“ kiáltással keresztülszáguldott az udvaron.

Az egyetem épületében zsibongott az élet, az előadásról tódultak ki a hallgatók. Futni szerettek volna, mint nemrég a gimnázium folyosóin a szünetben, de lefékezték lábukat, és igyekeztek méltósággal lépkedni, ahogy a bölcsészekhez illik. Lopva néztek a lányok kipirult arcába.

Az egyik ablakmélyedésből halk éneklés hallatszott. Zümmögő dallam, mindössze négy sor vers. Ez a négy sor csupa bánat és a dallamban valami időközön túli vágyódás csendült.

*Megkötöm lovamat
Szomorú fűzfához,
Lehajtom fejemet
Két első lábához.*

Odaállt az ablakmélyedésbe.

— Milyen egyszerű és milyen csodálatos! — mondta elragadtatással, amikor az ének elhallgatott. — Honnan hoztátok?

A három fiú és a két leány ránézett a rajongóra.

— Ó, egészen elfelejtettem... József Attila vagyok, elsőéves.

Együtt indultak el a Kárász utcai kifőzés felé.

— Bartók Béla gyűjtéséből való a dal. Ugye, gyönyörű? Tiszta és szép. S hány van ilyen?! S milyen kevesen ismerik a nép dalait!

A kifőzésben a kiszolgálólány telerakta az asztalt kelkáposztával tetézett tányérokkal.

— Julka — nézett az izmos, mezítlábas, barna arcú parasztlányra az egyik fiú. — Maga tanyasi lány, biztosan tud valami szép nótát. Amit az öregektől hallott.

Julka szégyenlősen kaparta körmével az asztal szélét.

— Tudok hát...

Nógatták, dúdolja el, vagy csak mondja. Úgy is jó.

Julka arca lángba borult. Lenézett marokszedésben, kapálásban, tarlójárásban megerősödött, vaskos, téglaszínű lábaira, és ezt rebegte: „Térdreesve átöleltem mesebeli két parányi lábad — könnyeimmel öntözgettem, csókolgattam bársony ruhácskádat“... Attila megrendülve nézett rá.

— Kitől tanulta ezt a... ezt a bárgyúságot?

— A tanító úrtól! — felelte Julka büszkén. — Akinél szolgáltam.

Arca elé kapta fakó kötőjét, és vihogva kifutott a konyhába. Derülten nézték, mennyire megrökönyödött új is-

merősük a hallottaktól. Fogta a kanalat, és tányérja fölé hajolt.

— Furcsa gondolatra akadtam ebben a pillanatban — mondta kanalazás közben. — Arra, hogy a művészet: tudomány. S abban különbözik a tudománynak mondott tudománytól, hogy nem magyaráz, hanem elhitet! Tehát csak a módszerekben van különbség, a lényege mindkettőnek ugyanaz. Most örülök csak igazán, hogy én is tanító leszek.

Az egyik bölcsészlány célba vette egy kis kenyérgalacsinnal. Összemosolyogtak.

— Tudniillik — magyarázta tovább — az ilyenfajta tanítók nevelőmunkája, mint a Julkáé, úgy viszonylik a tudományhoz, mint a piszkálóvas a lírai vershez. Azt még el tudják magyarázni, hogy kétszer kettő az négy, de a kétszerkettő igazságának lényegét már nem. Fogalmuk sincs a művészetbeli elégtételtől, de elhitetnek. Például Julkával azt, hogy a könnyektől nedves bársonyból kilógó parányi láb szép, holott az a szép, hogy olyan erős, izmos lába van. A nép többet tud erről, meg is fogalmazta ezzel a mondással: megállja a helyét. Szörnyűség! Ilyen badarságokat zöngenek a nép fülébe, ahelyett, hogy tanulnának tőle.

Dühös kis mozdulatokkal pödörgette az odahajított galacsint.

— A valóság oly megrendítő, és a művészet oly meggondolkoztató! A vers szuggesztív kinyilatkoztatás, a próza igazságügyi döntvénytár. Bizonyosság rá Petőfi és Ady minden sora, Tolsztoj és Balzac minden fejezete.

Gyorsan bekapta a maradék főzeléket.

— Maga milyen szakos? — kérdezte a leánytól.

— Magyar-francia.

— Ó Múzsák és múzeumi örök! Nagyszerű, mert én is! — kiáltotta játékos kedvességgel. — Tud franciául? Nagyszerű! Akkor kísérjen el.

A lány megrázta a fejét. Hová gondol? Nagy robajjal és nevetéssel keltek föl az asztal mellől.

— Akkor én kísérem el. Akár a világ végéig! De van egy kikötésem, csak francia nyelven szabad beszélnie, mert én egy kukkot sem tudok franciául, és nagyon vágyom megtanulni. Nem bánja meg, majd írok magának egy szép verset.

Elnevezte a nyúlánk leányt Kicsinek. A korzón leültek egy padra, és Attila fűt-fát kérdezett, minek mi a francia neve? Kicsi átlapozta Attila leckekönyvét. Elszörnyülködött.

— Heti negyvenöt órát vett föl? Végighallgatni is sok, hát még az anyagot megtanulni. És sajtóbüntetőjogot minek hallgat?

— Kíváncsiságból. Még hasznát vehetem. Költő vagyok, a rebellis fajtából . . .

Tanult, és ontotta a verseket. Majd kibújt a bőréből örömeiben, mikor Bartók professzor fölvette a filozófiai szemináriumba; az egyetlen elsőéves hallgatót. Közben nagyokat koplalt. Tandíját sem tudta befizetni, minden pénzét elküldte egy nyomorgó pesti költőnek. Pintér Ferenc volt a fiatalember neve, és egyedül Attila tudta róla, hogy költő, senki más a kerek világon. Jocótól kapta a hírt, hogy Pintér Ferit mezítláb látták végigmenni a Körúton. Azt is megírta Jocó, hogy félig éhenhalva szállították a mentők a Rókus-kórházba.

„ . . . Meglátogattam, csupa csont és bőr — írta Jocó. — Egy verset mondott el, az ostromlott város riadalmáról szól, a két utolsó sorát még tudom:

*S az ellenség?
Nem volt sehol . . .*

A tandíj útra kelt a Rókus-kórházba, ezekkel a pénzesutalványra írt sorokkal:

*Ne legyen benned irgalmasság!
Itt a szűnyogok is meghalnak éhségökben:
Az ellenség elfoglalta a várost.*

A magános öregasszony nagyon megszerette lakóját, sose mondaná az másképp, mint: kedves néni. Türel-

mesen várt az elmaradt szobabérre. Csak ne égetné egész éjszaka a lámpáját.

Éjjel fölkelte, magára szedte szoknyáját, fejét is bekötötte. Az udvar olyan volt, mint a sír, a fák és bokrok mélyen aludtak. Odasettenkedett a világos ablakocskához, belesett. Az asztal teli papírlapokkal, és a lakó ír, megállás nélkül. Elhatározta, most megmondja, hogy a petróljom nagyon drága. Megkocogtatta az ajtót és benyitott.

— Mé nem alszik mán, késő éccaka van. Csak rontja a szömit a lámpavilág.

Attila ugrott, leszedte a székre rakott papírokat.

— Üljön le, kedves nénikém.

— Nem ülök, mögyök alunni, mög bántja a szömöm a lámpa. Maga is tögye el magát röggelre.

— Csak egy pillanatra üljön le. Amíg fölolvasom... Most írtam, kedves néném is benne van.

— Benne? A tanulásban?

— Az új versemben, kedves nénike. Hallgassa csak:

*A kakas forgó szavakat szól,
a néni a tyúknak magot szór
s a kenyerek erősen, bízva,
kelnek...*

Az öregasszony leült, és fejét lágyan ingatva hallgatta végig a verset. Attila hátrasimította loboncos haját, meleg tekintettel nézte az öregasszonyt. Anyóka, néni, mama...

— Roppantul tetszött — rebegette a néni. — Hogy én, üdös asszony is benne vagyok. Sokat tudnak ott az egyetemön, mind, ugye?

— Én többet tudok.

— Ugyan-ugyan. Az hogy löhet?

— Ügy, kedves nénike, hogy én újságot is olvasok. Tanulás, költészet és — politika.

— Akkó nem zavarom tovább, fíjam. Egy kicsit lecsavarom a lámpabélt, ne füstölögjön. Írjon csak. Neköm roppantul tetszött, roppantul...

MEGÁLLT AZ EGYETEM KAPUJÁBAN. Fönn szürke felhőrongyok, az úton híg latyak s közbül a hideg eső, melyet a szél, mint egy óriási függönyt, meg-meglibbentett.

Néhány negyedik éves bölcsészhallgató toporgott a bejárat széles lépcsőjének tetején.

— A tanároknak kevés a fizetésük... — hozta a szél feléje a hangot, mint valami keserű füstöt.

— A kevés is jó, ha van! — hallatszott ingerülten a másik hang. — De tudod-e, mennyi az állástalan tanár? Egy barátom két éve végzett, azóta is a levegőben lóg. El akart menni villamoskalauznak, s nem vették föl, mert diplomás. Félelmetes ez a bizonytalanság...

— Protekcióval el lehet helyezkedni! — hangzott most. — Valakit csak ismer, valami befolyásos embert.

— Ó, te tiszta ész kritikája! Képzeld, nem ismer! Sem rokona, sem ismerőse a főispánoknak. Nincs képviselő nagybácsikája, csillagkeresztes nagynénikéje, sem méltóságos keresztanyja. Bányászgyerek! Egy lelkes néptanító valaha fölfedezte, hogy esze van. Azóta apja, anyja a falatot is megvonták a szájuktól, hogy taníttathassák! Most megütheti a diplomáját.

— Ez a baj! — mondta nyeglén az előbbi hang. — Hogy a suszter nem marad a kaptafánál. Numerus clausus az ilyenek ellen!

Attila odalépett a kis csoporthoz, és farkasszemet nézett ezzel a fiatalemberrel.

— Kolléga úr, a maga helyében én inkább az álláshalmozók ellen tüzelnék és nem a feltörekvő munkás- és paraszti fűsár ellen. Én inkább a társadalmi szabadság hiányát panasznám...

Mint egy fekete dongó, akkorka szőrcsomó tapadt a nyegle hangú fiatalember orra alá. A bajusz. Ez a kis szőrtapasz elkezdett hirtelen vonaglani. Mint egy parányi lift mozgott fel s alá. A fiatalember szeme fennakadt Attila tekintetében, de a bajusz már eszeveszetten vibrált. Legyecke vergődhet így a légyfogón. Hirtelen behunyta a szemét, kerekre tátotta száját, és hatalmasat tüsszentett.

— Ez... ez forradalmi hang... — igen — hápogta, s újra elővillant dülledt szemgolyója. Aztán megint eltűnt a szemhéja alatt. Tüsszentő sorozatot adott le, melyből kifolyólag rengeteg apró nyálgömb szállt szét minden irányba. A fiúk tágitottak mellőle.

— Látod, meghúltél. Mert nem hordasz kalapot — mondta egyikük.

— Minek az üres pajtára tető — szólt oda Attila derűsen.

A kis csoport kacarászva futott le a lépcsőn.

Az eső alábbhagyott. Attila is nekiindult. Szavak gyűltek a szájában, már mormolta is a sorokat:

*... Nem tud olvasni senki itt igét,
csak néhány ember nem írástudatlan.
Itt több a csaplár, mint a néptanító ...*

Egy-egy kései fonnyadt levél hullott alá a kopasz fák ágairól, a szürös szél eljátszott velük, amíg bele nem ragadtak a pocsolyába. A Sugár útról befordult a macskaköves kis utcába. A kis kert gőzölgött a szemerkélő esőben. A veranda korlátjáról úgy csüngtek a vadszőlő csupasz indái, mintha száraz gyökereket aggattak volna a rácsra. A verandára nyílt Kicsi szobája. A leány beengedte, az asztalkát telerakta könyvekkel és jegyzetekkel.

Leültek.

— Monsieur, először a francia nyelv történetét vesszük át, aztán francia stílusgyakorlatokkal szórakozunk. Alors...

— C'est assez, mademoiselle Kicsi! Ma nem tanulunk. Először is négy nap szünetünk van. Másodszor, nézzen rám. Mit lát?

Kicsi mamája jelent meg az ajtóban, megrakott tálcával. Tanácstalanul nézett körül, hová tegye.

— Attila, fogja egy kicsit, amíg helyet csinállok.

Átvette a tálcát, és körültáncolta vele az asztalt.

— Jaj, a teáskanna! Attila, maga nem fér a bőrébe.

— Van is rá okom: nagyszerűen sikerült a magyar irodalomtörténet-szemináriumi dolgozatom a „Pannóniai Ének“-ről. Dézsi professzorom azt mondta: még sok kiváló munkát várunk József Attila úrtól. Önálló kutatásra biztatott. És ez — hallahi-hé-ha-hó — ma délelőtt történt.

Azonkívül már negyvennégy órám van húsz kollégámmal, van egypár szép új versem és ráadásul itt ez a fölséges szál kolbász...

A macskaköves utcából Juhász Gyula lakására sietett. Átnyújtotta szeretett barátjának új verseit, melyeknek kiadását már eltervezte. Hajnalig rendezgették az anyagot; közben azon törték a fejüket, miképp lehetne kiadót szerezni az új kötet megjelentetéséhez.

A reggeli vonattal elutazott Makóra.

— Kiadó lobog a láthatáron! — ezzel köszöntötte Espersit Jánost.

— Szamar vagy, Attila! — üdvözölte vendégét Espersit bátya. — Délután megkezdjük az előfizetők gyűjtését.

Mégis megpróbálkozott a Génius könyvkiadónál, hátha sikerül verseinek kiadását ily módon nyélbe ütni. Időnyerést és munkamegtakarítást jelentett volna ez számára. Dézsi professzor biztatása nemcsak serkentette és sürgette, hogy belevesse magát a kutatómunkába: szenvedélyesen érdekelte a filológia, az összehasonlító nyelvtudomány, a finn-ugor népek ösköltészete. Tanulni vágyott és dolgozni.

A kiadóvállalat válasza hamarosan megérkezett: sajnálják, de versek kiadásával nem foglalkoznak.

Előbb a mellényét adta el. Aztán „fölösleges” ruháit. Kesergett, hogy a gumikabát nem kellett az ószeresnek. Növéréihez rapszodiákat írt.

„Kedveseim! Mi van az előfizetésekkel? Hol maradtok? Gyorsan kell a pénz, mert nem akarom még kényszerűségből sem becsapni előfizetőimet. Új betűket rendeltünk, cgy iv ki van szedve. Telefonáld föl az egész várost! Énnekem olyan szörnyű itt csöndben ülve írni. Mindenből kollokválok. Nyugalomra van szükségem. Előfizetőket, ó, jaj, előfizetőket!...”

Úgy tervezte, annyi pénzt tart meg magának, amennyiből pár napra futja kenyérre és tejre. A többivel leelőlegezte a könyvéhez szükséges papírt.

Lótott-futott egész nap. A könyvkereskedés kirakata előtt állott csak meg, ott elnézelődött. Egyszerre fölcsillant a tekintete, sietve bement a boltba.

Amikor kinyitotta szemét, egy arcot látott fölébe hajolni, majd egy másikat. Emberek állták körül. Egy rend-

ő az azt mondta: oszoljanak. Hirtelen eszébe jutott, a Városháza előtt megállott, belelapozott a könyvbe, majd öszszecsukta, mert szédült. A könyv födelén még látta az elmosódó betűket: *Medveénekek*.

— Jobban van? — kérdezte valaki csöndes részvétellel.

— A könyvem... — ez volt az első szava.

Hazatámogatták. A néni lefektette, betakargatta.

— Nem csuda, hogy mögbetegödött, még eccör se vót befűtve — korholta a néni. — Tűz után ríl a kályha is, december van. Aggyék egy kis pénzt, szörzök magának fát.

— Majd...

Bágyadt mosollyal nézett az öregasszonyra. Arra gondolt, a könyv várhatott volna, egy fillérje se maradt. De nem, egyetlen példány volt a boltban, s talán egész Szegeden. Valaki elkaparinthatta volna. Jobb így...

Huszonnégy óráig aludt. Aztán folytatta tennivalóit, most már nemcsak fázva, éhezve is.

EZERKILENC SZÁZHUSZONÖT januárjának végén „Nem én kiáltok” című verseskötete végre megjelenhetett. „...Végre elindul ez a könyv. Végre megszabadulok tőle. Végre nem bennem lesz, hanem messze, messze tőlem, kinn a világban. Idegen lesz és csinálhatom a mást, az igazabbat” — írta a kötet utószavában.

Valóban más és igazabb verse jelent meg tavasszal az egyik haladó szellemű szegedi újságban. Ez a költemény — „Tiszta szívvel” című verse — szelet vetett, és vihart aratott. A vihar bezúdult az egyetem épületébe is.

A diákok az egyetem bejárata előtt lesték jövőtelét. Körülvették.

— Számíthatsz ránk — mondták, és szorongatták a kezét, mintegy bátorításul. — A turulisták fenik rád a fogukat.

Legyintett. Semmire se becsülte azokat a diákszövegetseket, melyek — többnyire szakállas diákvezérek uszítására — jogot formáltak maguknak arra, hogy vallási és világnézeti szempontból nekik nem tetsző hallgatókat ki-
verjenek az egyetemekről. Egyszer megkérdezte az egyik

ifjút, hogy az ifjúsági egyesület, amelynek tagja, milyen cél felé vezeti őket?

— Megtanít arra, hogy mit jelent magyarnak lenni! — hangzott a büszke válasz.

— És hogyan teszi ezt? Talán még Dózsa Györgyöt is felmutatja nektek? Vagy csak Werbőczit? — kérdezte gúnyosan.

— Kérlek, ez komoly dolog. Már a szervezet fölépítése is ősi, magyaros. A rangsor és a nevek! — Már sorolta is egymásután: — Fővezér, országos fővezér, főíródeák, nádor, hét vezér. Aztán Primus, Secundus, Commandator, Anonymus, Prior, Sub-Prior, Corporatio, Familiák.

— Ejha! — kapta föl fejét Attila. — Ez aztán valóban magyaros. És mondd csak, ezt az ősiségből kiásott korszókat miféle szellemi kút italából töltitek meg, ti, mai ifjak?

— Micsoda kérdés! Magyar lelkeséggel, külön magyar önismerettel! Érdekösszeütközések vannak. Jöttmentek lepik el az egyetemeket és ez nemzeti szerencsétlenség...

— Táncsics másban látta ezt a — nemzeti szerencsétlenséget.

— Kérlek! A mai nemzedékünk nem gondolkozhat úgy, mint az előttünk járó nemzedékek. Hol maradna akkor a haladás? Ezt csak elismered?

— Hogyne! — mondta Attila csúfondárosan. — Különben elgondolkozhatnátok a számonkérésen: Avagy virág vagy te, hazám ifjúsága?...

Az ablakmélyedésben, ahol a dal zümmögése állította meg egy sugaras őszi napon, ismerős arcot látott. A fiatalember orra alatt egy kis szörpamacs izgett-mozgott, föl-olvasott a kezében tartott újságból.

„A versfaragás műveletlenségével, egy, az ügyészség által — sajnos — még nem üldözött, erkölcsileg súlyosan kifogásolható négy strófás rímbe szedett tákolmány...”

— Hallatlan! Már ideje volt... — morajlott körülötte.

„... Nemcsak a megbotránkozás, de a kimondott undor fogja el az embert a sajtószabadsággal való visszaélés látára... Erre már korbácsot kell fogni...”

— Úgy van!

„... Nem nekünk, hanem az államtekintélynek...”

Oldalba lökték, hogy hallgasson. Attila elhaladt az ablakmélyedés mellett. Úgy néztek utána, mintha Dante poklából került volna az egyetem folyosójára.

A folyosó végében is az újságlapot lobogtatták. Szenvedélyesen ejtették a félmondatokat.

— Már megint a sajtószabadsággal van bajuk... Nem jó ennyire fanatikusnak lenni... Miért? A valóság leméréséhez bátorság kell... Ez a vers az egész háború utáni nemzedék dokumentuma... Azért ez a cikk... Förtelmes! No hallod, amikor az állam bajban van...

Nevetés bugyborgott fel a fiatalok gyűrűjében. Egy nyulánk leány kivált közülük, Attilához szaladt.

— Az altiszt már kereste, Horger akar magával beszélni. Azt hiszem, ad audiendum verbum* van hozzá citálva — mondta Kicsi aprókat lélegezve.

Elindult.

— Várjon! — futott utána Kicsi. Megálltak. — Mielőtt bemegy hozzá, mondja még meg, miért nevezett el engem Kicsinek? Hiszen akkora vagyok mint maga. Miért?

Fájdalmasan nézett a fiúra, mintha utolszor látná a kedves arcot. Eltűnik s magával viszi a titkot. Attila gondterhelt homloka kisimult, szája sarkában kis kamaszos mosoly bujósckázott.

— Azért Kicsi, mert azt akartam mondani, maga kicsi csacsi. Félúton meggondoltam, csak a kicsi szaladt ki a számon.

— Igazán? Nahát... Biztosan valami csacsiságot mondtam.

Egyszerre megvidámodott, játékosan megperdült a sarkán.

— Nincs semmi baj, Attila! Nem fogja megenni magát. Hiszen maga olyan jó és olyan gyerek... Megvárom a Virágh-cukrászdában.

Elszaladt. Attila bekopogott Horger szobájának ajtaján.

— Professzor úr hívatott...

Dr. Horger Antal, a szegedi egyetem magyar nyelvészeti tanára, fölállt íróasztala mellől. A papírkosárból kiemelt egy marokra gyűrt újságot, kisimította az asztal lapján. Most fölvette a papirost. Attila felé fordult. Ebben

* kihallgatásra

a pillanatban olyan szenvedélyes mozdulattal kezdte rázni karját a zizegő papírral, mintha meg akarna válni a kabátjától.

— Mondja kérem, mi ez? Nos, mi ez? Miért nem felel?

— Professzor úr úgy lobogtatja, hogy nem látom.

Horger Antal odavetette eléje a megviselt újságlapot, és visszavonult íróasztala mögé, mint egy fedezékbe. Két öklével az asztalra támaszkodva állott.

— Most látja?

— Igen. Ez az én versem.

— Azt merészeli mondani, hogy ez vers? Az egyetem falai között merészeli ezt mondani?

Attila mély, zengő hangon kezdte olvasni:

— *Nincsen apám, se anyám — se istenem, se hazám — se bölcsöm, se szemfedőm — se csókom, se szeretőm.* — Főlnézett: — Ez vers, professzor úr. — A tanár szemébe nézve mondta tovább: — *Harmadnapja nem eszek — se sokat, se keveset ...*

— Elég! Elég! Mondja kérem, ha nincs mit ennie, miért jár egyetemre? Miért nem megy dolgozni? Kérem, menjen arrébb, ne álljon ilyen közel hozzám.

— Fél tőlem, professzor úr?

— Magától félni kell. Maga destruál! És úgy látszik, tudatosan, semmi megbánást nem látok!

— Mert nincs megbánni valóm. Professzor úr, én ezt a verset nem önnek írtam. Én ezt a verset azoknak a húszéveseknek írtam, akik velem együtt éheznek. És ebben a versben ezt a szörnyű társadalmat írtam meg, amely ...

Horger Antal ökle rácsapott az asztalra.

— Hallgasson! Ne fertőzze itt a levegőt!

— Professzor úr, én öklömnyi korom óta dolgozom, és mindig olyanokkal találtam magamat szembe, mint ön ...

— Fenyveget?

— Nem, professzor úr, csak szeretem a tiszta beszédet. És ha nem hangzott elég világosan mondanivalóm, még egyszer megfogalmazom: én ezt a verset azoknak a népmillióknak írtam, akik ki vannak zárva a nemzet egyeteméből!

Megfordult és indult az ajtó felé.

— Várjon!

Megállt. Horger Antal az ajtóhoz sietett, kitárta. Két arra haladó egyetemistát behívott. Megint az íróasztala mögé állt, az esketést végző anyakönyvvezető pózába meredve.

— Lépjenek közelebb, uraim — szólt ünnepélyesen a két értetlenül álló fiatalemberhez. — Önök lesznek tanúi a szavaknak, amelyeket József Attila úrhoz kívánok intézni.

Két ujja közé csippentve fölemelte az újságlapot az asztalról, s megint meglengette karját.

— Ez a firkálmány rendőrség után kiált, de ez a rendőrség dolga. Én mint az egyetem hatóságának képviselője, itt, tanúk előtt kijelentem, hogy olyan emberre, aki ilyen verseket ír, nem bízhatjuk a jövő generáció nevelését. József Attila úr, remélem, megértette. Ha — az ön szavaival élve — nem fejeztem volna ki magamat elég világosan, még egyszer megfogalmazom mondanivalómat: eltanácsolom az egyetemről...

TARKA SZÖTTESSEL leterített hintaszék állott a szoba sarkában. Leemelt egy vaskos jogi könyvet a polcról, olvasgatott benne, aztán a hintaszékbe vetette magát. A következő pillanatban harsány kiáltása megrezegtette a rosszul csukódó ablakokat.

— Jocó! Etus! Segítség! Mentsetek meg!

Összefutott a család, föltépték az ajtót, berontottak. A látványra Etus az egyik ajtófélfának, Jocó a másiknak dőlt. Visongva hahotáztak. Az ajtókeretben Makai állott széles mosollyal. Attila feje a hintaszék ülésének szintjéig süllyedt, álla térdéhez szorult, keze-lába kalimpált, többi része a szöttesbe csavarodva rázkódott a nevetéstől. Kacagva kihúzták.

— Most már tudom, mi a polgári szemfényvesztés — mondta tréfásan is, komolyan is. — Ahelyett, hogy cédulát tűznének a székre: — vigyázat! lyukas! — beföditek egy csábterítővel. Miért nem dobjátok ki?

Makai mulatott Attila zsörtölődésén.

— Ha elkezdeném a kidobálást, alig maradna valami a lakásban, és ügyfeleim elvesztenék belém helyezett bizalmukat — mondta kedélyesen. — Így, nem látván a bútorok mélyére, azt gondolják, ügyes ügyvéd lehet, ni, milyen elegáns a szobája. Szóval, ez a lyukas hintaszék ezzel a színes micsodával, csak díszlet.

Attila bosszankodott.

— Hogyan választhattál magadnak ilyen mesterséget! Ezennél felszólítom, hogy ügyfelemnek három napon belül fizesse meg az öt pengő húsz fillér tartozását, mert ellenkező esetben jövök a végrehajtóval... Szörnyű!

— Ne füstölögj, Attila. Azt hiszem, jól választottam. Én a jogfilozófiában akartam keresni az abszolút igazságot, amit te társadalmi síkon keresel.

Attila még mindig kezében tartotta a nyitott könyvet.

— Mindjárt a fejedre olvasok valamit a jogtudomány nagyszerűségéről. Figyelj csak! — mondta, és belekezdett az olvasásba: „A közvélemény-büntetés a rendtől akár tulajdonságaival, akár cselekvéseivel eltérő egyén felett a közvéleményben kialakult rosszalló érték-ítéletet hordozó egyesek által külső rossz formájában megnyilatkozó kellemetlen érzést keltő visszahatás.“ Ehhez mit szólsz? Nemcsak a stílusa viszolyogtató, hanem ez a jogászgondolkodás is.

— Csak azt bizonyítod, amit én állítok, a jogtudomány forradalmának, a marxista jogfilozófiának a szükségességét. Nem volna kedved hozzá?

Rágyújtott. Gondterhelten nézett Attilára.

— Furcsa, hogy te is a harcot keresed — mondta Attila.

— Á, csak beszélünk, és nem teszünk semmit — hangzott a válasz. Látva Attila arcának elborulását, mosolyogva folytatta: — Persze, ez rád nem vonatkozik. Te nekimenél az egész világnak. Szóval, nincs kedved jogot tanulni?

Jocó aggódva figyelte a beszélgetést, lesve a szót, amelynél közbe kell vetnie magát. Amióta Attila megvált Szegedtől, érzékenységét egy szemrehányó tekintet is megsebezte.

— Menj orvosnak, Attila — vágott elébe a kérdést követhető vitának.

— Orvosnak? Nem rossz ötlet. Rokonszakma! A költő is a beteg emberiség bajaival foglalkozik — mondta rá Attila.

— Nézd csak! Milyen okos asszony a nénéd.

Attila nővére felé fordult.

— Nézlek — mondta évődve. — És azt látom, legfőbb ideje, hogy húgomnak nevezzelek.

— Tacsó! — ingerkedett vele Jocó.

— Tiszteld a koromat, húgom. Már erősen benne vagyok a huszadik évemben. Ne feledd el, hogy ezerkilencszázhuszonötöt írunk . . .

Csengett a telefon, Makait elhívták hazulról. Az utcáról verkliszó hangzott fel. Jocó kilépett az erkélyre.

A sarkon köszörűkö surrogott, körülötte gyerekek lesték a vaskos kő és a vékony penge közül elugró szikrákat. Maszatos képű kamaszfiú kiskocsit vonszolt az út közepén, a kiskocsira halmozott, hosszan kinyúló vékony csövek lebegő végén repkedtek az odakötözött papírszalagocskák. Szél kerekedett. A verklit nyekergető ember, az adakozás serkentésére, dalolásba fogott. Fejét az emeleti ablakok felé csavargatva recsegte: „*A sarkon vár a takszi, és benne ül a Maxi . . .*” — A szemközti ház egyik ablakszemöldökén galambok torzsalkodtak.

Attila utánament, mellékönyökölt az erkély párkányára. A telefonközpont épületének tetején túl villámfény lobbant a messzi égbolton, kis idő múlva a mennydörgés úgy ért el hozzájuk, mint egy távoli tüntetés moraja.

— Mondd! — szólt hirtelen nővéréhez. — Emlékszel még Misire?

A vándorköszörűs kétrét görbülve nekifeszült a kerekre szerelt súlyos könek, és maga előtt tolva befordult a sarkon. A verklis ember összeszedte a ledobált pénzeket. Köszönöm alássan, lengette ócska kalapját az ablak felé, és köszönetét ráadással tetézte. Legszebb tánc a simmi, recsegte az erkély felé.

Bementek a szobába.

— Gyere, Etus. Misiről beszélünk.

Leültek a dívány szélére.

— Egyszer szétszedtünk egy zárat — mondta Attila élénken —, hogy megmutassa, milyen ügyes szerkezet.

Várákozva nézett rájuk.

— Mikor is volt az? — tünődött Jocó. — Nem tudom. Nálunk feküdt, nagyon beteg volt. Egyszer éjjel felébredtem, Mama a Misi arcán mászkáló poloskákat szedegette, beledobálta a lámpába. Várjál! Reggel két ismeretlen ember jött hozzánk. Misi folyton azt hajtogatta, mindjárt itt lesz a Jefta bácsi, Mama meg orvost akart hívni, de a két ember azt mondta, majd ők küldenek. Amikor az iskolából hazamentem, be volt pólyázva a karja. Furcsa!

— Mi a furcsa?

— Csokoládét is hoztak neki. Akkor ettem először csokoládét.

— Én minderre nem emlékszem.

— Akkor ti Öcsödön voltatok.

A villám most a közelben lobbant, hirtelen szakadt le a mennydörgés. Az utcáról szaladó léptek hallatszottak, futottak az emberek a közeledő zivatar elől. Becsukta az erkélyajtót, és visszaült a díványra.

— Etus, te emlékszel Öcsödre? Ha én Öcsödre gondolok, elsőnek egy gödör jelenik meg előttem. De mi volt ebben a gödörben...

— A gödörbe bújtál el tanulni! — mondta Etus. Hangja csupa izgalom volt: — Már fagyott, és még mezítláb jártunk, akkor is odabújtál olvasni. Ha megverték, a gödörbe mentél sírni. Mert akkor sem sírtál az öreg Gombai előtt, amikor ütött.

— Gombaira sem emlékszem. És az öcsödiekre sem, inkább az állatokra. Volt két anyakoca. A bikának Szujkó volt a neve. A lovak... Mégis, egy nagyon sovány, nagyon öreg néni...

— A Sári néni!

— Ez az öreg néni volt az egyetlen felnőtt, aki beszélgetett velem. „Neked jó — mondogatta. — Csellenghetsz a mezőn, kurjongathatsz a malacok után. A marhák melegítenek az istállóban, de az öregnek, ha árva, nincs ott-hona sehol.“ Te meg mindig azt hajtogatod, vándoroljunk ki.

— Soha nem felejttem el, amikor az első napon megmutatták, hogyan mosakodjunk. Pofából! Ez úgy történt — magyarázta Jocónak —, hogy az ember vizet vett a szájába, aztán beleköpte a tenyerébe, és az arcára mázolta. Hányszor mondta Gombainé vacsora idején, nem úgy

eszünk ám, hogy kolbászt eszünk! Odaadta a kenyeret, ők meg kolbászt ettek.

— Emlékeztek a két vaságyra? — kérdezte Jocó. — Ahogy Misi jobban lett, félig ülve feküdt az ágyban, hogy ki tudja nyújtani a lábát. Tudod, milyen embernek kéne lenned, Misi? — évődött vele Mama. — Aki ágyba kicsi, bölcsőbe nagy.

Fülledt meleg volt a szobában, Jocó kinyitotta az ablakot. A zápor után odakint lehűlt a levegő, és fényesen csillogott a vizes aszfalt.

— Elmegyek — mondta Attila. — Járok egy nagyot. A kulcsot magammal viszem.

A Ferenc tér fölött halványodott az égbolt gyenge pirossága, esteledett. A gyerekek még futkároztak. Az egyik padon öreg utcaseprő vacsorázott, bicskával hagymát nyestett a sárszínű kenyér mellé. Odébb az asszonyok beszélgettek „Mink ma tökkáposztát ettünk, de zsír nélkül.“ „Megyek — állt föl egy fiatal nő a padról — a szomszéd-asszonynak kellene vinnem valami ennivalót. Nem tud kijönni, amíg meg nem szárad a ruhája. Kimosta reggel és másik nincs neki.“

Sapkás suhanc fordult be előtte a kapun, füttyszó csatogott a száján.

— Biksiék nem laknak a házban — mordult rá a ház-mesterné. — Nem tudom, hová hurcolkodtak. Alászolgája!

Megrázta a szürke kócot a fején, és bevágta az ajtót. „Most még jobban gyűlöli a lakókat — gondolta magában Attila. — Még a hajdaniakat is.“

Éjszaka ért haza. Óvatosan forgatta meg a kulcsot a zárban. Alig lépett az előszobába, rés nyílt a szemközi ajtón, Jocó feje jelent meg a nyílásban. Előbb hívógaólag intett mutatóujjával, majd a szája elé kapta, ezzel a mozdulattal: csitt! Eloltotta a villanyt. Jocó megragadta a kezét, és a sötétben, lábujjhegyen lépegetve, maga után húzta a dolgozószobába.

A díványon, ahol aludni szokott, Etus dugta ki borzas fejét a takaró alól, és álmosan hunyorgott a kigyúló villanyfénybe. A szoba díszének, a hintaszéknek helyét hevenyészett fekvőhely foglalta el a sarokban.

— Itt fogsz aludni — suttozta Jocó.

— Miért? — kérdezte meghökkenve. — Mi történt?

— Ne kiabálj! — suttogta Etus. — Alszik a vendég.
Most már ő is suttogott.

— Milyen vendég?

— Nem tudom. Nem láttam. Feküdj le — hangzott még, és Jocó nesztelenül kiosont a szobából.

Amikor a sötétben bebújt hevenyészett ágyába, megkérdezte:

— Etus, te láttad?

— Nem láttam. A kis szobában alszik — hangzott már majdnem az álom mélyéből.

Sokáig forgolódott a kemény fekvőhelyen, amíg el tudott aludni. A láthatatlan vendég foglalkoztatta képzeletét. Éjfél után hirtelen felébredt. Fölkelt. A zsebkendőjét ráborította az íróasztal kis lámpájának ernyőjére, hogy a fény ne zavarja alvó nővérét. Leült az asztalhoz, és írni kezdett.

*Ha megszeretlek, kopogtatás nélkül bejöhetsz hozzám,
de gondold jól meg,
szalmazsákomra fektetlek, porral sóhajt a zizegő szalma.*

*A kancsóba friss vizet hozok be néked,
cipődet, mielőtt elmegy, letörlöm,
itt nem zavar bennünket senki,
görnyedvén, ruhánkat nyugodtan foltozhatod.
Nagy csönd a csönd, néked is szólok,
ha fáradt vagy, egyetlen székemre leültetlek,
melegben levetthetsz nyakkendőt, gallért,
ha éhes vagy, tiszta papírt kapsz tányérul, amikor akad
más is,
hanem akkor hagyj nekem is, én is örökké éhes vagyok.*

*Ha megszeretlek, kopogtatás nélkül bejöhetsz hozzám,
de gondold jól meg,
bántana, ha azután sokáig elkerülnél.*

KELJ FÖL, világ lustája. Hasadra süt a nap!

Ugrott, és szaladt a fürdőszobába. A szellőző ágynemű a kitárt ablakokban, fény zuhog be, a kis szobában Etus

sepreget. Éjszaka oly titokzatos volt minden, most minden világos. Gyámjának egy ismerőse vagy barátja alhatott itt, későn jött, fáradt volt, lefeküdt. Nem akarták zavarni.

Vidoran mosdott és öltözött.

Etus behozta reggelijét. Jocó portörlővel serénykedett az íróasztalon. Ott találta a verset, elolvasta.

— Te, Attila, nagyon szép ez a vers! Csupa szívhang. Csak valami zavaros benne. Ha nőnek írtad, miért mondd, hogy levethet nyakkendőt, gallért? Ha férfinak, miért írod, hogy ruhánkat nyugodtan foltozhatod?

Attila átnézett a válla fölött. A papírra vetett sorok megőrizték az elmúlt éjszaka titokzatosságát.

— Egyszerű a magyarázata — mondotta. — Nem tudom, hogy ki aludt a kis szobában, asszony-e vagy férfi.

Este könyvek, papírlapok borították el az asztalt.

— Kíváncsi vagyok, hogyan vezetted le tovább az elméletedet — mondta Makai.

Valami bonyolult matematikai képlet fölött dugták össze a fejüket.

— Képzeld egy parabolát forgó mozgásban, még pedig úgy, hogy a mozgási tengely a szárainál, a végtelenben van. Ekkor szintén sík jön létre, zárt sík, ilyenformán...

Két rövid csengetés hallatszott az előszobából. Etus félretette a kézímunkáját, de Makai megelőzte, ment ajtót nyitni. Másodmagával tért vissza. Az érkezőnek bemutatta a családját.

A testvérek tanácstalanul néztek az ismeretlenre, mint ha tőle várnák a szót, amely megteremti köztük a kapcsolatot. Makai indította el a beszélgetést.

— Éppen a végtelen problémáját fejtegette ez az ifjú. Úgy sejtem — nézett Attilára —, azt akartad bizonyítani, hogy a végtelen valami észfölötti távolságok homályába vesző, valóságosan létező objektum.

A vendég egy pillantást vetett a feldúlt asztalra. Ebben az egyetlen tekintetben rengeteg érdeklődés zsúfolódott. Aztán ő is Attilára nézett. Mosolygott.

— A végtelen csak egy tulajdonság a matematikában. Létmódja az érvényesség, nem pedig a tárgyi létezés.

A cserépkályha mellé ült, a sarokba, egy öreg karosszékbe, talán azért, mert ide nem süttött erősen a villany-

lámpa. Könyökét a székek karfájára támasztotta, nyugodt mozdulattal kulcsolta össze két kezét, úgy pihent, mint aki két megfeszített rohanás között öt percre otthon van.

Később nem emlékeztek rá, hogy ezen az estén miről beszélgettek, csak az élmény hangulata maradt meg elevenen.

Nemsokára lefeküdtek. A vendég behúzta maga mögött a kis szoba ajtaját. Makai és Jocó még bementek a két gyerekhez.

— A kislányok szeretnek fecsegni — fordult Makai mosolyogva Etushoz.

Etus a haja tövéig elpirult.

— De te már nagylány vagy, ugye? -- tréfálkozott tovább Makai, majd komolyan folytatta. — Vendégünk talán még holnap is itt éjszakázik. Nem arra kérlek benneteket, hogy erről senkinek se beszéljete. Sokkal többre. Arra, hogy konokul hallgassatok.

Etus arca megint lángba borult:

— Még ha tüzes harapófogóval faggatnának, akkor sem szólok, soha!

Attila megrendülve nézett gyámjára, némán intett fogadalmat. Sógva köszöntek egymásnak jó éjszakát, mint a meghitt cinkosok, akik semmit sem tudnak bár, de jó sejtelmekkel vannak teli.

Az elkövetkező hetek délutánjain sokszor megjelent közöttük a titokzatos ember. Hogy megjelent, szó szerinti valóság, egyszer csak nyílt az ajtó, és belépett a szobába. Lehet, hogy a házigazdától kulcsot kapott, ne kelljen csöngtetnie, és várakoznia az ajtó előtt. Jött, elüldögélt a karosszékekben, pihenésre kulcsolt kezekkel.

A körülötte lebegő titkokról nem tudtak meg semmit, s az történt, hogy ők vallottak neki a tulajdon kis életükről. Attila is ismerkedett vele, fiatalon és kíváncsian; türelmetlenül leste, hogy egyedül maradhasson a titokzatos emberrel. Olyan lett a közelében, mint a szivacs, mohón szívta magába minden szavát.

— Megmutottad már neki a versedet? Amit akkor éjjel írtál? — kérdezte egy este Jocó.

— Nem. Nem is fogom — mondta Attila. — Nagyon is idillikus az a vers.

— De hiszen szép!

— Mit jelent az, hogy szép? Kezdek rájönni, hogy a versíráshoz más is kell, mint gyengéd, avagy dühös érzelmek, ünnepélyesség, a metrumok ismerete, ízlés és gondosság és egyéb efféle. Még a tehetség sem elegendő! Mindettől a vers még csak --- magánügy.

— Miért? Mi az a más, ami a vershez kell?

— Az értelem erőfeszítése és a közösségi érzés áradása. Tudod... — Elnézett a levegőbe, ajkai közt kis mosolyt morzsolt. — Az a vers mégis szép.

Mint a tudni vágyó kisgyerek, úgy járt Attila az ismeretlen ismerős nyomában: az az ember volt, akitől sok mindent meg lehet tudni. Ez a találkozás éles fordulatot jelentett Attila szellemi fejlődésében. Marx gazdasági tanainak, a marxai történelemfilozófiának ismeretét kapta útravalóul.

Cammogva múltak a napok. Az ismeretlen egy nap elment, és nem jött többé.

Egy késő este Makai Attilának nekiszegte a kérdést: mire vár? Akar-e beiratkozni az orvosi egyetemre? Nem-sokára kezdődik a tanév, lekésik mindenről. Attila tanács-talankodott és makacszkodott, fölfűlt a levegő. A kitörő veszekedésnek a telefon csengetése vetett véget. Makai kapkodva töltötte meg cigarettatárcáját, futtában szólt oda:

— Ha keresnek, Lengyel Zoltán ügyvédnél vagyok.
Elrohant.

Az első csomagokat pár nap múlva vitték a lebukott elvtársaknak. Élelmiszert és könyveket.

Délután Attila versbe kalapálta a feszülő indulatait.

*... Te förgeteg, te fekete vadezüst,
parasztharag bográcsa,
rottyogó mérget, engem főzz nagy üst,
és fordíts a világra!*

Makai késő éjjel ért haza, Attilát még ébren találta. A divány tele volt rakva papírlapokkal, könyvekkel, fonyadt nyakkendőkkel, újságokkal. Néhány fehérenemű, egy kifordított kabát és kitérdelt nadrág tetézte a holmikat.

— Hová készülödsz? — kérdezte Makai.

— Szeretnék Bécsbe menni. A bécsi egyetemről még nem késtem le — mondta Attila.

— Éppen most, amikor annyi gondom van? Itthon van lakásod, kosztod, egy kis zsebpénz is jut. Bécsben mindenre pénz kell. Képtelen vagyok...

— Éppen most — mondta Attila csöndesen. — Csak annyit adj, amennyi az útra kell, a többit majd valahogy összeszedem.

— Gondolkozz, Attila. Nemcsak lakásról, evésről van szó. Az egyetem drága multság.

— Nem maradok. Itt úgysem tudnék tanulni...

Szeptember utolsó napján két bőrönddel, egy rúd szálammal, egy kenyércipóval és harminc schillinggel szállt fel a bécsi hajóra.

„**ITT SZERETNEK ENGEM**, barátok közé jutottam... A versek csapját néha megeresztem, és a szabálytalan görbékre vonatkozó fejtegetéseimmal erős lökést adtam a geometriának... Csókollak és éljen a kitörendő világforradalom!”

Bécsből írta ezeket a sorokat a nővérenek, a kedélyesnek híresztelt városból. Az osztrák főváros kedélyessége hasonlatos volt a vöröshagymához, sok rétegből tevődött össze, s a finom szimatúaknak facsarta az orrát.

A mulatókban, pezsgős üvegek ütegei mögül, valutázók, tőzsdések és árdrágítók virágcsatákat vívtak szesztől kótyagos, visítózó dámákkal. A munkásnyák sóhajtvá szelték a kés alatt göröngyökké málló, keserű kukorica-kenyeret. Ebben az időben már feltalálták a pökhendi ficsúrok számára a simminadrágot és a hajléktalanok kötélágyát. Párhuzamos köteleket feszítettek ki az éjjeli menedékhelyeken, ezeket a köteleket a munkanélküliek a hónuk alá vették, és úgy aludtak. Csak éppen, hogy el ne düljenek. A zseniális szabóknak sok pénzt hozott a simminadrág ötlete. Azoknak a tekintélyes férfiaknak, akik a kötélén rongyként függő alvással ajándékozták meg az emberiséget, még nagyobb tekintélyük kerekedett. A hi-

vatalnokok az egymásnak kijáró tiszteletadással mérték-
telenül bőkezűek voltak. A munkások üres tenyere ökölbe
szorult, az öklök belesújtottak a levegőbe: éljen a kitö-
rendő világforradalom!

Ilyen kedélyes város volt Bécs!

Attila a proletárforradalom leverése után Bécsbe me-
nekült elvtársak között lelt barátokra. Az egyetemen tan-
díjmentességet kapott, beiratási díját az emigránsok adták
össze.

A versek csapjából csorgó sorok a jövőt sürgetik:

*Miért késik a vas-szagú,
Mikor annyira várom!*

Napokon át le sem feküdt. Hírek után futkosott. Bará-
taihoz szaladgált. Vagy ödöngött magányosan.

Ezen a dermesztő novemberi éjszakákon geometriai
képletekbe menekült. Ekkor szerkeszti meg fizikai elmé-
letét is, melynek sarkalatos tétele az, hogy univerzumunk
a pozitív és negatív elektronok rendszere. (Három hónap-
pal később erről való elmélkedését megírta kedves tanár-
jának, Galamb Ödönnek. Galamb Ödön ezt a levelet tizen-
öt év múltán mutatta meg dr. Kunkúti Márton matemati-
kusnak. A szakember véleménye Attilának a tudomá-
nyok terén tett próbálkozásairól így hangzott: ... Az az
érdekes, hogy 1926-ban írt levélben beszél pozitív elektro-
nokról, holott ezekről a tudomány ekkor még nem tudott,
és csak 1932-ben fedezte fel ezeket Anderson fizikus a koz-
mikus sugarakban. Ma már közismert tény, hogy a pozitív
elektronok — pozitronok — lényeges alapelemei a mate-
riális világnak. A költő fantáziája a valóság titkairól oly
elgondolást nyilvánított, amelyet a tudomány később iga-
zolt.)

Végül nekifeszült a tanulásnak.

A tanulás ezúttal hallatlan erőfeszítéseket követelt tőle,
úgy érezte magát a német mondatszerkezetben, mintha
kelepcébe lépett volna. A sok „ch“ meg úgy hangzott a
fülében, mint szelepekből kitóduló gőz. Volt egy mondata
a „ch“ kiejtésének gyakorlására, ezt a mondatot eregette

a társalgás vizeire, mint gyakorlatozó iskolahajót: äherlich, kann ich mich darüber ärgern.*

Az egyetemen megbarátkozott egy fiatal osztrákkal, hozzá hasonló vékonypénzü legénnyel. A tél derekán összeköltöztek. Nemcsak a szobájuk volt közös, az ágyuk is: egy ágyban aludtak. Ha aludtak. Mert Attila az éjszakában vég nélküli beszélgetésekre ösztönözte hálótársát, fondorlatos kérdésekkel csalta maga után a német nyelv útvesztőibe. Hajnaltájt az álmos osztrák már csak nyöszörögni tudott.

— Miért nem alszol, te ádáz fickó — nyöszörögte a matrac gödreiben.

— Nem érek rá — hangzott éberen és vidáman az oldala mellett. — Mondd csak, a Gründungswesen und Finanzierung...

— Ó egek! Már megint kezdted. Muszáj neked egy szuszra megtanulni a németet? Hosszú az élet...!

— Muszáj, barátocskám. Megvettem Marx válogatott műveinek német kiadását. Várj, fölolvassok belőle. Vettem ugyan egy filozófiai szótárt is, de a közgazdasági kifejezések...

— Olvass hát, te útonálló. Holnap úgy is elköltözöm.

A Pestről érkező gyér pénzekon könyveket vásárolt, azokat a műveket, amelyeket Magyarországról kitiltottak. Borzalmas nyomorban élte végig a bécsi esztendőt, s mégis, vidám és kamaszos hősiességgel gyúrt le minden akadályt. Egy magyar egyesület helyiségeinek takarításáért ebédet kapott, ez volt a létalapja. Alkalmi munkát is vállalt, fordításokat és hurcolkodást, mindent csak hogy tanulhasson.

„A jövőre nézve még mindig csak egyetlen biztos pozitívumot tudok fölmutatni: magamat. De a halálosan fontos kis dolgok is megjönnek már, ha nem is vagyok közülük való vezér. De toborzom őket, mert győzni kell mindenáron, mert el kell jutni arra a gyönyörű tájra...”

Egy fiatal lánynak küldött leveléből valók e vallomásnak hangzó gyengéd sorok. Aki közel jutott szívéhez, azoknak mindig e halálosan fontos kis dolgokról vallott. A

* A játékos mondat magyar jelentése: Nevetséges, hogy én ezen egyáltalán bosszankodom.

„halálosan fontos kis dolgok“ közé tartozott többek között az is, hogy délutántól éjfélig a baloldal lapját, a Fáklyát árulja a bécsi utcákon. Délelőtt az egyetemen szorgoskodott, alkonyatkor a Fáklyát lobogtatta a járókelők szemébe, s a hajnal Marx és Hegel művei fölött virradt rá. Mindezt győzte erővel, nem vonult félre akárcsak egyetlen lélegzetvételre is, toborozta az eszme harcosait, hogy mielőbb elérjünk „arra a gyönyörű tájra“.

Az utolsó négy hónapot egy szörnyű nyomortanyán töltötte, ahol még lepedője sem volt. Mindez nem szegte kedvét, megmaradt derűsnek és bizakodónak, úgy járt Bécs utcáin, mintha nem a lába vinné, hanem maga az eszme.

Az egyetemi év vége felé közeledett, készülődött hazafelé. Mielőtt összecsomagolta volna fonnyadt nyakkenőit, kötetnyire szaporodott verseit, kevés ruháját és sok könyvét, még egy vidám levelet menesztett nővéreihez.

„Orcáim oly pirosak, annyira, hogy a múltkor, amikor kihajoltam az ablakon, az emberek égre hajigálták örömben a kalapjaikat és elkezdtek kiabálni: Itt a tavasz! Itt a tavasz! ... A Prágai Magyar Hírlap szerkesztőjétől egy levelet kaptam, amelyben tegez és kéziratot kér. Azt hiszem, azt gondolja, hogy én egy nyugalomba vonult ezredes vagyok és nem huszonegy éves! (április 11!) „taknyos kölyök“, jelenleg mindenesetre náthás... Balázs Béla és Lukács György igen nagy költőnek tartanak. Különösen az utóbbi — mint első világirodalmi — nem kozmopolita! — kvalitásokkal rendelkező proletár lírikust, aki hivatva van mielőbbi nagyobb pénzküldeményedet kézhez venni. Mindenesetre már holnap megkezdem a búcsúlátogatásokat, mert ha mindennap másutt ebédelek, akkor is eltart egy hétig... Nem ártana, ha a küldendő összeg zsenialitásomhoz méltó lenne, mert szeretnék már egyszer villamosra ülni.“

Első búcsúebédre legközelebb lakó emigráns barátjánál jelentkezett. A búcsúlátogatás hosszúra nyúlt, ott fogtak éjszakára is. Másnap újból kezdte a búcsúzkodást.

— Most hová még? — kérdezte tőle barátja, a kitűnő műfordító.

Attila felsorolta, kihez megy aznap, kihez a többi napon.

— Van villamospénzed?

— Van! — büszkélkedett mókása: Attila. — Még átszállóra is futja.

— Akkor nem érdemes elmenned tőlünk. Gyalog az más, de villamoson! Vétkes könnyelműség volna.

Egy hétig ette műfordító barátjánál a búcsúebédeket. Egy héten át mondta fel neki költeményeit. Minden szót, minden sort megvitattak. Attila már kilépett a szabadvers-formából, mint növekedő gyerek a kinőtt cipőből.

— Láthatod, verset most már oly komolyan írok, mint-ha sortüzet vezényelnék...

Ezzel búcsúzott emigráns barátjától és Bécestől.

PÁRIZS! Itt élt most, Ady városában. A rue du Vieux Colombier-n lakott, egy diákszálló hatodik emeletén. Az ablakon át csak háztetőket látott, kémények rengetegét és nyivakoló macskákat. Párizs temérdek macskájából még a tetőkre is jutott. Ha aludni tért, szobájába bederengett a rózsaszínű éjszaka; a városban kigyúló esti fények rózsaszínűre kenték az eget.

Reggel lefutott a szűk lépcsőn, a kapu alatt riadtan ugrott szét gyors léptei elől a tulajdonosnő három macskája.

Az utcán lányok és ifjak siettek az egyetem épülete felé. Kínaiak, mongolok, mexikóiak, bolgárok, csehek, filippinók, távoli világrészek és közeli országok fiataljai, s közöttük ő, József Attila, a Sorbonne hallgatója.

Boldognak érezte magát. Szószedete 223 oldalra szaporodott, a legutolsók kivételével mind meg is tanulta. Hat, francia nyelven írt versét elfogadták közlésre. A L'Humanité szerkesztőségében szerető érdeklődéssel fogadták, nem mosolygták meg botladozó francia beszédét, amikor átnyújtotta verseinek kéziratát. A Proletár Dalt — Chant du prolétaire — rögtön el is olvasták.

Délben kenyeret és mustárt vásárolt. Valahányszor kenyeret vett, mindig jókedve támadt, mulattatta a párizsi kenyér formája. A párizsi pékek nem pufók, hasas formára szakajtották ki a kenyeret; hosszú dorongokat gyúr-

tak a kenyértésztából amilyenek a szalámirudak. A majd félméteres kenyérrúddal és a mustárosüveggel letelepedett a Luxemburg kert egyik székére. Egy nyurga, vadászkalapos fiatalember csáskált arra. Meglátta Attilát és nekirohant.

— Szervusz, édes egy komám! Ezer éve nem láttalak!

Harsogott, a vadászkalapot a feje búbjára lökte, és sebtében odahúzott egy széket. Leült.

— Szervusz, Ipacs — köszöntötte Attila mérsékelt örömmel.

— Emlékszel? — hangzott most még harsányabban.

— Azok voltak a szép idők, Szegeden. Azóta sem találkoztunk és most, ebben a ménkű nagy városban... Gondoltad volna?

— Nem — mondta Attila. S mivel ez nem hangzott nagyon barátságosan, még hozzátette: — Bizony, bizony.

Már Szegeden sem kedvelte ezt az Ipacs nevű fiatalembert. Ipacsnak az volt a rögeszméje, hogy a nőknek alig van több eszük, mint a csirkének, és legfeljebb, ha a rántást meg tudják kavarni. Vadul ágált a nők mindenemű tanulási joga ellen. Ez az Ipacs most homlokába húzta a feje búbjára húzott kalapot, laposan pislantott Attilára, és száz frankot kért kölcsön.

— Pénzt nem tudok adni, de meghívlak ebédre.

Lecsavarta a mustáros üveg födelét, kettétörte a kenyérrudat, és feléje nyújtotta. Ipacs röhögött. Hogy ő még hússal sem szereti a mustárt, a kenyeret is csak pecsenyével kedveli.

— Ez az ebéded? — kérdezte még mindig röhögve. — Hát hogyan élsz te itt?

— Ma ez az ebédem. Máskor tej, sajt.

— Mire költöd akkor a pénzedet? Amit megspórolsz a hasadon?

— Fölfedeztem egy dohányfajtát, melyet még pipából sem lehet szívni. Erre költöm. Ötven gramm eltart egy héttig.

Ipacs figyelte Attilát. Nem mert egyenesen a szemébe nézni, tekintete ravasz volt és óvatos.

— Hajítsd el azt a mustárt. Gyere, elviszlek ebédelni.

Sunyi mosoly telepedett arcára. Zsebéből kihúzott öt darab százfrankost, legyezőformába rendezgette, és meglobogtatta a bankókat.

— Csak ugrattalak azzal a kölcsönnel. Okos ember nem él mustáron, pénzt keres! Na, gyere, elbeszélgetünk, hátha kiderül, hogy te is okos ember vagy.

— Semmit sem változtál — mondta Attila, és megvétéssel mérte végig a zöld kalap sártéjától a sárga félcipője orráig.

Ipacs hetykén távolodott a park kijárata felé. Attila megette a mustáros kenyerét, és táskájából előszedte a vaskós francia szótárt. Az első negyven oldalt már kívülről tudta. Körülötte zizegett, raccsolt a nevelőnök és a futkosó gyerekek francia beszéde. Erre is figyelt, a nyelv dallamára. Közben bele-beleolvasott a *L'Humanité* aznapi számába, hogy a szótárból tanult szavak valamilyen kapcsolatban álljanak össze előtte.

Négy nappal ezelőtt határozta el, hogy az egész szótárt megtanulja. Az „a” betűnél kezdte. Úgy okoskodott, hogy valamely olvasmány után a szótárból szavakat kikeresni fölösleges erő- és időpocsékolás, mert úgy is meg kell tanulni. Így azonban, napi tíz oldalt véve, egy hónap múltán kívülről tudja a szótárt, és ha közben a felét elfelejti, akkor is megmarad benne vagy tizenennyolcezer szó. A nyelv szerkezetét már teljesen ismerte, és ha megvan a szókincse, jöhetnek a speciálisan francia kifejezések.

Párizsi barátai sokat ugratták, hogy még kenyeret sem tud kérni a boltban, mert még nem jutott el a „p” betűig.

— Majdnem igazatok van — mulatott az ugratásokon. — Az álomról tudott öt kifejezésemet valóban nem tudom felhasználni sem a péknél, sem a mosodában. De ezenkívül már olyan kitűnően beszélek franciául, hogy csak ritkán tévesztik össze mondókámat a lappföldiek csatakiáltásával.

Beszélni még nem nagyon tudott franciául, de francia verset — akármilyen különös is — már tudott írni. „Dúdoló” című költeményét Pestre érkezése után fordította magyarra.

Délután találkozója volt barátaival a rue de la Huchette-en. Összegombolta rövid birkabőr bekecsét; a meleg déli órák után átmenet nélkül özőnlötte el a várost

a novemberi hideg. Keménykalapja bélésében megigazította az újságpapírból sodrott karikát, mert a kalap a föléig esett. Aztán táskájába gyömöszölte a szótárt és a maradék kenyeret s elindult.

Vagy tízen zsúfolódtak a csepp szobában, mind magyar diákok.

Attila a falra aggatott női ruhák alá kuporodott, a földre. Diáklány szállása volt a kis szobácska. Szekrény nem is fért volna az apró helyiségbe, ezt pótolták a falba vert szögek. De a központi fűtés jóleső meleget árasztott, és a mosdó csapjából meleg víz folyt. A diáklányt Olgának hívták, hozzá jártak melegedni. Olga csészéje kézről kézre járt, meleg vizet ittak tea helyett.

Ezek a vidáman zsongó, lelkesen vitatkozó fiatalok mind írók voltak. Olyan írók, akik még nem írtak semmit. De állandóan és elszántan készülődtek azoknak a tünneményes verseknek és ellenállhatatlan drámáknak a megírására, melyek nemcsak világunk, de az egész naprendszer rendjét át fogják alakítani. Csodálták egymás tehetségét és önmagukat. Attila verseit hévvel bírálgatták.

Attila szívből derült ezen. Egyedül ő volt az alkotó köztük, csak az ő műve kerülhetett terítékre. Melegen csúfondáros mosollyal hallgatta vélekedésüket. Aztán cáfolt, vitatkozott, magyarázott. Hátha felrázza őket, és egyszer csak nekifognak, megírják mindazt, amiről olyan szépen tudtak álmodozni. Párizsi esztendejében ez a kettős cél vezette: a szocializmus és az irodalom munkásait toborozni.

A második csésze meleg víz után kigombolta gallérját, s hátát a falnak vetette. Fölnézett a feje fölött fodrozódó szoknyákra, és szívből sóhajtott.

— Munka után édes a nyugalom.

— Ez közhely volt, Attila — kiáltotta erre fájdalmasan az egyik titkos költő.

A húszéves ifjú, aki közbekiáltott, nemrégiben csapott föl a dadaizmus hívének. A dadaizmus a zagyvaság költészetét jelentette.

— Párizsban és napjainkban csak úgy szabad megszólalni, hogy abból érződjek a kifejezés gyötrelmes keresése — mondotta még a dadaizmus csodálója.

— És te hogyan fogalmaznád meg ezt?

— Én így: kihasadt a fekete fátyol fókusza csillag és minden alszik a fináncok a behorpadt kémények alatt ojjé héjja!

Nagy derűlség támadt.

— Hát ez elég gyötrelmes volt — nevetett Attila. — És ráadásul értelme sincs. De vizsgáljuk meg, mit jelent ez a mondás: munka után édes a nyugalom.

Izegni-mozogni kezdtek, mindannyian helyezkedtek. Minden arc Attila felé fordult.

— Annyit jelent, hogy örülhetünk az életnek, előbb persze a munkát kell elvégezni. Ez egyenlő azzal, amikor Petőfi azt mondja: Ha forradalmi munkánk sikerül, szabadok leszünk, vagy áldott anyaföldre jut kihűlt tete-münk, de szabad földre. Csakhogy ez a szállóige az édes nyugalommal, derűlátó.

Olga odakuporodott mellé, a padlóra.

— Verset mondjál — kérlelte hízelkedően. Végighor-dozt a csillogó tekintetét a fiúkon és hozzátette: — Hadd zúgjon a tömeg!

Attila kihúzta magát.

— Villont ismeritek? A legnagyobb költők egyike! Á dehogyis ismeritek, legföljebb a Faguet irodalomtörténe-téből.

A forradalmi dialektika mellett Villon volt Attila má-sik nagy párizsi élménye. Úgy idézte úton-útfélen Villon költeményeit mindenkinek, mint gimnazista korában, Ma-kón, Adyt.

— A magadét mondjad.

— Mostanában nem írok verset. Majd egy régít.

Csendes várakozással néztek rá. Aztán fölzengett a költő feledhetetlen hangja:

Érted haragszom, nem ellened ...

Úgy tudott verset mondani, mint senki más. Nem sza-valt, végtelen egyszerűséggel mondta a verssorokat, s mé-gis bensőségessé izzított minden szót, mintha olyan tényt közölne, melynek ő a koronatanúja. Erőfeszítés, nekigyür-közés nélkül közölte költeményeit, oly világosan, mint az igazságot. Az értelem számára mondta az érzelmekhez szó-

lót is, még a hangsúllyal is, mint a szenvedélyes tanító, aki verseire oktatja a közönséget. Akár kevesen hallgatták, akár sokan, már megjelenésével rendkívüli feszültséget teremtett. Ez a rokonszenves, kamaszos jelenség hitelt adott a szavaknak, lehántotta róluk a hazug jelentést, s mert az igazság mindig megrendítő, mélyen megrázta hallgatóit. Hangjában fénylett a derű, sötétben csillogott a komorság, de sohasem mint hangulati díszítés. A legmélyebbről buzogó közösségi tudat melegítette és fényesítette hangját. Úgy mondott verset, mintha társadalmi öntudata komoly és felelősséggel teljes állapotáról vallana.

Forró áradással mondta tovább:

*Sokszor gondolok nagy futós terekre, ahol lehet
el kell majd esnem,
az árbocfaragók árbocokkal jönnek oda tömött
sorokban,
és győzvéen ott, égneek hajítja hatmillió vasas
az ő csengő szívű kalapácsát.
Szerszámok égi viharába
csókjaidat hadd viszem én is el oda kedves.*

*Észre sem veszed, hogy kihúszom magam,
mikor a jövőről szólok,
ha akarod, hát csak ama városcsaloló győzelem után
térek vissza hozzád,
vagy majd a pékek összekötik a kenyérvető,
jó lapátjaikat,
végigfektetnek rajta engem és lehajtott lisztes fővel
elhoznak lassan az ágyadig ...*

Megbabonázva hallgatták

A beállott csendben Attila körülnézett. Hol marad a lecsépülés, a vita? A dadaista zagyvaság kedvelője meg is szólalt:

— Ha akarom, vers, ha akarom, nem vers. Nincs benne rím, semmiféle versforma szabályainak nem felel meg...

Attila máris rácsapott:

— Ezennel ünnepélyesen kijelentem neked, hogy én nem verset akarok írni, mint ahogy te akarnál, de nem

teszed. Én nem törődöm azzal, hogy az én versemet tűzhányónak, gyufaskatulyának vagy éppen versnek nevezik. Nem állítom, hogy vers az, amit elmondtam, de tudom, hogy költészet, és állítom, hogy Pósa bácsi verse vers, de nem költészet. A vers lehet költemény is egyúttal, de értékére soha sincs befolyással az, hogy — ha tényleg költészet — melyik kategóriába soroljuk.

Egyszerre indult meg a szóáradat. Azt bizonygatták, hogy a vers és költemény egy fogalom. Hogy a szabályok határozzák meg, mi a vers.

Attila mély lélegzetet vett. Folytatta tovább:

— De mondhatom azt is, hogy ez a költemény vers, mert ritmusa élő, mert aki hallja, elfeledett szívének szeb-bik énekét hallja. Ha viszont a szabályokba kapaszkodtok, azon az alapon is megtámadhatjátok, hogy nem hexameter, hiszen a hexameter szabályait nem veszi figyelembe. A szabályokról különben az a véleményem, hogy arra való, hogy a tudnivalókat könnyebben megtanulja az ember és nem arra, hogy a fejlődést megakadályozzák. Előbb jön József Attila, aki verset ír, aztán jön a tanár, aki a tanítás megkönnyítése végett megállapítja, hogy a József Attila-versnek a szabályai pedig ezek és ezek. Azután jön egy másik költő, és a folyamat megismétlődik. De akkor a verstani szabályok kibővülnek a József Attila-vers szabályaival, mert szabályokat csak meglevő valamikről al-kothatunk. A költő az az ember, aki messzi, előre jár. És minél messzibb jár valaki a többiek előtt, annál közelebb is van hozzájuk.

— Hohó! Ez képtelenség!

— Nem, ez igazság. Mert — és ezt jól eszetekbe vés-sétek — visszafelé nincs út, csak előre! Tehát mennél na-gyobb utat fektet le valaki előre felé, annál biztosabban és gyorsabban halad a többi utána.

Fölpattant a padlóról. Kutató szemmel nézett körül.

— Mit keresel? — kérdezte Olga.

— Áldott meleg és birkaszagú bekecsemet. Abból a sarokból érzem felém áradni illatát.

Hárman keltek föl az ülőhellyé alakított bekecsről.

— Lakást is keresek. A macskás asszony fölemelte a házbért. De hol a kalapom?

A kalap nem volt sehol.

— Várj, megkeresem — ugrott fel a földről a kedves diáklány.

Ebben a pillanatban kitört belőlük a kacagás. Ahol Olga ült, ott feketéllett palacsintává lapítva a kajla szélű keménykalap. Attila lehajolt érte és mélabúsan forgatta. Olga kikapta kezéből.

— Ó, hogy bánt! Nem is vettem észre. Ó, mennyire sajnálom! — hajtogatta gyöngyöző nevetéssel.

— Sebaj! — nevetett Attila is. — Legfeljebb, ha sétálni megyek benne a Champs Elysée-n, álmatlan éjszakákat okozok vele a burzsujoknak.

ALKONYODOTT, amikor letért a Szajna-partra. Szeretett elbogarászni a Szajna-parti könyvesbódék könyvei között. Ott fedezte föl hetekkel ezelőtt Marx Tőkénének francia kiadású köteteit.

Majdnem megölelte örömében a halszemű könyvárust, amikor megállt a bódé előtt: a Kapital köteteit ugyanazon a helyen találta. Boldogan vitte haza a könyveket. Heteken át a szó szoros értelmében megkoplalta az árát.

Most a rue de la Huchette-en lakott, Olgától a negyedik házban. Megint egy osztrákkal osztotta meg a szobáját és ágyát. Az osztrák is költő volt, egyik a lepedő alatt, másik a lepedő fölött aludt. Egy napon örömmel újságolta Olgának:

— Vettünk felesbe egy petróleumkályhát, főzünk, s néha pirosra sütjük a szoba levegőjét.

Nem fázott, mint Bécsben. Minden elsején megérkeztek a Pestről küldött pénzek, lakása bérére nem volt gondja. A kevés maradékból kellett volna gazdálkodnia, de nem tudott lemondani a könyvekről. Olykor beült egy moziba is, majd erről a fényűzésről is lemondott. Nem takarékoságból, de mert felháborították a filmek.

— Soha olyan fájoan ostoba filmeket nem láttam, mint amilyeneket itt a „nagy francia nemzetnek“ pirulás nélkül feltálalnak — mondta dühösen az osztrák költőnek. — Azt se értem, mi ámulni valót látott Ady ebben a városban. Nem értem! Ó, vannak szép, nagyon szép épüle-

tek. És még valami, amit én viszonylagos szabadságnak neveznék. Ez az egész!

Fájdalmas gyomorhaj gyötörte hetek óta, haragjainak forrása ez a kínzó betegség volt. A hihetetlenül sok koplás megtette a magáét, mert nemcsak ijesztően sovány volt, beteg is. Levélben kúralták, Pestről. Megírta gyomorhajának tüneteit, bevallotta napokig tartó éhezéseit. A küldött gyógyszereket pontosan szedte, s végül belátta: ennie kell. Most már gondosan ügyelt, hogy napi fél liter tejre és kenyérre is jusson a szellemi táplálék mellé.

Görcsös fájdalmainak megszűntével keserőségei is elmúltak. vidáman kerekedett fel esténként, s indult el a párizsi külvárosok felé, s hol egy munkásgyűlésen, hol egy diákösszejövetelen tűnt föl mosolygó arca.

A gyűléseken megnyilvánuló társadalmi forrongás, a nyílt és heves világnézeti összecsapások jelentették a viszonylagos szabadságot. A munkásság nem tett lakatot a szájára, és nem kendőzte el érzelmeit, még a mozikban is egymást érték a politikai tüntetések. Egy külvárosi moziban lezajló spontán tüntetés közben barátkozott össze szomszédjával. A vásznon, a híradóban, pillanatokra feltűnt valamelyik jobboldali „muskásvezér” alakja, s megjelenését a felháborodás és utálkozás hangos zaja kísérte. Attila szomszédja felugrott.

— Le vele! Le vele! Áruló! — süvített magyarul a mozivászon felé. — Éljen a nemzetközi munkásegység!

Attila szíve hevesen megdobbant. Ő is felugrott. Elkiáltotta magát:

— Világ proletárjai, egyesüljetek!

A nézőtér tombolt. Francia szitkok és füttyszó zúdult a vászonra, az idegenek anyanyelvükön háborogtak. Amikor kivilágosodott, Attila és szomszédja összemosolyogtak. Megrázták egymás kezét és együtt indultak el.

Sötét bőrű, fekete hajú, tagbaszakadt ember volt az ismeretlen, azazhogy néhány perc múlva már Attila barátja. Babesnek hívták, erdélyi román volt, pár éve vetődött Franciaországba a munkanélküliek tömegével. Billancourt-ban, a Renault autógyárban dolgozott. Kicsit idegenes kiejtéssel, de jól beszélt magyarul.

— Ez az úr — mondta Babes a zajongást kiváltó „muskásvezér” személyére — a hadiipar kitartottja. Ma-

gát már eladta, most a munkásságot árulja. Köpedelem! Maga mit szól?

Néhány mondat után már tudták egymásról, hogy mindketten legszívesebben elharapnák a munkásság áru-
loinak torkát.

Vasárnap meglátogatta Babest s azontúl gyakran járt ki Billancourt-ba. Billancourt olyan előváros-féléje Párizs-
nak, mint Kispest volt a fővároshoz való csatolása előtt Budapestnek. Itt laktak a Renault-gyár magyar munkásai, az autógyár több mint kétezer magyar dolgozója. Szombat esténként és vasárnapokon tömegesen gyűltek össze „A vörös szegfűhöz” címzett magyar vendéglőben, itt politizáltak, szervezkedtek.

Diáktársai közül egyszer megkérdezte Attilát valaki, mit keres a munkások között?

— Forradalmat tanulok tőlük — válaszolta Attila.

— Akkor nem jó helyen kereskedsz — hangzott most.

— A munkásság csak nyersanyag, formátlan és tanulatlan...

— Tévedsz! — förmedt rá Attila. — A munkásság a tömegmozgalomnak a részese és...

— Mégis az értelmiség vezetésére szorul — vetette közbe a másik.

— Nem így van! — emelte föl hangját Attila. — Mert az az értelmiség, amelyre te gondolsz, akármilyen őszintén forradalmi szocialista, lényegileg csak a forradalomnak aktív értékelője lehet. Elismerem, hogy készséggel csatlakozik a baloldal frontjához, mert fölismeri, hogy a világtörténelem legfontosabb fordulójának egyikét éljük. Nem a történelmi hivatás viszi a forradalom útjára, mint a munkásság, hanem a belátás...

— Miféle belátás?

— Annak fölismerése, hogy részt kell vennie a szabadság tulajdonképpeni elnyomói elleni küzdelemben. Pillanatról pillanatra világosabb, hogy a bolsevizmus frontjához kell csatlakozni, mert még a szabadságért, sőt, különösen a szabadságért folyó harcot is csak rendezetten lehet megvívni. Szervezet ellen, sőt, ha biztosan győzni akarunk, akkor szervezetlenek ellen is szervezeten kell küzdeni.

— Értem már — hangzott kis gondolkodás után. — A munkásságot meg lehet szervezni... De bennünket mégsem lehet egy kalap alá venni a fizikai dolgozókkal...

— Dehogy érted! — dühödött föl Attila. — A munkásságnak történelemformáló hivatása van. Ezért például közted és Babes között áthidalhatatlan az aránytalanság. Ő tudja, mit kell cselekednie, te fontolgatsz.

— A kockázatot is meg kell fontolni, természetesen...

— Természetesen — mondta gúnyosan Attila. — A harc a szabadságért kiáltó uraktól önfeláldozást, önkéntes áldozatot kíván. Azonban, ha oly hülyék, hogy nem látják be ennek szükségességét, nyomtalanul elsöpri őket a történelem.

Babes vitte el először a Francia Kommunista Párt előadóestjére. Ettől kezdve minden politikai gyűlésen, vitán megjelent; tanult, lelkesedett és gondolkodott. Alaptermészete volt, hogy semmit se fogadjon el kritika nélkül, mindent elvetett, ami végső elgondolásainak végső következtetéseivel nem vágott egybe. Ennek a kristályosodási folyamatnak eredménye: tökéletes eggyéválása a forradalmi dialektikával. Ez a sovány, loboncos hajú, ragyogó szemű, éles elméjű, alig huszonnégy éves fiatalember testestül-lelkestül a párté.

Olgát nagyon megszerette, úgy bánt vele, mint a kishúgával. A törekeny fiatal lány vegyésznek készült. A budapesti egyetemre nem vették föl, így csöppent Párizsba, ahol csak annyiival élt jobban, mint költő pajtása, hogy mosni és főzni is tudott. Szeretett anyáskodni, és Attilának ez végtelenül jólesett. Nógatta a fiatal lányt, tartson vele az előadásokra és a munkásgyűlésekre.

— Hagyd, Attila — mosolygott rá Olga kényszeredetten. — Nincs kedvem semmihez. A tanulás is olyan nehezen megy...

— Hohó! — kapta el halovány kis kezét Attila. — Ha nem jössz, vizlek. Meglásd, milyen mozgékony, harcias amazon lesz belőled.

— De Attila, én tanulni szeretnék, nem harciaskodni. Aztán pedig nyugodtan dolgozni.

— Csacsi lány! Dolgozni csak ott lehet, ahol szabadság van. No, csapj föl, öcsém, katonának. Gyere...

A Petit Pont, a „Kis híd“ közelében állott a nagy sárga ház, ahová igyekeztek. A gyülekezők összetorlódtak a lépcsőn, Olga enyhe riadalommal mocorgott Attila oldalán. Sofőrök, gyári munkások, vasúti hordárok elegyedtek itt diákokkal, a munka nyomait viselő ruhák között gondosan kikéfélt zakók tűntek föl, és az emberek mindenféle nyelven zsigongtak. A nagyteremben már bizalommal nézett körül. Itt is, ott is látott fiatal nőket. A gyűlés levegője átforrósította őt magát is, olykor hálásan pillantott Attila kedves arcára.

A kedves arcon egyszerre árnyék suhant át. Attila szeme fönnakadt egy zöld vadászkalap sörtéjén. Ipacs ágált egy kis csoport előtt. Elhessentette a rátörő kellemetlen érzést, minden figyelmével az előadó felé fordult.

— *A szocializmus nem kenyérkérdés, hanem az emberi méltóság ügye!* — zengett a dobogóról a marxi idézet.

Ez a ragyogó mondat hirtelen világossággal árasztotta el a diáklány értelmét. Olga arcán megkeményedtek a puha vonások, feszülő érdeklődés ült ki két szemébe. A beszéd végén mélyen elgondolkodott, alig vette észre a melléjük settenkedő férfit.

— Szervusz, édes egy komám! — örvendezett Ipacs Attilának. — Azazhogy elvtársam. Mert remélem, az vagy — mondta szúrósan. Aztán könnyedén vetette oda: — Kérlek, mutass be a hölgynek.

Összekattintotta cipőjét, meghajolt:

— Ipacs.

Magabiztos mosollyal nézett a lányra.

— Egyetemre jár? El vagyok ragadtatva! Csodálom az okos nőket!

— Szegeden még másképp vélekedtél — mondta Attila mogorván. — De mondd, hogy kerülsz te ide?

— Egyszerű a dolog — heherészett Ipacs. — Revízió alá vettem az elveimet.

Beszélgetés közben ide-oda kóválygott a tekintete.

— Bocsánat, egy pillanatra el kell mennem — mondta hirtelen. — Rögtön visszajövök.

Ügyesen siklott át a tömegen, és egy aktatáskás férfi után vetette magát.

— Menjünk — mondta Attila. — Émelyeg a gyomrom.

— Rosszul vagy? — aggódott Olga.

Attila bosszúsan rázta meg fejét.

— Ettől az alaktól... Utálok ezt a fajtát.

— Akkor ne beszéljünk róla.

A rue Xavier Privat kopott házai megszépültek a holdfényben. Olgát megragadta ez a szelíd ragyogás, és bensejét is fütötte valami, amióta kiléptek az utcára.

— Szaladjunk egyet!

Rávetette egy röpke pillanatra szemét és elfutott. Attila utána. Lihegve álltak meg a görög templom árnyékában, kifújták magukat, és lassú léptekkel mentek tovább.

— Ilyen gyerekiség... — kezdte Olga, és restelkedve hallgatott el.

— Micsoda?

— Ez a lelkesült nekiszaladás. Nem is tudom, minek örülök, olyan széles kedvem van! Te Attila, egy cseppet sem vagyok fáradt. Csodálatos! Ha nem ráncigálsz magaddal, most otthon lapulnék. Milyen jó ilyen frissen, fürgén menni! Úgy érzem magam, mint aki a rabságban elfáradt, és most kijutott a szabadba. Ne neved ki, hogy ilyeneket mondok. Ez komoly!

De Attila nevetett.

— Most még nem tudom eldönteni, mi idézte elő kellemes közérzetedet, a felszabadultság érzése, vagy az áltad lelkesnek nevezett nekiszaladás? Te mit gondolsz?

— Azt, hogy máskor is, mindig vigyél el magaddal czekekre az összejövetelekre.

Amikor elérkezett a vizsgák ideje, váratlan öröm érte Attilát: száz pengő érkezett számára Pestről. Ilyen gazdag még sosem volt! Az öröm szele kisodorta az utcára, nekiindult Párizsnak, hogy most habzsolni fog. Megeszik egy jó ebédet, beül egy kávéházba, azután... Maga sem tudta, mi mindent fog csinálni még. Tenger sok ez a pénz!

Átment a Szajna-hídon. A Hotel du Dieu-nek nevezett kórház komor épületének tövében megállt. Ez a szó — tenger sok — képzeletében elébe ringatta a tengert. Még sosem látta. Máris döntött, a tengerparton tölti el a nyarat.

Nagy nekiindulásából csak annyit váltott valóra, hogy beült a Metróba és a földalatti villamoson keresztül-kasul száguldozta Párizst.

Pár nap múlva elbúcsúzott Olgától és Babestől. A diáklány hazakészült, Attila a francia Rivierára. Összecsomagolta minden holmiját, és a csomagokat föladta Pestre. Nem vitt magával mást, csak a pipáját, ceruzáit, sok tiszta papírlapot és Marx egyik művét.

Könnyű poggyászával Cagnes-sur-Mer-ben telepedett meg két hónapra.

Elragadónak látta a kis falut, melynek apró házai úgy ültek a hegyoldalon, a meredek sikátorokat szegélyezve, mint a fecskéfészek. Újabb öröm is várt rá, értesítették hazulról, hogy Etus útban van Cagnes-sur-Mer felé, együtt töltik a nyarat. Másnap érkezett Etus, fél kiló piros paprikával és egy nagy zacskó lebbencstésztával. Kicsomagolt, aztán fürödni zavarta Attilát, fogta a söprűt, kitakarított, és lebbencslevest főzött ebédre.

A Földközi-tenger ege csodálatosan kék. A sziklák izzanak a lángoló nap alatt, a part fövénye sárga és forró. Itt sütötte Attila bőrét vörösre a tűző nap, majd rézbaránára, végül fénylő feketére.

Pitymallatkor ébredtek, de sohasem elég korán, hogy házigazdáikkal találkozzanak. Mire kibújtak a szobájukból, a halászok dereglyéiken már tengerre szálltak. Festők nyaraltak még a kis halászfaluban. Attila már nagyot úszott, mikor a festők lekocogtak a hegyoldalról a partra. Felállították festőállványukat, és óriási szalmakalapjuk alól szemügyre vették a végtelen láthatárt, aztán apró ecsetvonásokkal a vászakra kenték kicsiny mását.

Attila nem csinált semmit, csak élt nagy nyugalomban. A mindenség lélegzetvételét figyelte, a hullámok harsozását, a hatalmas fák zúgását a szélben. Megleste a sütkérező gyíkokat, melyek oly mozdulatlanul tapadtak a sziklákhöz, mintha maguk is valami csillogó, aranyos zöld kőből lettek volna kifaragva.

Napszállta után megérkeztek a halászbárkákkal a férfiak, az asszonyok is megjöttek a hegytetőről, kapákkal és gereblyékkal a vállukon. Sajtszag áradt a kis házakból, mindenki sajtot vacsorázott. Olykor egy motorcsónak gépfegyver zajával verte föl az est csöndjét.

Egész délután olvasott. Este, gyertyavilágnál újból belemerült egyetlen olvasmányába, a Tökébe. Olvasás közben előszedte szótárát, s közben jegyzeteket készített. Ver-

set ritkán írt, elkapta olvasmányának sodra, alámerült mélyeibe. Csak olykor emelte ki magát belőle egy-egy lélegzetvételle. Egy ilyen lélegzetvétel volt ez a vers:

*Ó, Európa hány redő,
minden redőben gyilkosok ...*

Az évek során sokszor forgatta még Marx könyvét, búvárkodott benne, tanulmányozta. Viták közben, ha leemelte polcáról, hogy idézzon belőle, mindig ezekkel a szavakkal nyitotta fel:

— Soha könyv olyan megrendítő élményem nem volt, mint ez, amikor először olvastam.

ALOVAG UTCAI LAKÁS mind hasonlatosabbá vált egy forgalmas pályaudvar váróterméhez. Jöttek-mentek az emberek, csoportokba verődve beszélgettek, vagy olvastak egy sarokba elvonulva. Volt, aki a fotelbe telepedve félrebillentette a fejét, és sürgősen elaludt. A háziak közül senki sem tudta, ki kicsoda, kinek mi a neve, és némelyik miért marad ott éjszakára.

Makai mérgelődött. Már kora reggel, amikor a fürdőszobába készült, az előszobában ott üldögélt egy vézna ifjú, lábszárai mellé támasztott hegedűtokkal. Bosszankodva lépett vissza. A kis szobából Attila dugta ki borzas fejét, a fiatalember besurrant hozzá. Makai megállt az ajtó előtt, erőt vett magán, és ez egyszer hallgatózott. Kíváncsi volt, milyen halaszthatatlan ügyük van az ifjakkal már a reggeli órákban.

— Tegnap arról beszéltünk — kezdte a korai látogató —, hogy egyes zenészek Bachból próbálják megértetni Bartókot. Te azt állítod, hogy ez lehetetlenség. Miért?

Makai mennyezetre vetette szemét. Egek! Lehetséges, hogy ez az égető kérdés nem is hagyta aludni ezt a fiatalembert egész éjszaka?

— Bach már olyan, mint a szokás — mondta Attila. — Ha valaki szokásból tesz valamit, a szokásnak értelmét csak úgy foghatja föl, ha egy eredeti helyzetet, problémát

fog föl és old meg. Tehát Bartókból érthető meg Bach és nem fordítva.

Makai tekintete most a papucsra orrára szegeződött. A fiatalember is így nézhet a cipője hegyére, nem érti a magyarázatot.

— Vagy vegyük példának az osztályharcot — folytatta Attila. — Marx szerint az osztályharc fölismerése hozza létre egy osztálytalan társadalomnak lehetőségét és szükségességét. A hegeli dialektika is ...

Makai nem hallgatta tovább, besietett a fürdőszobába. Tudta, mi következik. Lehet, hogy délben, amikor hazatér, a fiatalember még mindig a kis szobában ül, szédülten szorongatja a hegedűtokot, és Attila még mindig magyaráz. Az is lehet, hogy újabb ismeretlenek gyűlnek össze lakásában, ahol már nem leli helyét. Valaki elhegedül egy Beethoven-szonátát, aztán verseket szavalnak, és a profit keletkezéséről vitáznak késő éjszakáig. Feleségével nem tud beszélni, belemerült Bebel „A nő és a szocializmus” című könyvébe. Jocó, mint egy iskoláslány, úgy készül a könyvből, Attila mindennap kikérdezi. Jaj neki, ha nem fogalmaz szabatosan. Etusnak is megvan a mindennapi leckéje, őt franciára tanítja Attila. Néger meséket olvasnak francia nyelven.

Így ment ez, amióta Attila visszaérkezett Párizsból. Köréje gyűltek a fiatalok, vonzotta őket gyönyörű szenvedélye, mellyel Marx Tőkét magyarázta nekik. Nemcsak a tartalmat csodálta, hanem a roppant mű írói felépítését is.

Közben tanult is, két szemeszttert végighallgatott a pesti egyetemen. Tanári vizsgát mégsem tett, mert — Horger Antal fenyegetésére gondolva — tudta, hogy úgyszemint kapna állást. Ez az elhatározása még egyszer szembeállította gyámjával. Nagy összeütközésre került sor köztük. Makai végül, türelmét veszítve, ezt mondta:

— Úgy látszik, rád nem lehet számítani.

Attila ettől a fordulattól meghökkent.

— Nagyon jól tudod — mondta fölindultan —, hogy bármit, amire szükséged lenne, megtennék érted ...

Makai elnevette magát.

— Például, ha kigyúllad a ház, berohansz értem és ki-mentesz.

— Ezt valószínűleg mindazokkal megtenném, akiket nem dobnék magam is szívesen a tűzbe.

— Ne berzenkedj, Attila. Ha már nem leszel tanár, akkor valami foglalkozás után kell nézned. Ebben talán segítségedre tudok lenni.

Attila leült az öreg karosszékbe, melynek bőrkárpitja az évek folyamán még jobban megkopott. Amikor hazatért Párizsból, elnevezte gondolkodószéknek.

— Félbeszakítottál — mondta most. — Mindent megteszek, kivéve, ha ez világnézeti fölfogásom elárulásába kerülne. Értsd meg, én az elveimet még a betevő falatom kedvéért sem tagadom meg, még rövid időszakokra sem. Elképzelhetetlen, hogy amire egész valómmal készülök, azt a munkát el tudjam végezni, miután reggel nyolctól délután négyig nagykereskedők vagy bankok profitját könyveltem.

— És miből akarsz megélni?

— Majd csak találok olyan foglalkozást, ami szoros kapcsolatban van az irodalommal.

Ez a vágya sokáig nem vált valóra, végigéhezte legérzékenyebb ifjúságát. Gyámja, hogy megszabaduljon gondjaitól és adósságaitól, állást vállalt vidéken. A család az 1928-as év végén leköltözött Hódmezővásárhelyre, Attila magára maradt, hogy megjelentethesse újabb verseit. Megint a maga erejére kellett támaszkodnia. A Génius könyvkiadóval való tárgyalásai csak annyit eredményeztek, hogy az új kötet címlapjára odanyomtatták: Génius. Ez a „fémjelzés“ kettőt jelentett számára Pesten. Barátainál aludt, és hónapokon át nem evett mást, mint száraz zsemlyét.

Ami pénzt nővérei küldözgettek neki, azt összegyűjtötte, hogy a könyvkereskedők elvállalják bizományba a könyv árusítását, és hogy a közönség bizalmát fölkeltsse a költemények iránt...

A könyvkiadás költségeit a költőnek kellett előteremteni.

Harmadik kötete, a „Nincsen apám, se anyám“ 1929. február 17-én jelent meg, ezer számozott példányban. A kötet első lapján ez állott: „...a 901—1000. számú példányok a költő kezéből köztulajdonba mentek át.“ Vagyis ingyen osztogatta szét őket. Ami nem azt jelenti, hogy a többit megvették.

A JAPÁN-KÁVÉHÁZ onnan kapta nevét, hogy falai a tükrök fölött fehér fürdőszoba-csempékkel voltak borítva, és ezt a fehér felületet imitt-amott mozaikszerűen kirakott, színes japáni csendéletek tarkították. A pesti képzelet hatalmas, nyakatekert emberi figurákat és apró pagodákat örökített meg a csempéken. Egyszer három kis japán körüljárta a kávéház helyiségét. Végignézték a csempéket, mint egy kiállítás képeit, és a torzítás eme csodáitól mélységesen elszomorodva sompolyogtak ki a kávéházból.

Afféle művészkávéház volt a Japán. Télen festők ülték körül a hosszú sarokasztalt, ide jártak melegedni a fűtetlen műtermekből. A páholyokat fiatal írók és költők lepték el télen is, nyáron is. Ezek a fiatalok soványak voltak, arcsontjuk kibökött, tótágast álló magánéletükben jóformán ez a kávéház volt otthonuk. Itt nyugodtan dolgozhattak. A liget padjain ugyan csak aludni volt tilos, írhattak volna ott is, de asztal mellett az írás mégis kényelmesebb.

Attila is idejárt a sötét, komor cselédszobából, ahol most lakott. Délután Nagy Lajossal sakkoztak. Később Nagy Lajos nyolcadrétre hajtogatott papírlapokat szedegedett elő zsebéből. Ilyen kis papírokra rőtta novelláinak sorait, mákszemnyi betűkkel. A teleírt lapok úgy hatottak a márványasztalon, mintha puskaporral hintette volna be őket.

Estefelé a kávéház megtelt kövér és boldog halandókkal. Paszomántkereskedők, művirággyárosok, löversenyfogadási irodák tulajdonosai jártak ide bőséges vacsorájukat elkölteni. Csupa olyan ember, akik soha mással nem törődtek, csak a saját dolgaikkal, vagyonukkal és tekintélyükkel, csak sajátmagukért nyüzsögtek a világon, és kövérre híztak a nagy tolakodásban. Műpártolóknak és irodalombarátoknak érezték magukat, amiért idejártak, és fogpiszkálás közben úgy nézegették a papirosok fölött vívódó ifjakat, mint egy akvárium különös halait.

Sokféle oka volt, hogy a habzsolók e bámész tekintete ellenére kitartottak a Japán mellett. Itt mindig rátaláltak egymásra. Sürgős és fontos ügyekben ide érkeztek az üze-

netek, és a figyelmeztetések innen szaladtak szerteszéjjel. Nemcsak műhely volt a kávéház, hanem a mozgalomnak egyik jól álcázott fedezéke. Éhenkórász íróknak tartották őket.

Amíg Nagy Lajos írt, Attila türelmetlenül leste vacsoratársát, már éhes volt nagyon. Az asztalok között végre fölbukkant Péter Pál vékony alakja. Letelepедtek egy üres asztal mellé, és egyszerre mondták a pincérnek:

— Jöhet a bableves!

A bablevesben kolbász és füstölthúsdarabka úszott. Kimérték alóla a levest, ügyelve, hogy mindkét tányérba egyformán jusson a levéből és a sűrűjéből is. Amikor a levest megették, a többen osztozkodtak.

— Ma enyém az oldalas, tiéd a kolbász — mondta Attila, és szúrásra emelte villáját.

— Hohó! Tegnap is te etted az oldalast. Vedd csak a kolbászt!

— Tévedsz! Tied a kolbász, enyém a hús.

Péter Pál gyorsan előkapta zsebéből számarfüles kis noteszét. Sebesen lapozott benne, és diadalmasan dugta Attila orra alá.

— Olvasd!

A notesz kinyitott oldalán ez állott: Hétfő: B. M. megb. Att. kolbász. Kedd: B. M. egyet. alapszab. ism. Att. oldalas. Szerda: Falukut. megb. A-val, kolbász. Csütörtök: B. M. A: oldalas!

— Látod? Nem fogsz ki rajtam. Péntek van, enyém az oldalas!

— Nem győztél meg — nevetett Attila. — De engedek, mert a kolbászt jobban szeretem.

Hetekkel ezelőtt szövetkeztek az egy pengő hús filléres bableves közös elfogyasztására, s nagyjából ez volt az egész napi kosztjuk is. De mindketten birtokában voltak a nevetés ritka adományának, és jókedvvel is táplálták egymást.

A noteszbe följegyzett betűk az egyetemi alapszabályok szerint működő Bartha Miklós Társaságot jelezték. A Társaságban Attilaék az értelmiségi ifjúságot szervezték. A szervezés egyik módja a falukutatási mozgalom elindítása volt.

Vacsora után erről beszéltek, de nem sokáig, mert valaki odaült hozzájuk. Körös-körül csámcsogás, bugyborékoló nevetés, zsvajgás és edények kocódása hallatszott. Nyugtalanság fogta el a lármában. A trafikostól öt cigarettát vásárolt, és a menetrendet kérte. Volt néhány pengője útiköltségre. Hirtelen határozta el magát az utazásra, mintha még jövétehető mulasztás serkentené.

AKORA REGGELBEN olyan izgatott volt a pályaudvar, mint egy rajzásra készülő méhkas. Sűrű egymásutánban érkeztek a munkásvonatok. A nyútt ruhás emberek a még mozgó kocsik lépcsőjéről ugráltak le, és a kis ételhordó lábaskákat vagy a kendőbe kötött száraz ebédet szorongatva barna kezükben, futólépésben igyekeztek a kijárat felé. Az induló vonat végtelen lassúsággal gördült ki a csarnokból, mintha a mozdonyvezető arra ügyelt volna, hogy a vagonokból ugráló és a síneken átszaladó emberekben kárt ne tegyen. Mert a sietők, hogy útjukat megrövidítsék, a síneken futottak keresztül.

Az ablaknál állt egész úton, leste a vidéket. Tízéves korában már járt erre, amikor kétheti nyaralásra falábú keresztapjához utazott. Emlékezett a szelíd dombokra és a dombok oldalát elborító dús erdőkre. Sokat kószált akkor az erdő hűvösében, őzekkel szeretett volna találkozni. Őzek errefelé nem tanyáztak, de amikor fölkapaszkodott a domb gerincére, csodálatos dolgot látott. A völgy felett nagy vaskosarak lebegtek át, egyik a másik után, elfogyhatatlan sorban. A drótpálya nem látszott a tűző fényben, úgy tűnt neki, maguktól lebegnek át az úron a nehéz vaskosarak.

A falábú bácsi megmagyarázta, hogy szénnel megrakott csilléket látott. Azt is megígérte a fiúnak, elviszi és megmutatja, hogyan borítja ki magából a vaskosár a szén s mint kezdi újabb körforgását. A kirándulás akkor elmaradt.

Felsőgalla előtt egy parasztasszony is cihelődött, segített neki a leszállásnál. Az asszony karjára, hátára szedte cókókjait, kosarát, és eltűnt az állomás épülete mögött.

A vonat lassan továbbgördült mellette, egyedül maradt az állomáson.

Körülnézett és kicsit elcsodálkozott. Nem ismerte rá a tájra. Az erdő nem volt sehol. Nemcsak az erdők zöldje kopott le a dombokról, a dombok is elfogyatkoztak. A cipószerű halmokból annyi maradt, mint a kenyér sarka, a többi leszelték. Az állomással szemben gyárpépület emelkedett. A cementgyár mögött, ameddig ellátott, a föld színe fehér, sárga és szürke volt egyszerre. A cementföld színe messzire világított, és a szállongó por elvegyült a munka zajával.

Átment a síkon, a föld feletti bánya felé vette útját. Gödrök és szakadékok között csetlett-botlott, amíg rálelt egy keményre taposott ösvényre. Itt már gyorsabban lépegetett. A kotrógépek kanálánál fehér porfelhők lebentek, ahogy acélfogukkal beleharaptak a partba.

— Nem lehet arra menni! Robbantanak!

Nem tudta, merről jött a kiáltás, a figyelmeztetés minden oldalról visszhangzott. Megállt és nézte: a föld óriási gödreiben karok lendítették a lapátot, a kúpok alján emberek mocorogtak, vakarták a földet vagy lesújtottak a csákánnyal.

A nagy, piszkosfehér völgy oldalában hosszú faház állott, alacsonyra lapítva. Mire odaért, egészen belepte a fehér por. A barakk előtt két férfi tekintett kíváncsian az érkezőre. A fiatalabb vashográcsot súrolt, az idősebb azon igyekezett, hogy egy rossz nadrág térdére foltot vessen. A foltnak való kemény bőrdarab sisegett bütykös ujjai között.

Köszönt és megállt. Az idős ember kezében is megállt a tü.

— Nem hinném, hogy szerencsével jár, öcsém. Van vagy négy hete, hogy beszüntették a fölvételt — mondta sajnálkozva.

A fiatalabb elhajította a kormos szalmacsutakat, és közelebb lépett.

— Hátha! Azt a szegény Rozsda Szabót tegnapelőtt összetörte a kotrógép. Lett egy üres hely.

Csendesen beszéltek, hogy a barakkban alvó éjszakásokat meg ne zavarják. Nem tudták, ki áll előttük, de ezzel a pár szóval barátjukká fogadták.

— Nem munkát keresek — mondta Attila. — Mást...

— Üljk le — bökött a tüvel néhány egymásra rakott téglá felé az öreg.

— Hogyan élnek itt? — kérdezte Attila, és odakínálta a kis bádogdobozban dohányját a cigarettapapírral.

Amíg megsodorták a cigarettát hallgattak. Aztán előbb még szippantottak kettőt-hármat. Sokáig tartották vissza a füstöt, és nehéz mellet lélegezték ki.

— Úgy élünk, hogy még egy csipet dohányra sem jut. A legtöbbjének nincs itt senkije, messziről szakadtak vagyunk. A barakkban ott a vacok, főzünk, pancsolunk magunknak. Sok éltesebb is akad köztünk, s ki tudja, kinek merre, hol a családja. Jóformán a semmiből élünk, mégsem tudunk eleget hazaküldeni. Borzasztó, hogy egyik megyéből a másikba kell kujtorogni a munka után, aztán ha a télre hazamegyünk, még egy koszos kis malacra sem jut.

A fiatal legény behunyt szemmel élvezte a füstöt. Majd hirtelen tágra nyitotta tekintetét.

— Nem a munka a borzasztó. Az, hogy még mosakodni sem tudunk! Itt van a gyár, a bánya, a tűző napon aszalja magát a sok ember, és aludni egy sem tud. A cementpor marja a bőrüket.

— Nehéz is ésszel fölfogni, hogy a sok haszonbul mért nem csinálnak az urak ide valami vályúfélét meg kutat hozzá. Hogy mosakodhatnánk rendesen — keseregte az öreg.

— Van itt Tatán egy tó — kezdte mesélni a legény. — Valamiféle grófoké. Azt gondoltuk itt néhányon, a víz az mindenkié, és egy szombat este elindultunk ehhez a tóhoz, hogy megfürödjünk. Legalább vasárnap ne kelljen vakarózni. Hát mi történt? Vetjük le az inget, amikor ott terem egy csősz vagy miféle. Kiabál, hogy kotródjunk onnan. Mi egyre mondtuk neki, nem csinálunk mi semmi kárt a vízben, nem fog abból egy csepp se hiányozni, hagyja, hogy megmártózzunk. Nem is az övé a víz, mit félti? Hiába volt a szép szó, ránk fogta a botját, és mindenféle szolgafélék is odafutottak, hogy csendőrt hínak. Most azt kérdem én, micsoda világ ez, hogy még a vízből is eltiltják az embert? Miért kell a munkásembernek a piszokban élni?

— Hogy miért?

Ezzel a két szóval kezdte Attila a végső kérdések magyarázatát. Az éjjeli szakmány dolgozói közül valaki felébredt, kijött. S ott maradt. Lassanként mind többen jöttek elő a barakkból, körülállták, kérdeztették. A költő érzékenységevel, a jó tanár lelkiismeretességével és a szocialista ember erkölcsi tisztaságával világított rá a jelenségek okára. Már elmúlt dél is, amikor elmosolyodott:

— Maguknak aludniuk, nekem meg mennem kell.

Egyszerre mind megelevenedett. Tartóztatták. Hogy csak az ebédet várja meg. Egy kis betyárost főznek csak, az hamar készen van. Dehogy engedik el, hiszen még anyyi a kérdeznivalójuk.

Krumpli és szárított laska főtt a bográcsban. Addig tüzeltek alája, amíg a levét mind elfőtte, ez volt a betyáros. Körülülték a bográcsot, abból ettek. Az öreg egy kerekfejű bádogkanalat dugott Attila kezébe. A bádogkanál láttán egy másik öregre emlékezett, akit valamikor, egy régi nyárban, tyatyánok hívott.

— Maga miféle? — kérdezte evés közben az egyik munkás.

— Nem magánhangzó ember, az biztos — mondta erre egy másik.

Ebéd után elkészönt, és a sínek mentén a telep felé indult.

A telep túl volt Felsőgallán. A fehérség elmaradt mögötte, a táj arculata minden átmenet nélkül feketére változott. Végigment a házsorok között, nem tudott rájönni, melyikben lakott a falábú bácsi, a házak oly egyformák voltak, mint a piszkos gyufáskatulyák. A léckerítések mögött csipetnyi gyepp kínlódott, néhány fa sóvárogva nyújtotta az ég felé ösztövére ágait. Ez már a szén birodalma volt. Minden szépséget száműztek innen.

A konzum szutykos, barna épületén túl meglátta a drótkötelet. A fekete csillék lomhán, nehézkesen libegtek egy széles fatorony felé. A torony felső részén hatalmas nyílás tátongott. A csillék, mintha egy kicsit pihennének, megálltak a nyílás előtt. Oldaluk megbillent, majd visszazökkent. A kis pihenő után továbblibegtek, és eltűntek a torony mögött.

Megállt, és elgyönyörködött a fekete vaskosarak vonulásában. A szeme gyönyörködött, gondolatai megkésere-
redtek. Mitől oly szörnyű ez a széntől feketéllő, elátkozott
vidék? Mert rútak a házak. Mert nincs növényzet. Mert
azokkal, akik a föld alól kikaparják a szenet, megrakják a
csillék sokaságát, és vagonok ezreit, akik fényt és meleget
adnak a városoknak és a falvaknak, az emberekkel nem
törődnek a bánya urai. Hiszen még vízből sem kapnak
eleget!

Két csendőr jött szembe az úton, nyeglén, döllyfösen.
Dagadt mellük majd szétrepesztette a zubbonyt. A vál-
lukra vetett puska szíját begömbült ujjak markolták, a
fegyver lerántására és a ravasz elkattintására készen. Fe-
jükhöz szinte odanőtt a kalap s még külön az állukhoz
is oda volt szíjazva. A fekete keménykalap karimája és
a fekete szíj vörös arcokat keretezett, mészárszékba illő
állkapcsokkal. A düledt szemek külön éltek a téglavörös
húsba ágyazva: kevélység, sunyiság és gyűlölet döfött ki
a szemgolyókból. A csendőrkalapokon egy ütemre lengett
a kakastoll, s ahogy félelmetesen és döllyfösen közeledtek
az úton, tekintetükre, mint egy szuronyra, rátűzték sovány
kisfiús alakját. Megálltak előtte.

— Sétál? — kérdezte érdesen az egyik csendőr.

A másik végigmérte tetőtől talpig. Attila kérdéssel
felelt:

— Maguk ikrek?

Inkább érezni lehetett, mint látni, hogy a csendőrujjak
még jobban meggömbültek a puskaszíj körül. Nem lehet
tudni, mi rejlik a kérdés mögött.

— Azért kérdezem, mert mindig, mindenütt párosával
járnak. Mint az ikrek.

A tenyerek görcsös szorítása kicsit meglazult. A hata-
lom és az erőszak e véreibeiben, ha volt valami a szellem-
ből, akkor az csak a képzelethiány volt.

— Ez a szabály — mondta az egyik rendőr.

— És a szabály, az szabály — mondta a másik nyo-
matékkal.

Úgy érezték, most leckét kapott ez a balga fiú a tata-
bányai országúton. Továbbálltak.

Nemsokára szél támadt, gyöngéd kis alkonyati szél,
amely kékecsszürke finom port terelgetett előtte az úton:

Beért Tatabányára. Ugyanolyan házak alkották itt is az utcásokat, mint a telepen, csak itt egész kis városkává álltak össze. A kis házak dermesztő egyformaságának sorfala között szíve hevesen dobogni kezdett, megszálta az iszonyodás.

Az egyik kerítés mögött keszeg asszonyka állott. Egyik kezét kinyújtva tartotta egy vesszővel, másikat rátapasztotta két szemére. A léptekre elkapta arca elől tenyerét, és pánikszerű mozdulattal fordult meg a sarkán.

— Zavarja el... Én nem bírom! Rosszul vagyok... — hebegte; és karja a vesszővel egybenőve görcsösen mutatott a ház sarka felé.

Kis moslékosvályú állott ott. A vályú egyik végében szalmaszínű malac habzsolt, a másik végében két hatalmas rusnya patkány. Attilát megrázta az undor. Lehajolt egy ködarabért.

— Jaj ne! — sikoltott az asszony. — Agyonüti a malacot.

A szöske kislány, aki eddig úgy belerágadt anyja szoknyájába, hogy az észre sem vette, elvágódott. Szederjes kis szája meg-megrándult. A szomszédból asszonyok futottak össze. Két suhanc botokkal futott neki a ház sarkának. A malac visított.

— Frászt kapott megint. Szegény csöppség! Egyszer megharapta egy patkány, azóta van így a kis lelkem. Borzasztó ez, kérem! Egy szem csirkét sem tudunk tartani, mert megeszik a patkányok. Már napvilágnál is, tessék képzelni, hogy éjjel... Nézze, milyen soványak a gyerekek. Mi lesz velünk? Jaj, mi lesz velünk?

Körülállták a fiatal idegent, és így panaszkodtak neki, csendes jajveszékeléssel. Közben a halovány gyermeket fölemelték a földről. Egyik asszony óvatosan a karjára vette, és vitte befelé. Másik kettő az elnehezült anyát támogatta. A többi, mint gyászolók a temetési menetet, úgy követték őket a sötét konyhába.

A bányászházak elmaradtak mögötte, nemsokára beért a villanegyedbe. Mintha félelmetes, fekete sivatagból üde oázisba jutott volna. Fásorok szegélyezték a széles utakat, a lombok résein ferdén sütött át a lehunyó nap. A lágy fény még szebbé varázsolta a virágoskerteket, a piros

mályvák szinte kigyúltak. A villák ablakait kitárták a nyáresti levegőnek.

Az egyik sarokvilla erkélyéről zongoraszó és női ének olvadozott. A kert rácskerítésére függesztett táblán ez állt: Vida Jenő út.

Hát ez is van a szénerek fölött: párás, jószagú esti levegő, csinos házak fehérfüggönyös ablakokkal, virágzó kertek és dűslombú fák. Nem a szén üzi el a madarakat a bányászok házatájáról, hanem a nyomorúság. Eszébe jutott, hogy valakitől nemrégiben azt hallotta, ama Vida Jenőnek, akiről a fasort elnevezték, havi hatvanezer pengő bevallott jövedelme van.

Vida Jenőnek, a köszénbánya mindenható urának jóvoltából szaporodnak a patkányok és pusztulnak a kisgyerekek a bányászok füstös, kietlen, nyomorúságos háza táján. Vida Jenő és a többi tőkés úr miatt él szennyben s éhezik a dolgozók tömege. Vida Jenő annyit harácsol össze szemérmetlenül a bányászok munkájából egy hónap alatt, amennyiből ötven bányász él egy éven át, családostul. Attila agyát elöntötte a vér. Szerette volna torkon ragadni valamennyi gyárost és földesurat, hogy belekiáltsa képükbe: Gazemberek! De nem lesz ez mindig így! Megmozdul a munkások és dolgozó parasztok hatalmas serege, és futnak majd mind a patkányok, a haramiák, futnak a vérszopó uzsorások, a nép vérét és verejtékét csapolók!

Az állomáson türelmetlenül topogott a fáradtságtól, a vonat huszonkét percet késett. Amikor felkapaszkodott a vagonba s a vonat elindult Pest felé, a kerekek zakatolásának ritmusára ez járt a fejében egész úton: Le a kapitalizmussal! Le a kapitalizmussal!

Mire Pestre ért, a dübörgő kerekek ütemére kiformálódott a vers, a „Szocialisták“.

Le a kapitalizmussal! . . .

*Viszi a ködöt az idő s az időt mi hoztuk
magunkkal,
hoztuk harcunkkal, tartalék nyomorunkkal,
a kenyérrel, mely megpenészedett, amíg a
munkás megszeghette,*

a kásával, mely megdohosodott, amíg a
munkás megfőzhetette,
a tejjel, amely megsavanyodott, amíg a
munkás köcsögébe belecsobbant,
a csókkal, amelyből cafraság lett, amíg a
munkás fiatalába beledobbant,
a házzal, amelyből omladék lett, amíg a
munkás beleköltözött,
a ruhával, amelyből rongy lett, amíg
a munkás beleöltözött,
a szabadsággal, amely elnyomás lett, amíg
a munkás megszületett,
a bórszívarral, mely bagó lett, amíg a
munkás felnövekedett, —
a tőkével, mely munka lesz,
míg megnő az inas
s kalapácsával odavág,
világ!
ahol a legfehérebben
izzik a vas! . . .

Vers, eredj, légy osztályharcos! a tömeggel
együtt majd felszállsz! . . .
Te délre mégy, te nyugatra, én pedig
északra, Elvtárs!

Éjfél tájban állított be a Japánba. Péter Pál nekiesett.
— Hol késtél? Mit csináltál?
— Falukutatással foglalkoztam.
— Akkor biztosan vacsoráztál is. Jóféle kolbászokat.
Attila megrázta a fejét.
— Tudtam, hogy nem hagysz cserben — derült föl
Péter Pál. — Pincér, jöhet a bableves.

A VILÁGOT vérrel és mocsokkal elárasztó kapita-
lista életforma és a burjánzó fasizmus buktatói között a
párt fokozódó erővel vívta meg nem alkuvó harcát az új
rendért, a szocializmusért. A kommunista ifjómunkások

magyarországi szövetségének jutott a feladat: maga köré gyűjteni a fiatalokat, osztályharcosokká nevelni őket a mozgalom számára.

A kommunista ifjómunkások rendezték a vasárnapi túrákat. Kora tavasztól késő őszig a vasárnapi reggeleken kis csoportok gyülekeztek a hídfőknél, villamosmegállók-nál, utcasarkokon. Előre megbeszélt terv szerint rajzoltak ki a városból, s valahol a budai hegyekben, távoli mezőkön, forrásoknál összeverődtek a csapatok. Dallal verték föl az erdők csöndjét, játékosan kergetőztek a réten, fiatalok voltak, majdnem gyerekek. Mire kifáradtak a hancúrozásban, már ott volt köztük az előadó. A túravezető összeterelte a fiatalokat, kezdetét vette az előadás.

Attila is ott volt a fiatalok között, a Hármashatárhegyre kiránduló csoportban. Az előadást követő vita során tudományos szocialista felkészültsége feltűnt az előadónak. Megkérdezte a túravezetőt:

— Ki ez az ifjú?

— József Attila. Aki a Népszavába ír verseket. Nemrég jött haza Párizsból.

Először az adatgyűjtő munkaközösségben dolgozott. Aztán egy vasárnapon, a Rózsika-forrásnál, egy kis csoport adott át neki a túravezető.

— Te most elszakadsz az elvtársaktól. Ezt a száz röpcédulát holnap este a Láng-gyár kapujánál szétosztod a munkások között.

Így indult el a párt felé. És nemsokára, néhány hónap múlva elérkezett életének legszebb pillanata: a párt fölvette tagjai sorába. Sugárzott róla az öröm és a boldogság mosolya. A harmincas évek illegális munkájába lelke egész hevével belevetette magát: a mozgalomnak és a mozgalomban élt a fiatal József Attila.

Lenin „Állam és forradalom” című művének minden sorát kívülről ismerte, úgy idézett belőle, mint egy hősi eposzból. Most ismerkedett Lenin többi írásával. A Berlinből Pestre csempészett huszonnégy zöldfedelű kötet tanulmányozásába belemerült, éjt nappallá téve tanulta Lenin műveit, fáradhatatlanul és nagy gyönyörűséggel. Marx munkáiban a társadalmi valóság leleplezése, Lenin gondolataiban a szocializmus útját megvilágító igazság

fénye ragadta meg szívét és elméjét. Előadásában sokszor hangoztatta:

— A leninizmussal új korszak kezdődött. Lenin nemcsak a huszadik század legnagyobb tudósa, a legfénylőbb lángelme: emberségben is a legnagyobb.

Már nemcsak tanult, tanított is. Sokfelé tartott előadásokat párt- és szakszervezetekben, kultúregyesületekben. Az illegális csoportokban szemináriumokat vezetett. Két éven át Újpesten egy háromtagú sejtet tanított. Legelőször gyalog tette meg az utat oda és vissza, mert még vilamosra sem telt pénzéből. Az újpesti választások előtt nagy közdelem indult a szociáldemokrata baloldal győzelméért. A kommunista párt Attilát küldte ki a választás előestéjén, hogy beszédet tartson. Egy újpesti kocsmahelyiségében mondotta el beszédét. A beszéd után is ott maradt a munkások között, s amikor az emberek szétrajzottak az éjszakában, beállott a plakátragasztók közé. Tanulás és tanítás, plakátragasztás és röpcédulák osztogatása, minden munka kedves volt előtte, ha a munkásság ügyéről volt szó. Úgy szerette a munkásságot, mint ahogyan anyánkat szeretjük.

A szabók szakszervezetében a magyar nyelvről tartott előadásokat. Magyarázataihoz odatársította a munkaeszközök látomását.

— A magyar szóból finom műszer lett — mondotta —, zajtalan sebességű gép, mellyel az elme könnyedén alakíthatja fogalmait. Nyelvünkkel megmintázhatjuk a kövágó motorok zaját, a prések csikorgását és az udvar sarkában gubbasztó maroknyi szalmaszemét alig-alig zizzenő rebbenését. Elvtársaim, a proletariátus a haladást képviseli, s ezért ennek a forradalmi osztálynak nyelvünk tisztaságának megőrzésében is élen kell járnia.

A válság évei voltak ezek az esztendők. Nőtt az ínség, és nőtt a munkanélküliek serege. A Duna-partot rikító eleganciájú nők lepték el, a Népliget bokrai között hajléktalan családok laktak. A széteső társadalmat rendőri karhatalommal akarták egybetartani, megtízszereződtek az üldözések. És e tűnő világ recsegése közben, fenyegető veszedelmek izgalmaiban a föld alá kényszerült munkásmozgalom reményt adó és erőből duzzadó küzdelmet folyta-

tott az elnyomás, az árulás és a lelki elsötétítés ellen. S amilyen mértékben nőtt a szabadság elleneinek zsoldos serege, az eseményekkel versenyt futva, lelkes lobogással, szocialista szenvedéllyel végezte Attila a feladatát. Versei és cikkei egyre izzóbban támadták az elnyomók gazságait, a meghunyászkodást és egyre zengőbben dalolták az elnyomottak dühét, dacát és jövőbe vetett bizalmát. Költő volt, látomásai élesebbek voltak, szavaiból fényzőn áradt. A munkában elfáradt vagy a munkátlanságban megkeseredett emberek rendkívül szerették előadásait.

A szállítómunkások szakszervezetében haladó szemináriumot vezetett. A szemináriumi anyag után beszámolót tartott az általános politikai helyzetről. A hosszúra nyúlt vita után rátért a Szovjetunióra, az 1928-ban megkezdett ötéves tervről beszélt. Aki már türelmetlenül készült az elmenésre, az is ott maradt. Mintha hőskölteményt mondott volna! Úgy mutatta fel a hősi munkát, hogy szavai hallatán e fáradt férfiakban feltámadt a vágy ismerni és szeretni a szovjet embereket. Maga is heves vágyakozással tekintett a Szovjetunió felé, ahol a zavaros és szennyes világból már kiemelték a szépet, az emberit, öntudatot adtak a dolgozó tömegeknek és megszületett az élet igazi derűje.

József Attila nemcsak verseivel, életével is vállalta a szocialista sorsot, s nemcsak az elmélet szépségeit, hanem a gyakorlat veszélyeit is. Nemcsak vitatkozott és elmélkedett, harcolt is. A szocializmus nem téma volt verseiben, hanem lényeg.

Költeményeinek még a ritmusa is világnézetét tolmácsolta, a vers lüktetése is harcra tüzelt. A MÉMOSZ-ban, egy este, a „100%“ szavalókórus előadta a „Tömeg“ című versét. Száz ifjúmunkás, fiúk és lányok sorakoztak a dobogn. Száz fekete oroszongbe öltözött fiatal.

Munkát! kenyeret!
Munkát! kenyeret!
Jön a tömeg, a tömeg!
— — — — —

A tömeg
járó erdőrengeteg,

*ha megáll, vér a gyökere.
Termőföld talpa, tenyere.
Százezer hegy a kenyere,
itala nem férne ködnek
s a ködök bár hegyet fődnek,
a tömegnek nincs kenyere.*

— — — — —

*Nyirkos, görbedő atyáim,
édes, sovány leánykáim
a tömeg.
Körötte füstölgő csövek.
Folyót piszkál a szalmaszál —
ni, kapja, viszi már az ár!
és sodorja a padokat,
a kiszniket, a kocsikat,
a csákókat, a lovakat,
a fölmutatott kardokat —*

Száz oroszinges ifjúnunkás állott a dobogón, száz torokból szárnyalt a szó. Nem is szárnyalt, dübörgött! A vers szíven ütötte az embereket. A munkáshallgatóság kitódult az utcára, vitte magával a verset. Dübörgött a tüntető tömeg száján a szó:

*Munkát! kenyeret!
Munkát! kenyeret!*

Az Aréna úton ijedten zárták be a házak kapuit. A rendőrörszem riadtan fújt sípjába.

MÉG TÖRÜLKÖZÖTT nagy mozdulatokkal, amikor anyja útra készen lépett a konyhába.

— Ejnye, még sehol sem vagy — zsörtölődött a fejére nőtt, szép szál emberrel.

Mérgesen ráncigálta viseltes fekete ruhájának rövid ujjait. Fia ránézett, és megállt kezében a törülközővel. Mi baja lehet az ő vidám kis nyanyájának? Közelebb lépett hozzá.

— Neveessen már, mama!

— Hiába cibálom — mondta morcosan a néni. — Olyanok a kezeim ebben a rövid ujjasban, mint a két bocskor.

— Sebaj, mama! — rikkantott vidáman a férfi. — Úgy visszük sétálni máma ezt a két bocskort, mint a munka dicsőségét! De ha nem babszalyogsz mindjárt, akkor szaladok, kesztyűért...

Félóra múlva együtt léptek ki a Bulcsú utcai ház kapuján özvegy Biksi Mihályné és fia, Biksi György vas munkás. Elindultak a Ferdinánd-hídon át az Andrássy út felé.

Angyalföldön és Kőbányán, a Ferencvárosban és Csepelen, Óbudán és a Zuglóban, mindenütt ilyen ünnepélyesen léptek ki az emberek a bérkaszárnnyák és a földszintes kis házak kapuin. A férfiak simára beretválkozva, a nők ünneplő ruhájukban.

1930. szeptember elseje volt. A „tüntető séta” napja.

Tavasszal a dolgozók megmozdulása már megakadályozta a Bedó*-rendszer bevezetését, a tőkés urak nem alkalmazhatták a rabszolgatartás eme fogását a gyárakban. Azok a munkanélküli tüntetések is lezajlottak a közelmúltban, melyek mögött a kommunista párt állott. És most a dolgozók elindultak a külvárosokból, hogy megmutassák hatalmas tömegeikkel a proletariátus harckészségét.

A „tüntető sétát” ugyan nem engedélyezték, de a Szakszervezeti Tanács mégis kiadta a felhívást a tüntetés megtartására.

Aranyosan sütött a nap a nyári reggelben, s egyre több sétáló lépegetett az Andrássy úton. Mindenki legjobb ruháját öltötte magára e nagy napon. Diákok kis csoportjai tűntek föl, a Bartha Miklós Társaság „baloldala”. Ifjú munkások kamaszos boldogsággal sétáltak a fák alatt, a lányok és asszonyok szeme ragyogott, ahogy rámosolyogtak egymásra. Mert az emberek egymásra mosolyogtak, ismeretlenül is rokoni bizalommal, ahogy elmentek egymás mellett. A sok mosoly fénye fekete gondjaikkal keveredett, átforrósította szívüket.

Tíz óra tájban már sokasodott a nép, az áramlás megindult mind a négy égtáj felől. A kíváncsiak megálltak

* Francia helyesírással: Bedeaux.

és elvegyültek a sétálókkal. Attila kora reggel ott volt az Oktogonon, ahol egyik barátjával adtak egymásnak találkozt. Az emberek még egyre özönlöttek s nem tettek mást, csak derűsen sétáltak fel s alá az Andrássy út hosszában. Attilát olykor ismerősök megállították, kérték, mondja el valamelyik versét. A kis megállás után tovább járkált, örült a vidáman zsibongó beláthatatlan sokaságnak.

Az ünnepi hangulatban sétálók tömege lassanként a Városliget felé vonult. Attila és barátja is velük tartott, körülvéve ismerős diákokkal és ifjúmunkásokkal. Egyszer csak felhangzott a kommunista párt jelszava:

— Munkát, kenyeret! Munkát, kenyeret!

Attila két tenyerét szája mellé kapta, és ujjongva, tág torokkal harsogta a harci jelszót:

— Munkát, kenyeret!

Ütközben barátja meg-megszólalt:

— Ez is egy detektív. Nézd, ott van Rubos detektív-csoportvezető. Ott is egy, amott is egy . . .

Prédát lesve acsorogtak mindenütt a detektívek, fűrészőn, az elmenőket szinte átszűrva tekintetükkel. Fitytyet hánytak rájuk, derűsen sétáltak tovább.

A Szív utcából, abban a pillanatban, amikor odaértek, lovasrendőrök vágattak elő. A lovasrendőrök eszeveszett ordítózással, fújtató lovakkal és kivont kardokkal ugrattak neki a békésen sétáló sűrű tömegnek. A vagdalkozó meztelen pengék elől az emberek egy része futásnak eredt. De a többség megállt. Az ifjúmunkások felvették az egyenlőtlen küzdelmet, zsebükből köveket és patkószegeket rántottak elő.

A lovasroham ereje elől meg kellett futamodniuk. A szaladókat a nyeregbe ülők végigkergették a Szív utcán, a Lövölde térig. Attilát, aki még mindig nem mozdult, berántották egy kapu alá. A kaput lezárták. Türelmetlenül követelte, hogy engedjék ki, nem volt maradása a süket csöndben.

A Liget felé szaladt. A Hősök tere előtt emberek ültek végig a rácskerítések tetején, nótázva gyönyörködtek a sokaság hullámlásában. Még nem tudták, hogy a tragédia már vörösre festette az utcákat.

Megállt, hogy felkapaszkodjon a kerítésre s onnan kiáltta szét az ellenforradalom öldöklő és alattomos támadását. A rács tetejéről izmos kéz nyúlt felé, hogy fölsegítse. A következő pillanatban Biksi Gyurka mellett találta magát.

Gyurka fél kézzel kapaszkodott, fél karjával megölelte. S mintha csak tegnap látták volna egymást utoljára, úgy mondta:

— A mamám lesem innen, elvesztettük egymást.

Attila csak két szót kiáltott:

— Kitört a forradalom!

Autó óvakodott előre a tömegben. A nyitott kocsiban Fest leghirhedtebb zsaroló szerkesztője állott, és nagy buzgalommal jegyezgetett. Nagy képpel nézett alá a kocsiból, mint a nagy események szemtanúja. De a nép már nem tolongó, kíváncsi és izgatott arcot mutatott, hanem fenyegetőt. A Liget felől már lövések pattogása hallatszott. Szemhunyorításnyi idő alatt fordították fel az autót. A kocsikigyulladt, és a szerkesztő rimánkodva nézett körül.

A kerítésen ülők leugráltak.

— Látod! A munkásságon nem fog a fasizmus! — kiáltotta most Attila Biksi Gyurkának, akit a tömeg már el is sodort oldala mellől.

Futott visszafelé. Ütközben beleütközött Zelk Zoltánba. Egy fél mondat után már nem látták egymást. Az Oktagonon ott találta Nagy Lajost. Felujjongott:

— Nézzed a népet! Ki tudna még ekkora tömegeket megmozgatni?

Egy újságíró rohant el mellettük, futtában kiáltotta oda:

— A főkapitányságot ostromállapotba helyezték! Még a rendőri riportereknek is revolvereket osztogatnak!

— Sorsdöntő óra ez! — mondta még Attila, és elsietett a Liget felé.

A városligeti tó fölött, a kis hídon már a tömeg ereje vitte.

A süvöltő golyók bűgva és sziszegve csapkodtak a fák derekának, és fent a magasban zöld leveleket tépve fűtyöltek át az ágak közt, s vijjogva csaptak le a távoli áldozatokra. Az Állatkert sarkánál sebesültek rogytak a földre. A munkások pusztá kézzel vették fel a harcot a

karhatalommal, úgy tépték le a rendőröket a nyeregből. Zihálva és megsebezve küzdöttek, a rendőrök kegyetlenkedése már-már mézárlassá fajult.

A rendőrség minden erejét mozgosította, most páncélautót vetett harcba. Célrányosan tervezték el a gyilkolást, és sejtelmük sem volt arról, hogy amit elkövetnek, azzal egy régi rend rombolja magát. A nők ebben az iszonyú és véres kavargásban megrendítő hősiességgel vették gondjaikba a sebesülteket. A sebesülteket bevonszolták a Szondy utcába. A kapualjak megteltek fájdalmas nyöszörgéssel, a kövezetre vér csöpögött.

A gyilkos fegyverek elől meg kellett hátrálni. A villa-nyegyed palotáinak kapuit könyörtelenül bezárták a menekülők elől. A Szondy utcában hömpölygött a tömeg. Itt a proletárházak elnyelték, eltüntették őket.

Az utca elején magányos férfi futott, csapzottan és megtépázva. Nyomában lovasrendőr. A férfi a járdára ugrott, és a falak védelmében rohant tovább. Az egyik bolt-bejárat mélyedéséből egy sárgacipős láb nyúlt ki, elgáncsolta a menekülőt. A száguldó lovat tovább repítette lendülete, s ami most történt, egyetlen lélegzetvétel alatt zajlott le. Az elgáncsolt férfi felugrott, ökle, mint a kalapács sújtott a falmélyedésben vigyorgó alak fejére. Három metszőfog, egy disznósörtés zöld vadászkalap potyogott a járdára és egy Ipacs nevű gazember csuklott össze, mint a colstok, Biksi György vasmunkás ökle alatt.

Gyurka mögött egy szenespince vasajtaja csukódott be. A rendőrök a mellékutcákat is ellepték, aki elébük került, ütötték, vágták. A nőket is. Attila borzalommal nézte a szörnyűségeket. Egyszer hirtelen elkábult, gumibot hatalmas ütése érte a fejét.

Ipacs föltápaszkodott, és bezörgetett egy kapun. A ház udvarán a „100%“ és a mozgáskórus fiataljai szorongtak, csapatosan indultak el sétára, és egymással tartottak a menekülésben is. A vérző szájú férfit ápolás alá vették. Alig térítette magához a gyengéd gondozás, máris indult. A kapu előtt megállt, megnézte a házszámot.

Már az Andrásy utat „tisztogatták“ a rendőrhidak. Ipacs lihegve sietett, vitte agyában a házszámot és pofacsontján a véraláfutásos foltot, mint a gyalázat jelképét.

Az egyik hirdetőoszlop tövében halott feküdt, egy építőmunkás holtteste.

A Köröndnél detektívek vizslatták a terepet. Ipacs odatoppant eléjük. Hain Péter végigmérte.

— Látom, jól kikészítették — mondta gúnyosan. — Legalább majd nagyobb bizalommal néznek magára az „elvtársai“.

Ipacs sürgősen jelentette, hogy a Szondy utcában most mind egy rakáson vannak a kommunista ifjómunkások, lefűlelhetik őket.

A spicli jelentett, a detektívek intézkedtek. Tíz perc múlva ostrom alá vették a Szondy utcai házat.

Az udvar felszaggatott köveivel és a sarkukból kiemelt konyhaajtókkal torlaszolták el a kaput. Elszántan és fegyelmezetten láttak neki, hogy a sebesülteket kimentésék a vérszomjas kopók elől. Aki járni tudott, azt ketten támogatták föl a padlásfeljárón. A többit karjukon, hátukon vitték a padlásra. Egy hosszú létra fokaiba kapaszkodva, hihetetlen erőfeszítéssel segítették át a szűk nyíláson s vonszolták tovább tetőről tetőre tehetetlen társaikat.

Mire a kaput betörték, a létra eltűnt és a padlás zárva volt. A menekülők útját fedező hátvéd azonban ott maradt a házban. Vagy hetven fiút és lányt hurcoltak el a Mozsár utcai kerületi kapitányságra. Mindössze két rendőrt hagytak hátra őrizetükre, a többit újból kivezényelték. Az utcákon még hemzsegett a nép, a tüntetők szétszóródtak a rendőrrattakok elől, majd újból és újból összeverődtek.

Délután már csak felforgatott padok, kapuk összezúzott bordái, autók roncsai, üvegszilánkok és elgörgetett kövek halmaza mutatta a szemnek a hatalom veszett támadását és a proletárok osztályharcban edzett erejét. A visszavezényelt rendőrökre egy kis szívderítő meglepetés is várt. A Mozsár utcai kapitányságon hetven őrizetbe vett kommunista ifjómunkás helyett két összekötözött rendőrt találtak.

Másnap Attila ezt mondotta elvtársainak:

— Vége a békének. A munkásság már nem akar, a polgárság már nem tud a régi formák között élni. Új fejezet kezdődött a magyar munkásmozgalomban. Goethével elmondhatjuk: Tanúi voltunk.

AMIÓTA Felsőgallán járt, sokszor bukkant fel előtte dörmögő nagyapjának emléke. Tyatya a szabadszállási Muszajkert csösze volt valaha. Apró vályogkalibában lakott a Muszajkert szérűjén. Maga főzött, mosott, takarított és ez meg is látszott a házatáján. Volt két malaca. A malacok folyton a nyomában voltak, ha megállt, odadörgölődtek a lábához, ráhunyorogtak és vidáman rőfögtek.

Attila mezítlábas kisfiú korában pár hetet halászó nagybátyjánál nyaralt. Ángyikája elvitte a tyatyához is.

— Tyatya, itt az unokája.

A nagyapa dörmögött valamit a bajuszába. Megállt a gyerek előtt, és megálltak vele a malacok meg a kis fekete pulija. A szérűn legelésző libák hirtelen kiterjesztették szárnyukat és repesve siettek feléje, a kakas össze-csöditette a tyúkokat, s valamennyi odagyűlt tyatya köré. A pislogó malacok, a káráló tyúkok és gágogó libák között szótlanul állt a tyatya.

— Hogy hívják a kiskutyát, nagypapa? — kérdezte a kisfiú hosszú hallgatás után.

— Hm, hogyan? — Kiskutyának — dörmögte az öreg.

Elhatározta, hogy egy napra elvetődik Szabadszállásra, rokonlátogatóba. A vonaton elégikus emlékezéssel szépítgette magában a csenevész falucska régi képét. Itt született a Mama, itt élte zsenge gyermekéveit. Amikor elindult toronyiránt, meglepődve látta, hogy a falu megnőtt, kiterelvényesedett. Ám a megtollasodott község messzire kivetette legszegényebbjeit, tíz kilométert kellett gyalogolnia, amíg jóval a szőlőhegyen túl elért nagybátyja háza tájára.

Ez a ház egyetlen helyiségből álló viskó volt, villogó fehérre meszelt falakkal. Tyatya, aki mindenből kiöregedett már, itt élt a fia kenyerén. A nagybácsiék napszám-ban voltak, most szüretelték a szőlőt, csak a torzonborz

öregembert találta Attila a viskó előtt, egyes-egyedül az egész kerítetlen határban.

Két foga volt csupán a tyatjának, két szemfog, mely sárgán döfött ki kétoldalt a szájából, amikor beszélt. Haját évtized óta nem nyeshette olló. Rongyokba öltözötten ült a viskó előtt, a földön, mezítláb. Mézízű volt a levegő, jólesően melengetett a vénasszonyok nyara, nézték egymást a fényben.

Attila megpróbálta beszédre bírni nagyapját. Kérdezett, mesélt. De az öreg csak dörmögött s azt is érthetetlenül.

Késő este érkezett haza ángyikája és Imre bátyja. Lelkendező örömmel ölelgették a váratlan vendéget, szőlővel és kenyérrel kínálták, az volt a vacsora. A sötétben nem gyújtottak lámpavilágot, nem volt lámpábabelőjük. Kiültek a lassan előmerészkedő csillagok alá, és nagy szegénységüket panaszolták az ifjú rokonnak.

— Még egy koszos kismalacunk sincs — sóhajtott ángyika. — Egy csepp zsírozónk sem lesz a télen.

— A nyáron tán még aratásba sem tudok majd szegődni — sóhajtotta Imre bácsi. — Beállt a lábomba a halászbetegség. Ha ángyód nem piócazna, éhen vesznénk.

— Bizony, gyerekem, jóformán a piócakból élünk. Piócahalász lett ángyikádból. Azt hordom a piacra. Ha nem élnénk itt az isten háta mögött, biztos többször akadna munka, de így! Aztán itt van a tyatya a nyakunkon.

— Nyughass mán! — szólt rá Imre bácsi. — Öreg szegény, mint az országút, hová menne, mit csinálna...

A viskó sárosott padlatára leterítették a subát, hogy azon aludjon Attila, s ketten elvackalódtak a szalmaágyon. Tyatya kint maradt a szabad ég alatt. Attila nem tudott elaludni, kiment az éjszakába. Tapogatózó lába alatt érezte a lesült gyepet. Koromsötét volt, holott az ég megtelt csillagragyogással.

— A csillagokat nézed? Én is űket hallgatom — szólt meg valamerről tyatya.

Hozzábotorkált a sötétségben, s kimondhatatlanul örült, hogy az éjszaka megoldja az öreg nyelvét. Egész napon át nem szólt ennyit, mint most egyszerre.

— Nagyapám ismeri mind a csillagokat?

— Van kit ösmerek. A Göncöl, a Fiastyúk, a Kaszás . . .

— Az előbb azt mondta, hogy hallgatja őket. Én nem hallom a csillagokat, csak látom.

— Majd ha olyan odvas vénember leszel, mint én, majd zizegnek neked is a csillagok. Nézzed, az ott, a sűrűje, a Tejúton ott-é, az a tündérek kertje. Odajárnak táncolni a tündérek. Még hogy a Tündér Ilona, meg Árgyirus királyfi — magyarázta szelíd dörmögéssel. — Oszt mikor nagyon bolondok, hát le is rúgják olyik csillagot.

Elhallgatott, csend lett. Hallgatott Attila is, várt.

— Megfordul mán a Göncöl is — kezdte tyatya újra, doromboló mellel. — Ládd, a rúdja utolsó csillagja egész a mező felé hajlik. Ilyenkor én rétszagoló csillagnak mondom. Az meg, az a fényes fölöttük, a Pásztorcsillag, aki a Tündér Ilona nyáját legelteti. No, hallod-é, miként ne-szeznek?

Vadmadár rikoltott valahol a nagy csöndességben.

— Szélkiáltó — mondta az öreg.

— Talán szél lesz?

— Nem, valami fölverhette.

Attilát boldog izgalom fogta el. Mily szépeket tud mondani az öregember a csillagos égről. Mesemondó öreg, akit talán még soha senki se hallgatott meg. Kisfiús mohósággal unszolta:

— Mondja, nagyapám, az ott milyen csillag?

— Az? A sánta Kata, aki az urának, a Kaszásnak hordja az ételt, s egyszer nem vigyázott, meg is vágta a bokáját kaszálás közben a Kaszás. Azóta pislog, sántít egyre. De most keressük meg kisunokám a Betyárcsillagot. Látod-é, amott egyedül bujdosik. Kerüli a többit . . . Az meg a fátyolszemű csillag, aki nem mer a legényre ránézni . . . Az meg a Szépasszony. No, de róla nem mondok semmit, mert az csupa huncutság . . .

— Mondja, nagyapám, hogyan élt maga, amikor fiatal volt? — kérdezte Attila hirtelen.

— Én, fiam, sehogy! Akkora fődem se vót, mint a tenyerem, amit megcsikarjak. Egyszer tudtam egy lovat szerezni, de az olyan ló vót, hogy a szomszédok támogatták, ha befogtam a löcs mellé. Ezzel a lóval akartam fuvarozni. Öten vótak a gyerekeim, mind kicsi. Anyád, a Boriska,

a legkisebb. Hát ez a ló nem sokáig ténfergett velem, kiadta a párját. Éppen kukoricahordáskor. Rúgtam a hámfát, de már hiába, és egyszerre fölértem, hogy a lóimádó nemzetségből származok, mert olyan beszédeket mondtam el a halott lovam fölött, amért két esztendőre is becsukhattak vóna. Akkor lehetett itt jó világ, amikor sok vót a kotu.

Attila megörült ennek a szónak. Megkérdezte, mi az a kotu.

— A nádböndő az, ami meg van szöszösödve — magyarázta tyatya és mondta tovább: — Aki nyüglődött, belevette magát a nád közé, akár a Rózsa Sándor. Én még hallottam fattyúgyerek koromban, hogy 1867 előtt vót itt egy betyárbanda, akik el akarták fogni magát a királyt. Fogadalmat tettek, hogy nem eresztik addig szabadon, amíg meg nem esküszik a magyar alkotmányra. De a dolog kitudódott, és a betyárokat elfogták, mind egy szálíg. Az uraknak akkor se vót nagy eszük, mert nem a királyt fogták el inkább.

Csöndes révedéssel szötte tovább gondolatait.

— Egyszer udvarlábasa vótam egy kupecnek. Csak gyütt-ment s ha gyütt, aranyakat hozott. Megleptem lámpavilágnál, mindétig a sárga aranyakat számlálta. Én meg, aki a nyakamat feszegettem a sok dologba, semmi mást nem számlálhattam, csak a szalmát. Az is sárga... Nem vót többé nád, meg szittyó, ahová kicsapódjanak a szegények, elmentek a tengeren túlra. Én is mentem vóna a társaim után, de nagyanyád, a Demeter Julianna ittfogott a szavával. Ha kend is kivándorol, Imre, megint eggyel több lesz itt a szélkiáltó madár, ezt mondta. Való igaz, ahogy fogyatkoztak itt a parasztok, egyre több szélkiáltó gyött a határba...

Hallani lehetett, hogyan fordul meg heves mozdulattal.

— Ugye, fiam, te tanultál írni, olvasni? Mert akkor tán viszed valamire, nem kell, hogy akárki udvarlábasa légy. Én egy napig se járhattam iskolába. Három keresztnél nem tudtam egyebet papírra vetni, azt is a nevem helyén. Ilyenkor mindig arra gondoltam, Pöcze Imre, itt van eltemetve a te életed, ez alá a három kereszt alá. Hiszen hiába villámlott hamar az eszem, még az első osztályos kisgyerek is többet tudott nálam.

— Mondd csak, vonaton gyüttél, ugye? — kérdezte váratlan fordulattal.

— Vonaton, természetesen — mondta Attila.

— Akkor nagyon gazdag ember vagy te, fiam.

Attila szomorúan nevetett.

— A szegény is utazhat vonaton, nagypapa. Harmadik osztályon jöttem...

— Mégis gazdag ember vagy, édes fiam. Mert én nem jutottam messzebb az öreg buckadülönél meg a Sírőhegyen túl. Én úgy halok meg, hogy sose ültem vonaton...

Többet nem szólt a csillagnéző öreg, talán el is aludt. Mélyült az éjszaka, a csillagok szinte a lába elé ereszkedtek. A szélkiáltó madár megint rikoltott. Attila visszalopódzott a kis házba.

Másnap visszautazott Pestre, két vers érlelődő sorai-val. A „Dörmögő“ nagyapjának állított emléket:

*Avas szalonnán élt, mint az idő.
Telt-múlt naponta, sárgán görbülő
szalmát számolt, vagy nézte az eget,
a csillagokban szíve zizegett.*

A „Szélkiáltó madár“ című költeményében a porbásárba ragadt szegényparaszt dűnnyögi mélységes panaszát:

*Szegényember, hát már megint lázadsz?
Jaj, dehogy lázadok, a gúnyám szakadt el.
Másikat szeretnék, olyat, amelyiknek
Kevesebb a foltja.
Hát tán már elittad mind a fizetésed?
Nem volt nekem, uram, soha fizetségem,
nem is volt, nincsen is semmi fizetségem.
Ha szóltak, dolgoztam piros napestéig,
piros napkelettől dolgoztam, dolgoztam,
mondta öregapám, nem lesz fizetségem.*

*Hallod! te koldus, hord el magad innen!
El is megyek innen a tengeren túlra,
a tengeren túlra: társaim szívébe,*

*ott pedig elmegyek szélvész közepibe,
danoljon, ha az kell, hej, de danol is már,
fennen dalol már a szélkiáltó madár.*

AKÜLSŐ VÁCI ÚTON gyarak és kietlen bérkaszárnnyák váltogatják egymást. Közül a telkek, ahol Pest a kacatját tartotta: drótot, szöget, rozsdás kulcsot, csavarokat. Az apró limlom tetején a nagy vasak: kazán, tartály, lendkerék. Az esti holdfényben úgy tűnt, mintha fű lepte volna be az ócskavasak tetemét, a bolhafű őszi színevel virított rajtuk a rozsdá.

Attila loholva sietett a Váci út hosszában. Amikor befordult a mellékutcába, a sarki őrszem tekintete végighaladt a kabátja hátán, mint a meleg vasaló hegye. A következő sarkon megint befordult, és most már majdnem szaladt.

Az asztalosműhelyben morogtak az emberek. Fáradtak és éhesek voltak, s az előadó egyre késett. Néhányan fölálltak.

— Megyünk. Nem lehet ennyit várakozni. Ez mégis...

Az asztalos aggodalmaskodott.

— Oka lehet annak, hogy a fiú késik. Talán baj érte. Elfogták...

Megcsikordult a vasajtó. Az asztalos nagyot kiáltott:

— Nincs semmi baj! Megjött a fiunk!

Visszaültek a deszkákból hevenyészett lócákra, az egy-szál meztelen villanykörte fénykörébe. Előkerültek a ceruzák, térdükre készítették a papírlapokat. Attila egy láda tetejére telepedett.

A történelmi materializmus volt az előadás anyaga. A nehéz szöveg átlátszó világossággal fénylett szavaiban, az elméletet az élettel magyarázta, a proletariátus életével. Az egyórás előadás után megkezdődött a vita. Még öt óra múltán is ott ültek a „koporsóműhelyben“, ahogy a szeminárium helyét maguk közt nevezték. Éhségük is csak akkor jutott eszükbe, amikor az asztalos felesége egy óriási lábast tett eléjük tele grízes tésztával.

Jóval éjjel után ért haza Székely Bertalan utcai lakására. Kétségbeesetten virrasztó feleségét ezzel köszöntötte:

— Soha életemben nem szerettem a grízes tésztát, de holnap azt főzzél, Jutkám.

A munkásmozgalomban ismerte meg Juditot. A fiatal nő magányosan élt, nappal esernyőket varrt egy ernyőüzemben, este a munkáselőadásokon verseket adott elő. Megszerették egymást. Ismerkedésük idején sokat csatapultak együtt a téli estéken az utcán, egyiküknek sem volt annyi pénze, hogy beüljenek valamelyik olcsó büfébe, egy csésze teát inni. Ha nagyon fáztak, behúzódtak a Nyugati pályaudvar fűtött várótermébe, ott üldögéltek, amíg elment az utolsó vonat is, és a várótermet bezárták.

A Székely Bertalan utcában vettek ki egy szoba-konyhas kis lakást. A konyha ajtaja az első és második udvart összekötő, alagútra emlékeztető folyosóra nyílt; nappal is vaksötétség honolt a konyhában. A szoba ablaka a szűk hátsó udvarra nézett. Az udvarban balról magas, kormossárga tűzfal vetett árnyékot a szemközt sorakozó ablakokra. Nyáron az egyik ablak mellé valaki kiakasztott egy kis kalitkát, abban ugrándozott és csattogott egy kis sárga pihecsomó. Ez a kalitka a kanárimadárral volt az egyetlen derűs látvány a piszkosan meredő falon.

Judit elszántan igyekezett barátságossá formálni a sötét odút. A szálkás padlót beviaszkolta és kifényesítette. Fehér függönyt akasztott az ablakra, és valahonnan rongyszőnyeget is kerített a díványra, amelyből úgy meredtek ki a rossz rugók, mint a bordák a nyűtt gebe oldalán. Szekrényt, asztalt és székeket Makaitól kaptak ajándékul, a lakás díszével, a papírernyős állólámpával együtt. Az íróasztalt a Teleki téri zsibvásáron vette a költő, s maga húzta haza kiskocsin. Elvtársak vezették be a villanyt a kis lakásba. Attila és Judit arról is ábrándozott, hogy majd egyszer fölszereltetik a gázrezsót, és ha a pénz fölveti őket, fürdőkádat is szereznek a konyhába.

Attila nagyon büszke volt a főbérleti lakásra. Villanylámpa világította meg íróasztalát, az íróasztalon könyvek, kéziratok tornyosultak. Legtöbbször ribizli, szilva vagy szőlő volt az ebédjük, mikor milyen gyümölcs árasztotta el a pesti piacokat, de minden jelentős könyvet megvettek.

Ezen az íróasztalon, melynek csúf cirádáit barkácsolással maga tüntette el s melyet maga festett át friss barna színnel, ezen az íróasztalon születtek meg új, proletáröntudattól izzó, harcra hevítő költeményei. Ezen az íróasztalon akarta lefordítani magyarra a Tökét és megírni a marxista magyar irodalomtörténetet.

Most rákönyökölt az íróasztalára, keserűen tépelődött.
— Feküdj le — kérlelte Judit.

Nem feküdt le, úgysem tudott volna elaludni. Forrt benne a harag és a düh a gazok ellen. Elkobozták a könyvét! Megemelte az íróasztal sarkát, s rejtekhelyéről elővette az „Unter dem Banner des Marxismus“ című szovjet tudományos folyóirat legutóbbi megszerzett számát. Nem tudott belefeledkezni az olvasásba. Felidézte magában 1930. szeptember elsejének emlékét, a százezres tömegek rendőroket, csákokat és felemelt kardokat elsodró dagályát. Indulataiból és az emlékből kalapálta sűrűvé az „Esz“ című verset.

*Kaszák villognak az egen,
suhogó rendekben dől a zápor.
Nagy nyalábokban, szélesen
borul a szál, zizeg, aláhull.
És búzaszemekként a cseppek
tetőkön pattognak, peregnek.*

*Kaszák villognak? Szuronyok.
Golyók kopognak, csörögnek boltok,
futók sortüze vet lobot,
porzik a füst, összeszorított
foggal a föld tömege zendül.
Setét lé bugyog az erekből.*

*Vagy csak motor zúg? S gép szövi
az aláomló puha kelmét?
S a kínzott talajt befödi,
mint orsózáj a fáradt elmét? ...*

*Ősz anyó, — kerek tükröt vágott.
Mit láttok benne, proletárok?*

Majd egy év elmúltával a Valóság című folyóiratban látott napvilágot ez a vers. A lapot Attila alapította és szerkesztette, hogy e besúgóktól körülszaglászott világban legyen egy olyan újság is, melyben merészen kiállhat forradalmi eszméivel és reményeivel. A Valóságnak csak ez az egyetlen száma jelenhetett meg, szintén a rendőri cenzúra jóvoltából.

Egyelőre a „Dönts a tőkét” körül buzgólkodott az ügyesség. A bíróság elítélte Attilát, s elrendelte a verses-könyv „minden egyes feltalálható példányának elkobzását és megsemmisítését”. A könyv és írója ellen indított hajsza lepergett róla. A „Dönts a tőkét” harsányan zengő verseinek tiszta költészete mégis eljutott a munkások közé. A nyomdász a gép alól kikerülő ívekből ötszáz példányt azon nyomban elrejtett. Az íveket még a nyomdai házkutatás előtt sikerült átcsempészni egy távoli pincébe. Attila példányonként hordta el az íveket a könyvkötőhöz s onnan lakására. Ötszáz „Dönts a tőkét” minden ügyési ravaszság és rendőri szimatolás ellenére „forgalomba került”.

EGYIK ESTE az Amerikai úton, az előadást követő vita után, hazakészülődtek az emberek. Egyenként szál-lingóztak ki az utcára, óvatos körültekintéssel, feltűnés nélkül.

— Maradj még egy kicsit, Pintyő — mondta egy fiatal munkás siető társának.

Félrehúzódtak a homályos helyiség sarkába. Pintyő várt, a másik egy sárga fődélű füzetet húzott ki zsebéből.

— Ide nézz! Egy ismeretlen kommunista költő verses-kötete.

Pintyő rápillantott a könyvre. A könyv címlapján ez állott: *Dönts a tőkét*. A fiatal munkás a félhomályban egészen a szeméhez emelte a könyvet, és lázasan, hangosan olvasott föl belőle.

Pintyő fölemelte nagy, barna kezét és gyengéden hátba ütötte társát, aki most fedezte föl József Attilát. Huncutkodva csippentett a szemével, majd kezes-lábas munka-

ruhájának táskaszerű, nagy hátsó zsebéből kiemelte a könyv mását.

— Ide nézz!

Főllapozta a füzet első oldalát. Ott ez állott tintával beírt sorokban:

— *Ejh, döntsд a tőkét, ne siránkozz,
ne szísszenj minden kis szilánkhoz!
Ha odasújtsz körül a sorshoz,
az úri pusztaság rikoltoz —
a széles fejsze mosolyog.*

Már mindenki elment, valaki kulcsokat zörgetett. Elin-
dultak.

— Pintyő, te ismered?

— Hogy ismerem-e? Gyerekkori pajtásom! Öcsém! Barátom! De majd meglátod. Gyere el vasárnap a Vörös Segély túrára. Fél nyolckor az Aréna úti aluljárónál találkozunk.

Ezalatt a Hársfa utca egyik házának félemeletén zsongott-zsibongott a nagy terem. A szemináriumi előadást befejezték, s kezdődött volna a „100%“ dalkórus órája, az érkezők és távozők összetorlódtak. Azaz senki sem ment el.

Ez a ház a rendőrség épületével szemben állott a Hársfa utcában. Ebben a fullasztó és levegőtlen korban a haladás frontján küzdőket mindenütt veszedelem fenyegette, a mozgalom munkája életre-halálra ment. A város minden pontja küzdőtér és kiképző terep volt egyszerre, ahol a tudományos szocialista világnézettel harcoltak és fegyverkeztek. Még a rendőrség tözomszédságában is.

A felforrósodott levegő rezgett a lelkesedés zajától, mintha egy láthatatlan repülőgép légsavarja kavarta volna sebesen.

Attila a szeminárium levezetése után beszámolót tartott a cipész-sztrájkokról és a sztrájk jelentőségét fejtegette az idők irtózatoss nyomásában. Ezután elmondta *Párbeszéd* című azóta már híressé vált hexameterait. Ez a pattogó, ellenállhatatlan sodrású párbeszéd a kizsákmányoló gyáros és a sztrájkoló munkás között, ez rázta meg az embereket ezen az estén. A vers még egyszer elhangzott. Sza-

vanként, soronként jegyezték, a fiatalok már tanulták. Másnap már szavalták Újpesten. Vad szívdobogással lüktetett a dolgozók száján a verses párbeszéd tanulsága:

*Így sietett el a burzsuj a rendőrségre haraggal,
hozni a csizmás andrisokat, hogy a drága üzembe
sortűz hajtsa a munkások seregét haloványan
s elsietett proletártestvérünk is, hogy a néppel
megfontolja, miként vihetik vérszín lobogóval
társaik ősi ügyét a cipész szakmában is addig
bérletörés ellen harcolván béremelésre,
míg okulón eme harcból is belátja a többség,
hogy csak az öntudatos proletárok diktaturája
vethet véget a burzsi kizsákmánylásnak örökre.*

Vasárnap korán kelt, kidugta fejét az ablakon. A tűzfalak fölött az ég négyyszögű darabkája kéken ragyogott. Vidoran dudorászott öltözködés közben, csak akkor hallgatott el, amikor az állat kaparásztta az élet vesztett pengével. A mosdótálban ringott és zenélt a víz, mosdott, törülközött. A törülközőbe beleénekelte:

*Nád a házam teteje,
Rászállott a cinege.
Hess le róla, cinege,
Leszakad a teteje.*

Vidoran szedte viharkabátját, hátizsákját, és elindult Gyurkáért a Bulcsú utcába.

A viharkabát rövid volt, ujja is alig ért a csuklójáig. Mégis büszkén illegette benne magát Biksi néni tükre előtt, új volt, először öltötte magára. Biksi néni nevetett hetyke mozdulatain, és telegyömösölte a kisgyerekeknek való hátizsákot elemózsiával.

— Aztán vigyázzatok a villamoson! Ne igyatok nagyon hideg vizet! — kádenciázott csomagolás közben. — Tartsátok a szátokat is, fiaim, annyi a spicli, mint balha a falusi kuvaszban, hogy a nyüvek rágnák szét őket ott, ahol vannak. Annak a kezén törik el a korsó, aki a kútra jár, azért mondom . . .

A többi már nem hallották, elillantak.

A szép nyári reggelben fűtyörészve topogott a fiatal munkás az aluljárónál, várta Pintyő érkezését. Az aluljáróból egyszerre előbukkant Gyurka és Attila.

— Régen vársz? Kicsit késtünk — kezdte Gyurka, aztán rátért a bemutatásra. — Ez itt Sárga elvtárs. Azelőtt Hatvanötösnek hívták, de amióta egy bizonyos sárga födelű könyvet bújik, kiérdemelte a Sárga nevet. Ez az elvtárs pedig...

A fiatal munkás barna szeme árnyékában felfénylett a mosolygás.

— Ó, én ismerem Funk elvtársat. Már beszéltünk egymással. Emlékszel? Sós-kúton. Akkor is Vörös Segély túrán voltunk. Te tartottad az agitációs beszédet.

Attila derűs meglepetéssel nézett a Sárga kipirult arcába. Mindenre emlékezett. Sós-kútra, a túrán részt vett fiatalok nagy csapatára, a beszédre. Csak azt nem tudta hirtelen, miért nevezi az ifjú Funknak.

— Nem emlékszel? Az irodalomnak a párthoz való viszonyáról is beszéltél. Én azt kérdeztem tőled, Funk elvtárs, hogy ki a jó költő és ki a rossz költő?

— És Funk elvtárs mit felelt? — kérdezte most Gyurka, akit hangtalanul rázott a nevetés az újból elhangzó Funk név hallatára.

— Azt mondtad — komolyodott el Sárga —, hogy jó költő az, aki ír rossz verset is, rossz költő az, aki ír jó verset is.

— Erről magamra ismerek — nevetett Attila.

Egyszerre rátalált a magyarázatra. A koporsógyári este óta rajta ragadt a fiunk szó. Ez lett a fedőneve: Fiunk. Mint ahogy a mindig nótázó Gyurkából Pintyő lett, az ifjú elvtárs meg a Sárga elnevezést kapta egy szeregett könyv címlapjának színe után. A Fiunkból a körforrásban kikopott az „i” betű, csak ennyi maradt: Funk.

Nevetve szálltak fel a villamosra. Amikor a Kamaraerdő felé vették gyalogútjukat, már felszaporodtak vagy negyven főre. Itt is kacagtak, úgy hordták magukban a nevetést, mint valami belső ragyogást.

FÉLT ÉS SZORONGOTT az egész világ. Ezek az évek azzal teltek el, hogy az emberiség reszketett a jövőtől: a faszizmus már fegyverkezett. A szellemi élet ijedt jajkiáltásokat hallatott, de nem a proletáröntudat magas fokáról. Akadtak költők és írók, akik felcsaptak a kormányhatalom igriceinek, új ezer évre szóló reformkorzakot kínáltak a népnek szabadságvédelem és szocialista gazdaságpolitika helyett. A népet paraszti formában eszményítették; árvalányhajasan és gyöngyös-bokrétásan.

Csak a párt, csak a mozgalom folytatta töretlenül meg nem alkuvó harcát.

Az ezerkilencszázharminckettes esztendőben a rendőrség kegyetlen hajszát indított a kommunisták ellen. Megtelték a börtönök. Besúgók hada settenkedett az elvtársak nyomában. A szemináriumok folytatását beszüntették, nehogy rajtaüssenek az embereken. A mozgalom egészen a föld alá került, a föld alatti munka fokozódó elszántsággal folyt tovább.

Attilát is besúgták. Szendrő elvtárs kapta a feladatot, értesítse, ne jöjjön, az előadásokat felfüggesztették, figyelik a házat. Négy napon át kereste loholva, nem találta sehol. A negyedik napon a Körúton botlottak egymásba. Attila már tudta, hogy figyelik.

Szendrő sietett volna tovább, de Attila megfogta a kabátja gombját, nem engedte. Üzent az elvtársaknak. Azt üzente, tartsák össze az embereket, ne veszítsék el egymással a kapcsolatot.

— Azt is kössed a lelkükre, hogy az anyagot vegyék át. Tanuljanak! A tanulás is: harc!

Ilyen utasításokat adott akkor, amikor talpa alatt égett a föld.

A mozgalom két nagy harcosát, Sallai Imrét és Fürst Sándort bíróság elé állították. A türelmetlen rohanás napjai következtek, megmenteni a két elvtárs életét. Megalakult a halálbüntetés ellenes liga, hogy egy kiáltványt röptsen világgá. A röpiratot Attila fogalmazta.

A Vörös Segély munkája hatalmasra duzzadt, a bebörtönzött elvtársak kenyér nélkül maradt családjairól kellett gondoskodni. Nem volt ritka eset, hogy az anyát és

az apát is elhurcolták a titkosrendőrök, s kisgyerekek maradtak magukra hagyottan a felforgatott lakásban. A még szabadon járó elvtársak vették magukhoz a gyerekeket. Nem akadt senki a szervezett munkásság soraiban, akit ne lázított volna a gondolat: ezt nem tűrhetjük tovább! Oda kell állni a lebukottak helyére!

Egy este ismeretlen férfi kereste föl Attilát. Riadt arcú kislányt tuszkolt be gyengéden a konyhába, majd gondosan betette maga mögött az ajtót. Sapkáját levette, hátrasímította öszülő haját, és visszatette a sapkát fejére. E kis pihenő után azt mondta:

— Feketelistán vagyok, nincs bejelentett lakásom. A kislánynak nem tudok szállást adni. A szüleit lefogták. Itt hagyom, elvtárs...

Kinyitotta az ajtót, s már el is tűnt.

Judit megetette a gyereket, aztán megágyazott a padlón, lefektette. Éjjel a kislány fölsírt álmában. Attila felkelt, betakargatta. Visszafeküdt. A mélyen alvó gyerek egyre szipogott, Attila végképp nem tudott elaludni. Az udvarban a szemközti fal piszkos sárga színe már kivált a hajnali homályból. Nesztelenül kiosont a konyhába, hogy ne zavarja az alvókat. Verset írt a konyhaasztalon.

*... Enyhítsd kínunk, ha munkás vagy s szabad,
elvtárs, hisz te vagy a Vörös Segély.
Testvér, segítsd a lebukottakat.*

*Küzdtünk híven a forradalomért,
nem halhatunk meg, élnünk kell tovább.
Zizegve várnak a röpcsik, a hék
s éhbérre várnak mind a burzsoák.
A mozgalom vár, munka és család,
míg megbukik a kizsákmányolás,
a sarló villan, sújt a kalapács
s börtönről, gyárról le hull a lakat.
— Éljen a Szovjet, a munkástanács! —
Testvér, segítsd a lebukottakat.*

A vers másnap végigdübörgött a föld alatt és kiszárnyalt a napvilágra is. Szíven ütötte, torkon ragadta az

embereket. A Vörös Segély illegális összejövételein ezzel a verssel lázítottak az embertelenség ellen.

Sallai és Fürst életét nem tudták megmenteni, a gyilkosok könyörtelenek voltak.

A halálbüntetés ellenes röpiratot öten írtak alá, mind az öt aláíró ellen megindult az eljárás. Attila könnyen védekezhetett volna. Elég lett volna annyit mondania, hogy az ügyészség által kifogásolt részek utólag, az ő tudta és beleegyezése nélkül kerültek a szövegbe, ugyanis az eredeti szöveget a nyomozóknak nem sikerült előkeríteniük. De Attila kijelentette, akár az ő aláírása előtt, akár utólag íródtak a kifogásolt mondatok a röpiratba, azokat helyesli és magáévá teszi. A sorsközösség, a mozgalom, az eszme elárulásának érezte volna, ha megtagadja a lázadó mondatokat.

Az aláírók közül hármat, akik éltek a védekezés jogával, a bíróság felmentett. Attilát és még egy társát elítélték.

A NYAR új télbe fordult. Attila kiköltözött a város peremére, a Korong utcában lakott, szoba-konyhás kis padláslakásban. Ez a lakás tele volt fénnnyel, kertre nyílt az ablaka, s az ablak előtt magasba nyurgult vadgesztenyefa ingatta lágyan koronáját. Az egyemeletes házacska előtt járda se volt, és a fűvel benőtt úttest úgy nyúlott el a mezők felé, mint a vetések hosszú, zöld csíkja.

De most tél volt. És a padlásszoba kegyetlenül hideg. A kis vaskályha, ha izzott is, nem tudta a falakat átmelegíteni. Hát még, amikor nem volt mivel befűteni.

Három napos „szénszünet“ után Judit öt kiló briketet cipelt haza, s most begyűjtött. Attila is megérkezett, odaállt a kályha mellé. Kint fázós jajgatással szaladgált a szél, bent a kályhatűz pörölt, mint egy melegszívű, zsémbes kis öregasszony.

— Elvállaltam egy család élelmezését — mondta Attila, és elgondolkozva dörzsölgette fagyos ujjait.

Judit kérdő tekintetet vetett rá.

— Megint lebukott egy elvtárs. Az asszony beteg és három gyereke van.

— De Attila! Miből?

— Kevesebbet fogunk fűteni.

Judit anyás mosollyal hajolt feléje.

— Akkor mi megfagyunk, az elvtárs családja meg éhen hal.

Körülnéztek. Sehol semmi, amit el lehetne adni. Csak a sarokban meg az íróasztal tetején a nagy halom könyv, nemrég megjelent verskötetének, a *Külvárosi éj*nek sok-sok példánya.

— Versekből csinálunk pénzt — jelentette ki Attila.

— Ma is sikerült három Külvárosi éjt eladnom.

— Ez nem sok...

— Elvállaltam, meg kell lennie. Hogy miből?

Leült az íróasztal mellé, a szürke könyvek között kis helyet csinált. Még az este három verset írt gyors egymásutánban. Judit elrohant a három verskézírattal a Népszava szerkesztőségébe. A versekért kapott tiszteletdíj meg sem melegedett a kezükben, azonmód a lebukott elvtárs családjához vándorolt.

Amikor az építőmunkások sztrájkba léptek, az eset megismétlődött. De most nem elégedett meg annyival, hogy egy család eltartásáról gondoskodjék, másokat is maga mögé sorakoztatott. A Japán-kávéház pincéreit is rávette, siessenek a sztrájkolók segítségére. Leült az egyik kávéházi asztal mellé, hogy megvárja a délutáni munkaváltást. Gondterhesen hajolt egy teleírt cédula fölé, följegyezte, hogy mi legyen a küldendő csomagok tartalma. A tápértéket is kiszámította kalóriákban.

A tél hosszú volt, de már kifelé állt a szekere rúdja. Már várták a tavaszt és tervezgettek. Attila már a nyárról beszélt, a vasárnapi túrákról, amikor megint csapatosul indulnak neki hegynek és völgynek, megint együtt lesz a munkások nagy családja. Arról ábrándozott, milyen pompás lenne nyáron át kint lakni a Duna-parton, sátor alatt, a többiek között.

Valaki kopogott. Judit sietett ajtót nyitni a vendégnek. Vasárnap volt, ilyenkor keresték föl barátai a költőt.

Attila a könyvespolchoz ugrott, gyorsan kirántott egy könyvet, és a kis díványpárna alá dugta. Hátha János

jön, a nagybajuszú könyvkötő. Majd keresi, aztán mér-
gelődik, mert nem találja. A végén nagyot nevetnek...
János keveset beszélt, annál többet nézegette Attila
könyveit. Ha jött, máris a könyvespolc elé állott, fejét
kicsit félrebillentette, és elolvasta a kötetek gerincén a
címeket. Ezeket a könyveket mind jól ismerte, kötésük
az ő keze munkája volt, mégis mohó kíváncsisággal és
nagy szeretettel álldogált a könyvsorok előtt. Nézelődés
közben lassú mozdulatokkal csavargatta bütykös ujjával
dús bajuszát, aztán egyszer csak hirtelen akkorát rántott
bajuszának szálain, mintha ki akarná gyomlálni. Kiraga-
dott egy könyvet a sok közül, megforgatta, és azt mondta:

— Ezt sokkal szebben kellett volna bekötni. Ez a
könyv megérdemelte volna!

Vásárnapi látogató volt a nyomdász is, egy szabóse-
géd, néhány költőtárs és muzsikus. Most ismeretlen férfi
állott az ajtó előtt.

— Alázatosan könyörgöm... Ma még nem ettem...
Tessék valamit, kérem alázatosan...

Attila csak ennyit hallott a szobából, s hirtelen heves
utálatot érzett az undorítóan alázatos hang hallatára. De
hátha munkanélküli. Kiment és behívta az embert.

— Melegítsd meg, ami maradt délről — mondta Ju-
ditnak.

Helyet kínált az idegennek s amíg az ételre vártak,
jól megnézte. Fiatal, erős, egészséges ember. Nem is so-
vány. A ruhája rendes és — koldul. Gyötrő lehangoltsá-
got érzett. Hogyan vetemedhet ily ifjan, erősen koldu-
lásra?

Judit behozta a forró levest.

Amikor az idegen megette a levest, Attila megkér-
dezte:

— Van szakmája?

Nem pusztá kíváncsiságból adta föl a kérdést. A túrá-
kon is legfontosabbnak tartotta, hogy megismerje a fiata-
lok életét. Kikérdezte őket, hol dolgoznak, mennyi a fize-
tésük, tudnak-e könyvet venni, mit olvasnak, mi érdekli
őket? Az ember csak kívül kérges, belül csodálatos ned-
vek keringenek, mint a élő fában.

— Esztergályos vagyok — mondta a fiatalember egy-
kedvűen.

Judit most behozta a vacsorára félretett, fejhúsból főzött székeygulyást.

— Miért nem dolgozik?

— Ha bolond volnék — mondta a fiatalember, és belemosolygott az étel gőzébe, rászúrt egy reszkető szalonás falatot a villára, egy szemvillanással megnézte, mint aki épp az ilyet szereti és bekapta. — Bolond volnék dolgozni, amikor így könnyebben megélek...

Juditban hirtelen az a gondolat támadt, hogy fölkapja a még tele tányért és a koldus fejéhez vágja. Attila elkomorodott. Még egy kérdést adott föl:

— Mit csinált 1930. szeptember elsején?

— Miért? Mi volt akkor? — kérdezte vissza a koldus teli szájjal.

— Akkor? — csattant fel Attila. — A munkásság tüntetett!

A fiatalember letört egy darabka kenyeret, nagy gondal kitörölgette a tányért, bekapta ezt a kenyeret is, aztán hátratámaszkodott a széken.

— Ó, kérem, én minden ilyen cécót messzire elkerülök — mondta szelíd bárgyúsággal.

Attila kirúgta maga alól a széket. Rettentő haraggal kiáltotta:

— Menjen innen! Menjen innen, de azonnal!

Feldúltan töprengett napokon át ezen az emberi jelenségen. Olykor megrázta fejét, mintha azt gondolná magában: hová jut az ember, e szörnyű társadalom útvesztőiben, ha kihullik a közösségből. Micsoda mocskba!

Eszébe jutottak a síró anyák, az éhező gyerekek. Biksi néni a kifogyhatatlan fazekával, amelyből mindig tudott még egy kis bablevest kimerni a ház apróságainak. Gyurka, aki alig tudja tartani a légkalapács alatt az izzó vasat, a rendőrségen tüket szurkáltak körmei alá. Minden a munkásságot sújtja. Négy százan állanak már reggel ötkor sorba ott, ahol nyolckor egyetlen kifutót vesznek föl. Eszébe jutott a kis pékinas is.

Jóska, a kis pékinas Nagytétényben dolgozott egy pékműhelyben. A kemence mellett hált zsákon, álmát svábbogarak nyüzsgötték körül. De szívében Attila verssorai zsongtak. Begyűjtás után és vacsorakenyere mellé a Külvárosi éj verseit olvasta. Egyszer egy vasárnapon szépen

kimosakodott, sapkájából kirázta a lisztet, és nekiindult Nagytétényből, hogy fölkeresse a költőt.

— Jó napot kívánok — ezzel lépett a szobába.

Lekapta sapkáját és elpirult. A sapkából lisztpor szállt föl, mint valami finom, áttetsző fehér füst. Attila leültette a díványra, és megkérdezte, honnan jött, miért jött?

Most mit mondjon? Csak látni kívánta a versek költőjét, szavát hallani. Lesütötte két gyerekszemét, térdét összeszorította, kis lisztpárákat gyűrögetett ki sapkájából. Aztán egyszerre megelevenedett, lábát szétvetette, sapkáját a díványra dobta, és a zsebéből előszedett egy szép, piros almát. Az almát ráültette tenyerére és odanyújtotta.

— Ha elfogadja, szívesen adom.

Ilyen emberekkel találkozott lépten-nyomon a város peremén, akik nagyon tudnak szeretni. Volt egy szabósegéd barátja, aki heti tizennégy pengőből tartotta el családját. Valahányszor fölkereste Attilát, a kis szoba valamelyik szegletében, az asztal sarkán, egy könyv alatt, vagy egy bögrébe csúsztatva, ott hagyott egy fényes pengőt.

Az első fényes pengőt sokáig elnézte Attila az asztal sarkán. A jósnak ez a csillogó kis jele mélyen meghatotta, mint a piros kis alma is.

Verset adott érte barátainak.

*Mondd, mit érlel annak a sorsa,
akinek nem jut kapanyél;
kinek bajszán nem billeg morzsa,
ki setét gondok közt henylél;
ültetne krumplit harmadába
s nincs szabad föld egy kapa se,
s csomókban hull a hajaszála
s nem veszi észre maga se?*

*Mondd, mit érlel annak a sorsa,
akinek öt holdja terem;
lompos tyúkja kárál a torsra
s gondjai fészke a verem;
s igája nem zörög, sem ökre
nem bög elnyújtva — nincs neki —*

s mélyéről párolog a bögre,
ha kis családját eteti?

Mondd, mit érlel annak a sorsa,
ki maga él, maga keres;
levesének nincs sava-borsa,
hitelt nem ad a fűszeres;
egy tört széke van, hogy begyűjtson,
repedt kályháján macska ül,
ritmust lóbál az ajtókulcson,
néz, néz, s lefekszik egyedül?

Mondd, mit érlel annak a sorsa,
ki családjáért dolgozik;
veszekszenek, kié a torzsa,
és csak a nagy lány néz mozit;
a nő mindig mos — lucsok holtja —
szájíze, mint a főzelék
s a szigor a lámpát ha eloltja,
csend fülel, motoz a setét?

Mondd, mit érlel annak a sorsa,
ki a gyár körül ügyeleg;
helyén a kapszlit nő kapdossa
s elfakult fejű kisgyerek;
s a palánkon hiába néz át,
hiába cipel kosarat,
szatyrot, — ha elalszik, fölrázzák
s lebukik, hogyha fosztogat?

Mondd, mit érlel annak a sorsa,
ki sőt mér, krumplit, kenyeret,
hozomra, újságpapírosba
s nem söpri le a mérleget;
s ritkás fény közt morogva rámol
— az adó hosszú, nagy a bér, —
s mi haszna sincs, hiába számol
többet a petróleumért?

S mondd, mit érlel annak a sorsa,
ki költő s fél és így dalol;

*felesége a padlót mossa
s ő másolás után lohol;
neve, ha van, csak áruvédjegy,
mint akármely mosóporé,
s élete, ha van élte még egy,
a proletár utókoré?!*

A GÖDI DUNA-PART fűzfái alatt sátrak sorakoztak, egész kis sátortelepülés. A sátrak berendezése szalmából gyömöszölt fekhely volt, középen lócaféle, hátul egy kis láda, a láda tetején egy-két lábos, nyers krumpli, hagyma. Ahol fönt összeborult a két sátorlap, kifeszített kötélén néhány ruhadarab csüngött.

A sátrak bejárata előtt, parányi területen, fehér kavicokkal díszítették ki a sátorlakók „házuk táját“. A kavicok között itt-ott égővörös muskátlik virítottak. Az órásművesek szakszervezetének tagjai ütötték fel itt tanújukat, a példát más szakmák tagjai is követték, és kiözlöltek a Duna partjára a munkanélküliek is. Néhány hónapra megszabadultak a házbérfizetés gondjaitól.

A szombat esti vonattal csapatostul érkeztek a városban dolgozó férfiak és a hétvégi hálóvendégek, rokonok, barátok. Paprikás krumpli és lecsó finom szagát terelgette a gyenge szellő, gödröcskékre vagy téglákra fektetett kis vaspallók alatt izzott a parázs, a vaslapra rakott lábasokban főtt a vacsora.

A gyerekek kifutottak a vonat elé, és apjuk nyakában lovagolva, nyargalva érkeztek vissza: kezdődött a nagy viháncolás. Az emberek bebújtak a sátrakba, ledobálták magukról a munkaruhát, felrántották a kis úszónadrágot, és nekiiramodtak a víznek.

Vacsora után letelepedtek a fűbe, valaki harmonikázott, énekeltek. Az asszonyok, tállal az ölükben körülültek egy nagy halom zöldpaprikát. A kés pengéje villogott ujjuk között, ahogy gyors mozdulattal kikanyarították a paprika csutkáját, és belemetélték a tálakba.

— Lagzira készültök? — csodálkozott rá valamelyik vendég a paprikahegyre.

— Vasárnap lesz holnap, hallod-e! Jönnek a Wolfnergári ifik. Itt az a szokás, hogy aki üres hassal jön, az teli hassal megy haza.

— Hé, órálok! Van-e órálok? — röppent föl vidáman a kérdés az aláhulló estében.

— Van! Van! Nekünk ne volna? — hangzott nevetve kórusban.

— Akkor ne nagyon ketyegtesselek, mert aludni akarok. Akinél vekker van, az kiváltképp ügyeljen, mert megbuggyantom a Dunában...

A harmonika egy hosszú sóhajtással elhallgatott, csönd lett. Lefeküdtek. Az éjszaka kis neszei fölédtek a susogó füzesben, egy öreg csónak alatt kotyogott a víz, békák ummogtak. A hold elindult a csillagok között, a holdfény ezüst hidat vetett a két part közé. Ahogy a hold haladt, a fák mozdulni látszottak a fények és árnyékok játékában. Mintha az egyik ki is lépett volna helyéből.

Egy férfi lopakodott a füzes felől a sátrak közé. Egyszer megállt, sokáig nem moccan: kavics csikordult a lába alatt. Aztán továbbosont, és az egyik sátorba visszatartott mozdulattal valamit bedobott.

Finta Karcsi mellére esett ez a valami. Karcsi felriadt. A földre kapott a zseblámpa után, felkattintotta. A következő pillanatban kilendült a sátorból. Felsivított:

— Emberek! Provokáció!

Mintha a fűszálak is lábra kaptak volna! A telihold ragyogásában az idegen messziről látta, hol mered cövek az útban, hol feszül a sátrak kötele, ugrott, szökkent s két lépéssel már el is tűnt volna a fűzfaágak földig érő, sűrű függőnye mögött, ha az utolsó sátorból nem nyúlik ki egy láb, s el nem gáncsolja.

Orra bukott. Vasmarkok állították talpra.

Az egyik sátorban lámpát gyújtottak. A petróleumlámpa világánál kézzől kézre járt a könyv, amely Finta Karcsit mellen találta. Ez a könyv ki volt tiltva az országból, akinél ezt a könyvet megtalálják a detektívek, amögött becsapódik a börtön ajtaja.

— Ez az alak rendőrügynök.

— Világos. Nyakunkra akarta hozni a csendőröket.

Tanakodtak, mit csináljanak a besúgóval. Mindnyájan Zsirai bácsira néztek, az öreg régi mozgalmi ember, kitűnő

taktikus. Zsirai bácsi az állát vakargatta. Így nézte hosszú percekig a jól ismert könyvet, az állát babrálva. Aztán szeme körül összeszaladtak a kis ráncok, mosolygott.

— Azt gondolom, etessük meg vele, amit főzött. Adjuk át a csendöröknek.

Karcsi akkorát nevetett, majd összedült a sátor fölötük.

Odakint megmotozták a beugratót. A nála talált holmikat bedugták a sátor nyílásán. Útlevel, töltőtoll, címekek és telefonszámokkal teleírt notesz, néhány névjegy, ez volt az egész. Zsirai bácsi egy névjegyet bedugott a könyv lapjai közé.

— A többi adjátok vissza annak a patkánynak.

A faluban felzörgették a csendörörsöt. A kapu mögött puskatus agya koppant. Az elfogott férfi megpróbálta nyálába sűríteni dühét: kiköpött Zsirai bácsi felé, de Karcsi meglökte és a felnyíló kapuszárnyban előbukkanó csendör arcába talált. A kapufélfának esett a képére csattanó pofontól.

Betuskolták egy bagariaszagú szobába.

— Egy olyant fogtunk, amilyent maguk mindig keresnek — mondta Zsirai bácsi nagy ártatlanul. — Ez a könyv volt vele. Ebből akart nekünk magyarázni.

A könyvet gyengéden az asztalra helyezte, és hátralepett társai közé. Jól ismerték ezt a szobát, három héttel ezelőtt őket vallatták itt.

— Mehetünk? — kérdezte szelíden Karcsi.

— Várjanak! — ordította dühösen a leköpött csendör.

Egy másik most bújt a zubbonyába, és a tintapecsétés íróasztal mögé telepedett. Belépett az őrmester is.

— Mi van itt?

— Kérem, én mindent megmagyarázok — kezdte az ellenszenves idegen. — Én nem...

A dühös csendör nekiugrott, megkapta a második erőteljes pofont.

— Motozzátok meg! — mondta a sötét, szigorú arcú őrmester.

A füstös meszelt falra rajzszögekkel odaerősített falinaptár tapadt. Az alá húzódtak a sátorlakók, onnan néztek a csendörök előtt alázatosan görnyedő alakot.

Az őrmester belemélyedett az útlevelebe. Aztán a bűn-
jelet lapozgatta. Rábukkant a névjegyre.

— Hogy hívnak? — kérdezte az íróasztal mögött ülő
csendőr.

— Ipacs Olivérnak. Kérem én...

Az őrmester megmarkolta a könyvet, a magasba len-
dítette, és lecsapott vele, mint egy taglóval. Ipacs Olivér
elterült a földön.

— Maguk kotródjanak! — rivallt az őrmester fenye-
gető hangon a falinaptár felé.

Még látták, hogy csizmája sarkát belevágta a földön
fetrengő alak hátába. Nem éreztek semmi megindultsá-
got, mint ahogy nem éreztek félelmet, amikor három hét-
tel ezelőtt néhányukat vagy húsz ifjúmunkással behajtot-
ták az örsre, mert „kommunista verseket szavaltak“. Ak-
kor Attilát lökdösték így az őrmester elé a csendőrök. De
előbb mindnyájuk kezét hátrakötötték.

— No, most szavaljál! — ágált a bikaerős őrmester a
vékony Attila előtt.

— Hagyják békében — kiáltották a lányok. Lányok is
voltak a bekísértek között. — Nem tud az szavalni!

— Nem tud?! — csattogtatta hatalmas állkapcsát az
őrmester. — Majd mindjárt tud!

Akkor csak az öklével sújtott le. Attila összeesett. A
férfiakat összepofozták. A lerogyó embereket csizmasa-
rokkal rugdosták a lányok szeme előtt. Útés és ordítás
váltogatta egymást.

— Tudtok-e már szavalni? Még mindig nem tudtok?

Reggelre belefáradtak a kegyetlenkedésbe, szélnek
eresztették az elkínzott embereket.

Zsirai bácsi megállott a csendőrlaktanya kapuja előtt,
s fülelt egy kicsit. Aztán elindultak. Szótlatlanul mentek vé-
gig az alvó falun. A nyaralók villái mögött a part felé ka-
nyarodtak. Már virradt, a hold már haloványodott a vilá-
gosodó égen. A fák lombjain átvilágított a hajnali pirosság.
A pirosságból a sátorfák hegyére is jutott egy kevéske.
És a víz is porosodott, mintha nagy tűz fölött hömpölyögne
el a Duna.

Megálltak a vízparton.

— Az szép volt, hogy éppen avval a könyvvel... —
motyogta boldogan Finta Karcsi.

Odaugrott Zsirai bácsihoz, elkapta az öreg derekát, magához ölelte, jól megropogtatta a csontjait.

— Karcsi, te! Megveszekedté!

— Tudod, Péter bácsi, olyan volt az, mintha a kommunisták ökle csapott volna a fejére...

KAMASZOS JÓKEDV tombolt végig a parton. A sátrakon innen és túl összeverekedtek a Wolfner-gyári ifjúmunkások a vasasokkal, birkóztak, szökdécseltek, meg-hempergették egymást. A nagy egészséges férfiak és a karcsú lányok, vékony fiúk gyöngyöző nevetése úgy lobogta körül a kis sátorvárost, mint tisztást az erdőtűz.

S még egyre érkeztek, néhányan biciklin, a többiek gyalog. A nők eltűntek a sátrak alatt, a férfiak a bokrok mögé bújtak. Nadrágok, kabátok, ingek, repkedtek a levegőben, s hulltak alá az ágakra. Fürdőruhát öltve léptek ki a fénybe, nyújtózkodtak fehér bőrükkel, mely a gallér fölött és csuklójukon, ahol a kohók tüze, a munka gőze szabadon érte arcukat, tarkójukat és öklüket, átmenet nélkül vált barnára.

Egy széles vállú, sűrű hajú, Feri nevű férfi elkiáltotta magát:

— Ide gyertek, bőrösök!

Összefutottak a cipőfelsőrészkészítők, az aljamunkások, cvikkelók és tűzőnők. Feri a társaságot egy kis térség felé terelte.

— Ez a hely jó lesz — mondta elégedetten. — Kezdhetjük.

Félkörben állottak föl. A félkör közepére kilépett egy karcsú lány és egy nyurga fiú. A lány keresztbe fonta karját, fölvetette fejét, megfeszítette derekát és ebben a pózban megmerevedett. Gögösen nézett a nyurga fiúra, aki úgy indult feléje, mintha rögtön el akarná verni.

— Állj! Nem jó! — kiáltotta Feri, és a mozdulatlan lányra mutatott. — Értsd meg, ezt a bestiát kell most meggyűrnöd. Emberek, az egész ország sorsa a kezében van. A szavak forrón, kétségbeesve törnek ki belőled. Nem

vagy most más, mint csupa felszakadt indulat. Érted, Rigó?

A nyurga Rigó visszalépett, és újból megindult a lány felé, akit Terkának hívtak. Rigó kieresztette zengő hangját.

— Befelé mondd. Mélyen, forrón — szakította félbe Feri. — Öreg ember vagy, olyan öreg, aki már majdnem gyerek.

Terka szétvetette két karját, és odafordult Ferihez.

— Itt le kellene ülnöm.

Feri a fejéhez kapott, felnézett az égre, de azért szelíden mondta:

— Ne üljél. Nézd, ott áll az a tébolyodott asszony...

Akire rámutatott, a mosolygós, szőke lány, két fehér pillangó cikázásában gyönyörködött.

— De én vagyok itt a helyzet ura — ellenkezett Terka.

— S már rá se köpök. Tehát ülök a trónon...

Két fej bukkant ki a bokrok közül.

— Te, mit csinálnak ezek itt?

— A Bánk bánt próbálják.

Ujjongó üvöltés rezzentette meg a fák leveleit, lábak dobogása hallatszott. Attila érkezett meg Judittal, s már messziről integetett vidáman az asszonyoknak, akik lábokat lengetve futottak feléjük.

— Velünk ebédeltek!

— Ide gyertek! Nézd, micsoda lecsót főztünk!

— A lecsó nem étel, jobb a paprikáskrumpli!

Attila eltűnt egy bokor aljában, s amikor bő, fekete fürdőtrikójában előjött, odaszaladt az asszonyokhoz.

— Döntöttem — mondta nagy komolyan. — A lecsóból is eszem meg a paprikáskrumpliból is.

Nagy, füstös kanalakkal merték az ételt a tányérokba, a zsíros illat megtöltötte a levegőt. Leültek a földre, és enni kezdtek. A parton, a fák alatt, a bokrok között, mindenütt ettek. Azok is, akik semmit sem hoztak magukkal. A nagy család a vasárnapi ebédről mindenki számára gondoskodott.

Ebéd után elheveredtek a fűben. Attila könnyűnek és boldognak érezte magát, nagy nyugalommal sütkérezett vagy kétszázadmagával. Egyszerre, mintha a levegőből pattantak volna elő, két csendőr jött a parti ösvényen. Csak

békésen heverő kirándulókat láttak, szétszóródva a gye-
pen, semmi mást.

— Három napra való bablevest főztem — mondta At-
tila feje mögött Gertrudisz királyné. — Holnap a gyárból
egyenesen a szakszervezetbe megyek, mindjárt kezdet-
jük a próbát.

A szöke, tébolyodott Melinda belekönyökölt a fübe,
állát két tenyerébe támasztotta.

— Tudod, mit szeretnék játszani? Egy munkásszinda-
rabban egy csúnya, töpörödött kis öregasszonyt! — mondta
szenvédélyes hangon. — Egy olyan csúnya, okos kis öreg-
asszonyt, aki kigúnyolja azt a sok álszentességet és cigány-
kodást, ami most van. És mindent kimond...

Kis horkolások hallatszottak innen-onnan és apró ne-
vetések foszlányai. Rigó körül harsányan nevettek a fia-
talok.

— No és hogyan fogott ki a kisinas a mesteren?

— Persze, megint úgy tették a tálat az asztalra, hogy
a szép darab húсок meg a nagy gombócok a mester keze
ügyébe estek. „Nini! Új tál van!” — csodálkozott el ra-
vaszul a kisinas, és maga felé fordította a nagy gombóco-
kat. A mester ránézett mérgesen, és visszapenderítette a
tálat.

— Ez nem jó történet — vetette közbe valaki.

— Várd meg a végét. A kisinas sóvárogva nézett a
gombócok után, aztán megint elcsodálkozott. „Nicsak!
Kakas is van az oldalán.” És a gombócokat megint maga
felé penderítette.

A leleményes kisinason megint szívből nevettek.

— No, aztán Debrecenben is volt egy jólelkű cipész-
mester. Az minden ünnepen meg vasárnap azt mondta a
legényeknek: ma ünnep van, ma nem dolgoztok. Ma ki-
mentek a szőlőbe kapálni...

— Hajaj, így van ez! — sóhajtott a mókásan a legfia-
talabb. — Nekem is mondta egyszer a mesterné: fiam,
amíg pihen, csinálja meg a cipőm sarkát.

Attila fölkelt és elindult a füzesek felé. Tápáskodtak
vagy ugrottak a többiek is, megindultak utána. Négy fiú
körüljárta a vidéket négy irányban, addig az összesereg-
lettek szorosan egymás mögött és mellett ültek. A négy
őrszem visszajött, intett, lehet! Kezdődött az előadás.

A vasárnapi kirándulásoknak nagy szerepe volt a munkásmozgalomban. Távol a várostól, a szabad ég alatt vitták meg a tennivalókat, az előadók itt tanították helyes taktikára a munkásságot, először a törülközőért és a mosdóért vívott harcban, majd a magasabb bérért való küzdelemben. A kirándulásokon formálták osztályöntudattá az osztályöszönt, és agitáltak a munkásegység kialakítása mellett. Az anyag egyre bővült, gazdagodott, rátértek az elméleti oktatásra is. A gödi Duna-parton Schönstein Sándor volt a közgazdasági előadó, Attila a francia forradalomról, a történelmi materializmusról beszélt, és beszámolót tartott az általános politikai helyzetről.

Vita közben az egyik őrszem felállt. Mozdulata azt jelezte, idegenek közelednek. Úri társaság sétált arrafelé. Máris játszottak, hangos énekszóval:

*Megy a gyűrű vándorútra,
Egyik kézről a másikba.*

A jövevények megálltak, elnézték, milyen jókedvűen játszanak a fiatalok. De elunták az álldogálást.

— Üljünk le itt mi is. Ugye, megengedik? — kérdezte nyájas leereszkedéssel az egyik hölgy.

— Csak tessék! — kiáltották minden oldalról.

Rigó hunyorított a szemével. Nagy mesemondó volt, most rákezdte történetkéit. Jó hangosan. Olyan történetkét talált ki, hogy az úri társaság lélegzete is elállt a megbotránkozástól. Gyorsan elkotródtak. Már messze jártak, amikor a hölgy még mindig méltatlankodott:

— Micsoda közönséges népség. Persze, prolik!

Tovább folyt az előadás. A fiatalok minden idegszálukkal figyelték, nem hangzott el egyetlen henye szó sem, aztán kérdéseket adtak föl. Attila főlemelte mutatoujját, mint aki inti magát: „vigyázz, szabatosan és töményen kell felelned, ezekben a kérdésekben a tudás, a szabadság, a tiszta és szép jövő felé repeső vágy ágaskodik.“ Újból és újból felmutatta a legdicsőbb példát:

— A Szovjetunióban, a világ egyhatodán már megszerkesztették a szép, szilárd jövőt...

Szúnyogok szálltak fel kis rajokban a susogó füzes-

ből, a hanyatló délutánban, Terka felugrott, karcsú termete kifeszült, és tekintetét körüljáratta a fiatalok sokaságán, mint aki vallani készül. Aztán fölvetette fejét. Verset mondott.

*De — elvtársaim! — ez az a munkásság,
mely osztályharcban vasba öltözött.
Kiállunk érte, mint a kémény: lássák!
És búvunk érte, mint az üldözött.
A történelem futószalagára
szerelve így készül a világ,
hol a munkásság majd a sötét gyárra
szegzi az Ember vörös csillagát!*

Elhangzott a vers, és kicsit hallgatagon ültek ott. Nagy meleség mozdult bennük, ahogy érezték, hogy emberi létük mélyében teljesen együvé tartoznak.

Szabó Sanyi rávigyorgott Attilára. Nagy, jókedvű szája szélesre nyílt, elragadtatásában jól hátba ütötte a költőt.

— Hát verset írni, azt tudsz, tényleg.

— Hallod-e, Sanyi — fenyegette meg tréfásan Attila. — Ha eltöröd a csigolyámat, azt nem bánom. De ha még egyszer azt mondod, hogy tényleg, akkor...

— Hogyan mondjam, amikor tényleg...

Most ő kapott a hátába egy gyengéd kis ütést.

— Mondjad csak úgy: valóban.

— Hát akkor valóban tudsz. De ha látnád, amikor én a vasat odatartom a légkalapács alá, s táncoltatom az ülőn, s egyszer csak egy kis tengely formásodik belőle a szemem előtt... Fölöttem elgördül a daru és viszi a mázsás tömböt, aztán odanyújtja Kovács szakinak. Az is szép... Valóban...

Micsoda szeretettel beszéltek a gépekről, a munkáról.

A férfiak már készülődtek. Hosszú az út, indulni kell. Nyüzsögni kezdtek a bokrok, az ágakról egymásután tűntek el az ingek, a nadrágok.

A község végében kis putri állott, az utolsó házacska. A putri alól dühös kis kutya gurult elő, olyan mérgesen, hogy meghempergett a porban és szívszakadva ugatott. A putrin túl tarlók, répaföldek és konyhakertek között szaladt a széles betonút. A levegő tele volt vörös fénnel,

az emberek arcán is vörös fény remegett. A Duna is pirosan lángolt a lemenő nap izzó ragyogásában.

A menet elején dal csendült:

*Vörös Csepel, vezesd a harcot.
Váci út, felelj neki . . .*

Hátul a fiatalok lépte együtemre dobogott az induló ritmusára:

*Fel vörösök, proletárok,
Fel csillagos katonák . . .*

Szabó Sanyi és Rigó kétoldalt belekarolt Terkába.
— Az utolsó két sort mondjad csak még egyszer.
Terka nagy lélegzetet vet:

*. . . hol a munkásság majd a sötét gyárra
szegzi az Ember vörös csillagát!*

Szabó Sanyi megint hátba boksolta a mellette lépegető Attilát.

— Te, Attila, ez valóban . . . Hej, de kik szögeznek majd a gyárokra a vörös csillagot? Talán az utánunk jövők. A Kovács szaki kislány, amikor megnő . . .

Attila szembogarában piros paraszak égtek.

— Ti fogjátok! Ti, ifjúmunkások!

— Mikor?

— Még csak öreg szaki se lesz belőled addig . . .

*

*S élete, ha van élte még egy,
a proletár utókoré!*

Biksi néni fogta a kissámlit, kitípett vele a kertbe, leült. Félrebillentette a fejét, és a sok finom kis ránc az arcán mind nevetett, ahogy behunyorgott a napba. Az orgonák és vadgesztenyék virágzásában olyan volt Biksi néni a bokrok között, mint egy vidám, nagy feketerígó.

A kavicsos út lépések alatt csikordult, egy férfi ment a ház felé a kerten át.

— Kit keres? — kiáltott oda Biksi néni.

Az idegen megfordult, megállt. Nézte a nénit. Biksi néni fölkelte a kis sámliról. Nem hitt a szemének! Azután a magas, vállas férfi egyszerre feléje lódult. Boldog nevetéssel ölelgette a töpörödött kis öregasszonyt.

— Misi! Misikém! ... Hát te élsz! — rebegte sírva-nevetve Biksi néni. — Vagy inkább, hogy maga. Hogyan is mondjam ilyen meglett embernek, hogy szólítsalak ... De a csudába, hiszen a fiam lehetnél. Jaj, mit fog szólni az én Gyurkám. Mióta nem hallottuk híredet. Hallod-e, Misi, te megöszültél! Hát mondjad már, mi van veled? Nekem három unokám van! De menjünk be, fiam. Lásd így lakunk most, ilyen gyönyörű helyen, Budán ...

Bementek a lakásba, leültek, beszélgettek. Azaz inkább csak Biksi néni beszélt. Sok dicsekedni valója volt.

— Élmunkás lett a Gyurka. Tudod-e Misikém, mi az? Élmunkás!

Misi, Tóth Mihály, mosolyogva bólintott.

— Hogyne tudnám, Biksi néni. Harminckét évig éltem kint a Szovjetunióban.

A néni szemügre vette.

— Mindjárt gondolhattam volna — mondta a világ legtermészetesebb hangján. — Nagyon megemberesedtél. De itt is megbecsülik ám a munkást, ha nem tudnád.

— Tudom én azt.

— No, ha tudod, akkor minek beszélek itt neked — neheztelt meg Biksi néni.

— Azért csak tessék mondani ...

A néni végigvezette a lakáson. Megmutatta a fürdőszobát, a teli kamráját.

— Nem azért mondom, de veranda is van, vagy hogy hívják. Ugye? ezt sem hitted volna! — nézett fel diadalmasan Misire, aki két fejjel magasodott a kis öregasszony fölé. — Két szoba és veranda! Villany és gáz! Na ugye?

— A három unokám ... Most iskolában vannak. A Gyurka feleségét Arankának hívják, szövőnő. Nagyon helyes kis asszony, majd meglátod ...

Este, amikor Gyurka és Aranka hazaérkezett, valami furcsát szimatoltak. Csend volt a lakásban. A gyerekek sehol. Az asztalon ünnepi teríték. A konyha felől jószagú gőzök szállingóznak.

Aranka kikukkantott a konyhába, de ijedten sietett vissza.

— Nem tudom, mi történhetett — nézett szorongva Gyurkára. — A mama sír.

Mind a ketten kirohantak. Biksi néni a konyhaasztal fölé hajolva sírt, nagy, kövér könnyecseppek gördültek alá a szeméből s potyogtag rá a kezében tartott reszelőre.

— Mi baj, mama? — lépett hozzá Gyurka.

— Olyan erős ez a torma, hogy csakúgy facsarja a szememet! — mondta mérgesen Biksi néni.

Aranka, a kicsi asszony, hirtelen megkönnyebbült. Elnevette magát.

— Hát minek reszeli, mama?

— Minek? — dohogott Biksi néni. — Mert a Misi nem szereti a paradicsomszószt.

Gyurka szíve hatalmasat dobbant.

— Kicsoda? Nem értem! Beszéljen már, mama!

— Azt mondta, hogy inkább enne ecetestormát. Ezért kell pityeregnem . . .

Gyurka kirobogott a kertbe.

— És Misi bácsi mit csinált ott?

Az orgonabokrok mögül az esti szellő hozta feléje nagyobbik fia, a tizenkét éves Marci hangját.

— Harcolt!

Gyurka szíve megint hatalmasat dobbant. Megállt és boldogan fülelt.

— Hát bizony harcoltunk mi, vörös partizánok. Amikor 1917-ben kitört az októberi forradalom, a magyar hadifoglyok százezrei jelentkeztek a vörös gárdába. Ott voltam én is Daurijában . . .

— Az hol van?

— Közel a kínai határhoz.

— Aztán mit csinált még Misi bácsi?

— Végigküzdöttem a felszabadító háborút a proletár-szabadságért. Nadzsinszki-Závodban orosz munkássággal együtt vertük ki a fehér kozákokat. Ott mindjárt meg is alakítottuk a helyi a szovjetet . . .

A bokor megzörrent. A legkisebb fiú, féllábbal a görgőjén, apjához száguldott.

— Papa! Gyere gyorsan! Nézd, ki van itt! A Misi bácsi, akiről annyit meséltél.

A két férfi átölelte egymást.

— Misikém... Gyurkám...

Csak ezt a két szót hajtogatták. S ezzel a két szóval mintha mindent elmondtak volna magukról, mindent, ami történt velük a két háború közötti évek sötétségében, a véres háborúban és a felszabadulás után támadt fényözönben. A három kisfiú üvöltő ujjongása kísérte be a házba a két barátot.

Biksi néni már hozta nagy diadallal a komacsészét, tele tyúklevessel.

— Aranka, van még egy üveg borunk a kamrában. Ugorj érte.

Gyurka nyugodt, erős keze remegett, amikor a dugóhúzózt becsavarta a dugóba. Biksi néni egyre unszolta a kedves vendéget:

— Még ezt a kis combot. Ne maradjon más a komacsészében, mint a kiskakas. — Hirtelen harmatossá vált a tekintete. Letette a kanalat. — Tudod, Misikém, Attilának, néki csak ez a festett kiskakas jutott...

Misi belemerengett a pohárba csorgatott ital borostyánsárga színébe.

— Amikor kijöttem hozzátok, előbb végigmentem a József Attila-utcán — mondta megilletődve. — Talán tízéves volt, amikor utoljára láttam. Kis kölyök. Próbáltam elképzelni, milyen volt később, ahogy nőtt, növekedett...

— Pontosan olyan volt később is — jelentette ki Biksi néni. — Csak előbb kis kölyök, később nagy kamasz. Mert az volt, játékos és hízelkedő, kedves, végtelenül kedves nagy gyerek.

— Szép, erős fiatalember volt!

Mosolyogva néztek a fiatalasszony kipirult arcába. Aranka megrázta fejét.

— Tudom, hogy vékony volt és sovány, de én mindig erősnek láttam!

Gyurka fölhajtott egy korty bort.

— A gödi Duna-parton láttam először fürdőruhában — mondta nagy szeretettel. — Lötyögött rajta a fekete fürdőtrikó. Persze, mert az enyém volt. Tudod, szép nagyra nőtt, de kisfiúsan karcsú derekával ott a széles mellű, rettentő izmos vasasok között igazán kamasznak látszott. Kis gömbölyű bicepse kidudorodott a karján. Nem is

tudtam, hogy ilyen izmos vagy, mondtam neki. Attila erre kihúzta magát, mellkasát kidüllesztette, és megfeszítette izmait sovány karján. Ide nézz! Látod?! — mondta büszkén és olyan boldog volt, mint egy kisgyerek, akit megdicsérték.

Aranka megint megrázta borzas fejét.

— Én akkor kis varrólány voltam, félénk, a többi lány még öntudatos, biztos fellépésű. Attila egyszer mellettem jött az országúton és a gyerekkorát mesélgette, az ő kis hancúrozásait. Erre nekibátorodtam és én is meséltem neki a sorsomat. Mindenkiből ki tudta váltani a bizalmat. Ha valamit nem értettem az előadásokból, tőle mertem csak megkérdezni. Soha sem volt fölényes. Mindent újra és újra elmagyarázott. De hogyan! Mondatonkint. Bizony, így nyílt ki az eszem. Misikém, ha hallottad volna, mi csoda lelkesedéssel tanított! Ilyen szótehetséggel azóta se találkoztam. Minden kérdésre olyan érdeklődő boldogság ragyogott az arcán, amilyen csak a nagyon erős emberekből sugárzik.

Elpirult.

— És szép volt! A csillogó szeme, a gyönyörű homloka, a sűrű, bozontos haja... Tudod-e, Gyurka, hogy a lányok mind úgy szerették, mintha a bátyjuk lett volna! Soha sem felejttem el, hogy amikor először szólaltam föl, körültáncolta azt a három jegenyét, ott a Péter bácsi sátra előtt. Úgy ugrándozott örömében, mint egy játékos kölyökkutya.

— Úgy-úgy... — lágyult el Biksi néni hangja. — Mint egy komondorkölyök. Olyan volt...

— Mindig derűsnek láttam — mondta Gyurka. — Ilyen derűsek csak a tiszta hitű forradalmárok lehetnek. Sokszor gondolkodom rá, s ilyenkor eltűnődöm, hogy miből is élt? Bőséges tehetségét, hatalmas tudását telemarokkal osztogatta, s neki még csak kenyérre sem jutott. Az eszméből élt, Misikém. Az eszme éltette, amely erősebb életnél, halálnál, erősebb mindennél, ami számít e földön. Ilyen volt József Attila.

A gyerekek elálmosodtak. Anyjuk átment velük a másik szobába, lefektette őket. Biksi néni leszedte az asztalt.

— Menjetek ki a verandára. Mutasd meg Misinek, milyen a mi városunk, este... Amikor Gyurka a börtönben ült, Attila minden nap fölszaladt hozzám a Bulcsú utcába és mindig ezt hajtogatta: ne búsuljon, kedves Biksi néni. Leszünk mi még szabadok! Aztán, ha elmegy este sétálni a Váci útra, vörös csillagok fogják megvilágítani az útját végig, Biksi néni. A szabad hazában vörös csillagokkal ékesíti föl a munkásság a város homlokát. Eredj, néz-zed, Misikém...

Este, munka után, ha sétára indultok, nézzétek, mennyi vörös csillag tüze fénylik a magasban. Az egyikben a költő szíve lángol...

A könyv felelős szerkesztője: Jancsik Pál
Műszaki szerkesztő: Hlavathy Lajos

A nyomdai munkák megkezdése: 1968. 02. 23. A nyomás megkezdése: 1968. 06. 01. A megjelenés éve: 1968. Példányszám: 9000+140 fűzött. Papír: félfementes 63 g-os. Alak: 16/54×84. Kiadói iverk száma: 11,4. Nyomdai iverk száma: 14, E: 14 225. Megrendelés száma: 8484. Tizedes osztályozás: kis könyvtárak számára: 8M.

Tiparul executat sub comanda nr. 148/1968 la
Intreprinderea Poligrafică Cluj, str. Brassai 5-7
Republica Socialistă România.

IFJÜSÁGI KÖNYVKIADÓ BUKAREST
JÓZSEF JOLÁN — LA PERIFERIA ORAŞULUI (I. magh.)
EDITURA TINERETULUI BUCUREŞTI 1968

Lei 5,25